

AVH 505 – 30 studiepoeng

Det teologiske Menighetsfakultet

Erfaringsbasert master studie i RLE/Religion og etikk

”DEN LIBERALE TEOLOGI PÅ NY FRONT”

En studie av forsoningsstriden i Det Norske Misjonsforbund
1946-1951 og de konsekvenser denne striden fikk for Grimstad
evangeliske Misjonsforsamling

Masteravhandling våren 2012

Finn Ivar Knudsen

Veileder: Førsteamanuensis Kristin

Norseth

Innholdsfortegnelse

| | |
|---|-----------|
| 1. INNLEDNING | 4 |
| 1.1 Tema og problemstilling | 4 |
| 1.2 Bakgrunn for valg av tema. Metode | 5 |
| 1.3 Avgrensing | 6 |
| 1.4 Definisjon av begreper | 6 |
| 1.5 Kilder..... | 8 |
| 1.6 Disposisjon..... | 10 |
| 2. FORSONINGSSTRIDENS KONTEKST | 12 |
| 2.1 Det Norske Misjonsforbunds historiske bakgrunn og teologiske profil | 12 |
| 2.1.1 Lammersbevegelsen | 12 |
| 2.1.2 Svensk påvirkning | 13 |
| 2.1.3 Fredrik Franson | 15 |
| 2.1.4 Læregrunnlag | 16 |
| 2.1.5 En kongregasjonalistisk menighetsordning..... | 17 |
| 2.2 Det waldenströmske forsoningssynet..... | 18 |
| 2.3 Vern om den rette lære | 21 |
| 2.3.1 Den liberale teologi | 21 |
| 2.3.2 Calmeyergatelinjen..... | 23 |
| 2.3.3. Større konfesjonell bevissthet | 25 |
| 3. FORSONINGSSTRID I DET NORSKE MISJONSFORBUND..... | 28 |
| 3.1 Liberal teologi på ny front?..... | 28 |
| 3.1.1 Misjonsforbundets predikanter diskuterer forsoningsspørsmålet | 31 |
| 3.1.2 Skolebestyrer Christensens svar..... | 33 |
| 3.1.3 Andre debattinnlegg i 1946 | 34 |
| 3.2 ”Forsoningen i faresonen” | 36 |
| 3.3 Forsoningsstriden får økumeniske implikasjoner | 37 |

| | |
|---|-----------|
| 3.3.1 Misjonsforbundets landsstyre uttaler seg i forsoningsstriden | 39 |
| 3.3.2 Organisasjonenes Fellesråd bryter samarbeidet med Misjonsforbundet..... | 40 |
| 3.3.3 Redegjørelsen ”Det Norske Misjonsforbund og Geilomøtet”..... | 42 |
| 3.4 Stormen løyer | 45 |
| 4. GRIMSTAD EVANGELISKE MISJONSFORSAMLING OG FORSONINGSSTRIDEN..... | 47 |
| 4.1 Grimstad evangeliske Misjonsforsamling blir stiftet | 47 |
| 4.2 Kristelig liv i Grimstad i 1940-årene..... | 50 |
| 4.2.1 Lokalt økumenisk samarbeid 1939-1946 | 52 |
| 4.3 Forsoningsstriden når Grimstad | 54 |
| 4.3.1 ”Et vanskelig år for forsamlingen” | 54 |
| 4.3.2 ”Fremdeles finnes dem som ser skjevt på oss” | 61 |
| 4.3.3 ”Hva skal det bli til i Grimstad”? | 62 |
| 4.3.4 Også uro i Aust-Agder krets av Det Norske Misjonsforbund..... | 63 |
| 4.4 Hvilke konsekvenser fikk forsoningsstriden for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling?..... | 65 |
| 4.4.1 Medlemstap | 65 |
| 4.4.2 Samarbeid med øvrig kirke- og kristenliv etter at forsoningsstriden brøt ut | 70 |
| 4.4.3 Nye samarbeidskonstellasjoner | 72 |
| 4.5 Hvorfor ble Misjonsforsamlingen i Grimstad så hardt rammet av forsoningsstriden? .. | 73 |
| 4.5.1 En ung menighet uten hyrde..... | 74 |
| 4.5.2 Menighetens ledelse | 75 |
| 4.6 Veien videre. Perioden 1949 - 1952..... | 75 |
| 5. OPPSUMMERING OG KONKLUSJONER | 77 |
| 6. EPILOG | 81 |
| 6.1. Forsoningsstridens betydning for Misjonsforbundet av i dag..... | 81 |
| 6.2 Grimstad misjonskirke 2012 | 84 |
| KILDER OG LITTERATUR | 86 |

1. INNLEDNING

1.1 Tema og problemstilling

Det Norske Misjonsforbund (DNM) ble på siste halvdel av 1940-tallet rammet av en strid om forståelsen av Kristi forsoningsverk, den såkalte forsoningsstriden. Utgangspunktet for striden var en lærebok i tros lære, skrevet av daværende skolebestyrer på Misjonsforbundets misjonsskole i Oslo, John Christensen (1878-1964).¹ I boken framkom det at Christensen hadde tilegnet seg et subjektivt forsoningssyn.² Det var lekmannen Mauritz Brøndal (1895-1977) fra Arendal som først gjorde offentligheten oppmerksom på innholdet i Christensens bok. I en artikkel i dagbladet *Dagen* i mars 1946 hevdet Brøndal at Det Norske Misjonsforbund fremmet liberal teologi.³ Året etter, i 1947, utgav Brøndal heftet *Forsoningen i faresonen*, som rettet et kritisk søkelys på Misjonsforbundets forsoningslære. Dette heftet hadde forord av professor i systematisk teologi ved Det teologiske Menighetsfakultet, O. Hallesby (1879-1961).⁴ Forsoningsstriden skapte uro innad i Misjonsforbundet og samarbeidsproblemer mellom Misjonsforbundet og en del andre kirkesamfunn og kristelige organisasjoner i Norge. I 1949 besluttet Organisasjonenes Fellesråd (OF) å si nei til å delta i en planlagt kontaktkrets mellom de landsomfattende frie trossamfunn, Frelsesarmeen og Den norske kirke.⁵ Organisasjonenes Fellesråd var en sammenslutning av de store landsomfattende organisasjonene innenfor Den norske kirke, med unntak av Norsk luthersk Misjonssamband (Kinamisjonsforbundet). Avslaget ble begrunnet med at det ikke var mulig å samarbeide ”med andre trossamfunn enn de som klart bekjenner hovedpunktet i vår kristne tro: Kristi stedfortredende strafflidelse for våre synder”. Etter OFs oppfatning var det blitt avdekket ”at Misjonsforbundet etter hele sin legning ikke kan gi noe klart svar på spørsmålet om hvor det som samfunn står i sin lære om forsoningen, og at det i sin virksomhet tolererer en forkynnelse som forneker Kristi stedfortredende strafflidelse”.⁶

¹Diesen, Ingulf i: Ingulf Diesen og Halvard Hagelia 1984: *Veien videre. Det Norske Misjonsforbund 1884-1984*. Oslo: Ansgar forlag, s. 124

² Diesen 1984, s. 123

³ Brøndal, Mauritz: Den liberale teologi på ny front. *Dagen* 2. mars 1946

⁴ Brøndal, Mauritz 1947: *Forsoningen i faresonen*. Oslo: Lutherstiftelsen

⁵ Kurt Hjemdal i: Åge Løsnæs og Kurt Hjemdal 1993: *På ditt ord. Indremisjonsselskapets historie 1868-1993*. Oslo: Luther forlag, s. 155

⁶ Organisasjonenes Fellesråd og Misjonsforbundet. *Luthersk kirketidende*, 84. årgang, nr. 4/1949, s. 71.

I boken *Veien videre*, utgitt til Misjonsforbundets 100 års jubileum i 1984, skriver tidligere misjonsforstander i DNM, Ingulf Diesen (f.1928): ”Forsoningsstriden skadet flere menigheter. Utmeldelsene kom i Brøndals brosjyres kjølvann. Spesielt gikk det ille ut over menigheten i Grimstad”.⁷ Jeg ønsker i denne avhandling å belyse forsoningsstridens bakgrunn, innhold og forløp. I særlig grad vil jeg fokusere på hvordan forsoningsstriden kom til uttrykk i Misjonsforbundets lokale menighet i Grimstad, som i følge Diesen (1984) ble særlig berørt av striden. Hvordan kunne Misjonsforbundet, som ble ansett for å være en teologisk konservativ vekkelsesbevegelse, bli beskyldt for ”å sette forsoningen i faresonen”? Hvilke følger fikk striden for Det Norske Misjonsforbund? Hvilke konsekvenser fikk striden på lokalplanet i Grimstad? Og hvorfor ble nettopp Misjonsforbundets menighet i Grimstad så hardt rammet? Dette er spørsmål som jeg ønsker å finne svar på.

Forsoningsstriden lokalt hadde sin årsak i forhold på nasjonalt plan. I striden er det både et makroperspektiv og et mikroperspektiv, hvor det skjer et samspill mellom utviklingen i striden på sentralt hold og på lokalplanet. Dette samspillet vil jeg belyse nærmere i avhandlingen.

1.2 Bakgrunn for valg av tema. Metode

Grimstad evangeliske Misjonsforsamling, nå best kjent som Grimstad Misjonskirke, er i dag en livskraftig og offensiv menighet.⁸ Slik har det ikke alltid vært. ”Det har også vært tunge år og prøvelser”, slik det heter i en liten brosjyre som ble utgitt til menigheten 25 års jubileum i 1964.⁹ Da er det nok særlig årene med forsoningsstrid som det siktes til. Mine avdøde foreldre tegnet seg begge som medlemmer av Misjonsforbundets menighet i Grimstad allerede på stiftelsesdagen 22. september 1939, og fikk deretter et livslangt forhold til denne menigheten, og til Det Norske Misjonsforbund. Derfor er det ekstra interessant for meg å belyse en viktig periode i denne menighetens og dette kirkesamfunnets historie. Jeg er selv historieinteressert, og underviser til daglig i faget i den videregående skolen.

Jeg har lagt til grunn vanlige historiske metoder i mitt arbeid med avhandlingen. Selv om jeg har en familiær tilknytning til den menighet som det blir rettet særlig søkelys på, har jeg tilstrebet en mest mulig objektiv framstilling av de faktiske forhold. Strukturen i oppgaven er

⁷ Diesen 1984, s. 129

⁸ I følge årsberetningen til Grimstad Misjonsmenighet 2011 har det aldri tidligere vært så stor aktivitet i menigheten som i dag. *Årsberetning for Grimstad Misjonsmenighet 2011*, s. 2.

⁹ *Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 25 år. Jubileumsbrosjyre*. Grimstad: Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1964

hovedsakelig kronologisk oppbygget, kombinert med en viss tematisk tilnærming der jeg har opplevd dette tjenlig.

1.3 Avgrensning

Forsoningsstriden i Misjonsforbundet blir vanligvis tidfestet til perioden mellom 1946 og 1951.¹⁰ Den første kritiske artikkelen om Misjonsforbundets forsoningslære ble offentliggjort 2. mars 1946.¹¹ Når 1951 blir brukt som sluttår, er det fordi den offentlige debatten om forsonings spørsmålet på dette tidspunkt stilnet hen, og striden hadde mistet det meste av sin opprinnelige dynamikk.¹² Mitt hovedfokus i denne oppgaven blir derfor på årene 1946-1951.

For å forstå hva anklagene mot Misjonsforbundet og den lokale forsamlingen i Grimstad gikk ut på, vil jeg gi en kort innføring i den svenske teologen P.P. Waldenströms (1838-1917) forsoningslære. Det var denne lære skolebestyrer Christensen ved Misjonsforbundets misjonsskole fremmet. Jeg vil imidlertid ikke gå nærmere inn i en systematisk drøfting av det waldenströmske forsoningssynet.

Etter som striden grep om seg, ble det skrevet innlegg i flere aviser og organisasjonsblader om forsoningssynet til Misjonsforbundet. I 1947 ble forsoningsstriden i Det Norske Misjonsforbund til og med debattert i to svenske dagsaviser, nemlig i de svenske pinsevennes organ *Dagen* og i *Svenska Morgonbladet*, som var tilknyttet Svenska Missionsförbundet. Det vil føre for langt å referere alle de avis- og tidskriftinnlegg som ble skrevet under forsoningsstriden. Jeg har derfor valgt ut en del artikler som jeg mener gir et representativt bilde av innholdet i striden.

1.4 Definisjon av begreper

I Misjonsforbundet refererer stillingsbetegnelsen ”misjonsforstander” til forbundets administrative leder (generalsekretær).¹³ Misjonsforbundets landsstyre blir også kalt

¹⁰ Jacobsen, Martin 2002: *Strid om forsoningen. En studie av den såkalte forsoningsstriden i Det Norske Misjonsforbund fra 1946 og de økumeniske implikasjoner striden førte med seg*. Kristiansand: Ansgar Teologiske Høgskole, s. 12

¹¹ Brøndal, Mauritz: Den liberale teologi på ny front. *Dagen* 2. mars 1946

¹² Jacobsen 2002, s. 12

¹³ Tittelen ”misjonsforstander” ble i 2006 endret til ”generalsekretær”. Protokoll fra Misjonsforbundets årskonferanse 2006, s. 6. Det Norske Misjonsforbunds hovedkontor, Oslo.

”hovedstyre” og ”forbundsstyre”. ”Årskonferansen” er Det Norske Misjonsforbunds høyeste myndighet.¹⁴

I perioden jeg beskriver var det vanlig å bruke uttrykket ”statskirken”. Samtidig hadde betegnelsen ”Den norske kirke” vært i bruk siden 1926.¹⁵ Jeg foretar ingen distinksjon mellom disse to begrepene. ”Dissenter” brukes om personer med medlemskap i et annet trossamfunn enn Den norske kirke, jf. dissenterloven av 1891, § 1.¹⁶ I perioden jeg behandler fantes det ingen dissentermenighet tilsluttet Det Norske Misjonsforbund i Grimstad.¹⁷ Dette innebærer at det store flertall av medlemmene i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling var medlemmer av Den norske kirke. Å kunne være medlem både av Det Norske Misjonsforbund og Den norske kirke samtidig er et av særpregene ved Misjonsforbundet. Med hensyn til medlemstall, refererer tallene som blir brukt i denne avhandling alltid til voksne medlemmer over 15 år som på eget initiativ har søkt medlemskap i den lokale Misjonsforbundsamenigheten. På den tid jeg tar for meg, lød paragraf 3 i *Statutter for de frie misjonsforeninger og menigheter i Norge*:

Betingelsen for å bli medlem av menigheten (foreningen) er: At vedkommende er kjent som en levende kristen, og lever fredsommelig blant trossøsken. Den der ønsker å bli medlem har å melde sig til lederne, der skal gjøre sig bekjent med vedkommendes vidnesbyrd og forhold, samt forelegge dette på første menighetsmøte (foreningsmøte). Hvis han eller hun blir anerkjent, kan optagelse skje på neste møte.¹⁸

Strengt tatt betegner en ”menighet” i Misjonsforbundet den del av medlemsmassen som er tilsluttet dissentermenigheten (trossamfunnet Det Norske Misjonsforbund). De øvrige medlemmene tilhører ”forsamlingen” eller ”foreningen”. I praksis har imidlertid begrepene ”menighet”, ”misjonsmenighet”, ”misjonsforsamling”, ”forsamling” og ”forening” alltid blitt brukt om hverandre i Misjonsforbundet. Selv om det ikke fantes noen egen dissentermenighet

¹⁴ Betegnelsen ”årskonferanse” ble i 2006 endret til ”generalforsamling”. Protokoll fra Misjonsforbundets årskonferanse 2006, s. 5 Det Norske Misjonsforbunds hovedkontor, Oslo.

¹⁵ Wisløff, Carl Fredrik 1971: Norsk *kirkehistorie*. Bind 3. Oslo: Lutherstiftelsen, s. 496-497

¹⁶ Paragraf 1 i Lov Angaaende Kristne Dissentere og andre, der ikke er Medlemmer af Statskirken av 1845 lyder: ”Dissentere, eller Saadanne, som bekjende sig til den christelige Religion, uden at være Medlemmer af Statskirken, have fri offentlig Religionsøvelse inden Lovs og Ærbarheds Grændser, og kunne danne Menigheder under Ledelse af egne Præster eller Forstandere”. Kirkehistorisk arkiv ved Norsk Lærerakademi. Oversikt over innholdet i dissenterloven 1845. http://www.fagsider.org/kirkehistorie/lover/1845_dissenterloven.htm#pp9 Lest 2. mai 2012.

¹⁷ Dissenterprotokoll for Grimstad evangeliske misjonsmenighet viser at det 6.12.1954 ble etablert en egen dissentermenighet i Grimstad, tilknyttet Det Norske Misjonsforbund. Dissentermenigheten hadde 13 medlemmer fra starten av. Grimstad evangeliske Misjonsforsamlings arkiv.

¹⁸ *Håndbok for Det Norske Misjonsforbund 1939*. Oslo: Misjonsforbundets forlag, s.22- 23

i Grimstad før ved årsskiftet 1954/1955,¹⁹ og selv om det offisielle navnet på Misjonsforbundets virksomhet i Grimstad var ”Grimstad evangeliske Misjonsforsamling”, ble likevel begrepet ”menighet” brukt som betegnelse på den samlede virksomheten, både internt og eksternt. Det ble innkalt til ”menighetsmøte”²⁰ og ”menighetsfest”.²¹ Det tales også om ”menighetens medlemstall”, selv om det altså ikke eksisterte noen registrert dissentermenighet på dette tidspunkt.²² Jeg har derfor valgt å bruke ”misjonsforsamling”, og ”menighet” som synonyme begrep i denne avhandlingen.

I den periode vi tar for oss, var ”forstander” en vanlig tittel på menighetens ansatte leder. Men både ”pastor” og ”forstander” ble benyttet som stillingsbetegnelse, noe som også blir gjort i denne avhandlingen.

I Misjonsforbundet har det vært vanlig å kalle menighetens valgte ledelse for ”menighetsstyret” eller bare ”styret”.²³ I følge § 7 i *statutter for frie misjonsforeninger og menigheter i Norge*

(...) ivaretar styret i alle henseender menighetens (foreningens) interesser, utfører dens beslutninger, forvalter dens midler og er ansvarlig for dens kasse, avgir årsberetning og framlegger revidert regnskap for generalforsamlingen for hvert avsluttet kalenderår.²⁴

1.5 Kilder

I mitt arbeid har jeg hatt full tilgang til arkivet til den lokale Misjonsforbundsmenigheten i Grimstad. Styreprotokollen til Grimstad evangeliske Misjonsforsamling for årene 1939-1957 har vært en meget sentral kilde. Protokollen er ført av den til en hver tid valgte sekretær. I en del tilfeller blir beslutninger og hendelser beskrevet i detalj, i andre tilfeller er omtalen mer summarisk. Til en viss grad kan nok også referatene være farget av referentens egne vurderinger. Ikke minst gjelder dette med hensyn til årsmeldingene. Videre har jeg hatt stor nytte av Grimstad evangeliske Misjonsforsamlings første medlemsprotokoll, påbegynt i 1939 og ført fram til årsskiftet 1954-1955. Denne medlemsprotokollen gir informasjon om medlemsvekst og medlemstap, og også om medlemmenes alder og yrkesbakgrunn. Dessverre

¹⁹ Dissenterprotokoll for Grimstad frie misjonsmenighet av 6. desember 1954

²⁰ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s. 96 og 141. Grimstad evangeliske Misjonsforsamlings arkiv.

²¹ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957 s. 69,75 og 83

²² Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s. 109

²³ *Håndbok for Det Norske Misjonsforbund 1939*, s. 23-24

²⁴ *Håndbok for Det Norske Misjonsforbund 1939*, s. 23-24

finnes det ikke noe korrespondansearkiv for Misjonsforbundets menighet i Grimstad før fra midten av 1970-tallet. Når jeg likevel kan vise til noen brev fra og til menigheten i Grimstad fra årene 1946 - 1951, skyldes dette at jeg har hatt adgang til Misjonsforbundets sentrale arkiv, deponert på Riksarkivet i Oslo. Her finnes det også annen aktuell korrespondanse om forsoningsstriden. På Riksarkivet har jeg dessuten kunnet gjennomgå forhandlingsprotokollene til Det Norske Misjonsforbunds landsstyre og arbeidsutvalg, samt Misjonsforbundets konferanseprotokoller. I Misjonsforbundets arkiv på Riksarkivet finnes det også oppbevart en god del avis- og tidsskriftsartikler om forsoningsstriden.

På statsarkivet i Kristiansand har jeg lest gjennom korrespondansen mellom Agder biskop og de lokale sogneprestene og menighetsrådene i Grimstaddistriktet, for å se om prester eller menigheter har brevvekslet med biskopen om forsoningsstriden i Misjonsforbundet. Jeg har ikke kommet over brev som omhandler striden. Derimot har biskopens visitasmeldinger fra Grimstad og Fjære menigheter inneholdt informasjon som er tatt med i oppgaven.

På de lokale menighetskontorene til Den norske kirke har jeg gjennomgått dagbok for Grimstad menighet 1940 - 1972 og menighetsrådsprotokollen for perioden 1946 - 1957. På menighetskontoret til nabosognet Fjære har jeg lest gjennom menighetsrådsprotokollene for perioden 1922 – 1954. Referatene fra menighetsrådsmøtene har gitt noen interessante enkeltopplysninger om forholdet mellom Den norske kirkes lokalmenigheter og Grimstad evangeliske Misjonsforsamling.

Jeg har gjennomgått styreprotokollene til Grimstad Indremisjon for årene 1932 – 1970, for å se om forsoningsstriden i den lokale Misjonsforbundsmenigheten ble drøftet i Indremisjonsammenheng. Jeg har ikke funnet direkte spor etter forsoningsstriden i nevnte protokoller, men også disse protokollene har inneholdt annen aktuell informasjon.

I Misjonsforbundets historiske arkiv på Ansgar teologiske høgskole i Kristiansand har jeg fått tilgang til Misjonsforbundets årbøker for perioden 1940 – 1964. Her har det også vært mulig å gjennomgå styreprotokollene og korrespondansearkivet til Misjonsforbundets predikantforening. Ansgarskolens bibliotek har vært behjelpelig med å framskaffe komplette årganger av Misjonsforbundets offisielle organ *Misjonsbladet*.

Mitt mest omfattende kildesøk har bestått i å gjennomgå samtlige utgaver av lokalavisen *Grimstad Adressetidende* fra perioden 1939 – 1952. Avisen har vært tilgjengelig på mikrofilm på Grimstad bibliotek. I tillegg har jeg lett etter enkeltopplysninger i noen senere årganger. Gjennomgangen har gitt et godt bilde av Misjonsforsamlingens liv og virke i Grimstad. I tillegg har jeg funnet en del opplysninger i distriktsavisen *Agderposten* og i *Aftenposten*.

Når det gjelder sekundærkilder, har jeg særlig benyttet meg av Ingulf Diesens historieverk *Veien videre*, utgitt av Det Norske Misjonsforbund i forbindelse med forbundets 100 års jubileum i 1984²⁵ og Martin Jacobsens *Strid om forsoningen* fra 2002.²⁶ *Strid om forsoningen* bygger på et forskningsarbeid utført av bibelskolelærer Martin Jacobsen. Jacobsen døde før han fikk fullført arbeidet. Ansgar teologiske høgskole valgte likevel å utgi hans uferdige arbeid. Både *Veien videre* og *Strid om forsoningen* har vært nyttige kilder i arbeidet med å beskrive bakgrunnen for forsoningsstriden og hvordan Misjonsforbundet sentralt håndterte striden. For øvrig er det benyttet et rikt utvalg av litteratur i arbeidet med å beskrive sentrale og lokale forhold av betydning for studiet av forsoningsstriden. Jeg henviser her til litteraturlisten.

Jeg har i liten grad benyttet meg av muntlige kilder. Samtaler med Ingulf Diesen, Bjørn Øyvind Fjeld (f. 1945) og Sveinung Lorentsen (f. 1942) har imidlertid gitt nyttig informasjon. Alle tre har vært både misjonsforstandere i Det Norske Misjonsforbund og rektorer på Ansgar teologiske seminar/Ansgar teologiske høgskole. Samtalene har hovedsakelig dreiet seg om hvilke langsiktige følger forsoningsstriden fikk for Misjonsforbundet. Eva (f. 1923) og Kåre Røinås (f. 1925) har bidratt med interessante opplysninger om hvordan striden ble opplevd i Misjonsforbundets lokale menighet i Grimstad. Begge ble medlemmer i denne menigheten så tidlig som i 1939, og har vært medlemmer siden.

1.6 Disposisjon

Oppgaven består av i alt seks kapitler. Etter innledningskapitlet tar jeg i kapittel to for meg Det Norske Misjonsforbunds historie og teologiske særtrekk. Jeg gir også en kortfattet

²⁵ Diesen, Ingulf og Halvard Hagelia 1984: *Veien videre. Det Norske Misjonsforbund 1884-1984*. Oslo: Ansgar forlag

²⁶ Jacobsen, Martin 2002: *Strid om forsoningen. En studie av den såkalte forsoningsstriden i Det Norske Misjonsforbund fra 1946 og de økumeniske implikasjoner striden førte med seg*. Kristiansand, Ansgar Teologiske Høgskole

presentasjon av det waldenströmske forsoningssynet. Skolebestyrer John Christensen var en eksponent for dette syn. Det var Christensens forståelse av Kristi forsoningsverk som dannet utgangspunkt for forsoningsstriden, sentralt som lokalt. Videre inneholder kapittel 2 en fremstilling av kampen mot den liberale teologi i Norge på begynnelsen av 1900-tallet. Denne kampen dannet et viktig bakteppe for forsoningsstriden. I kapittel 3 går jeg så nærmere inn på hvorfor forsoningsstriden oppsto, hvordan den utviklet seg og ble håndtert, og hvilke konsekvenser striden fikk for Det Norske Misjonsforbund. Mye av det som blir beskrevet her, har også relevans for forsoningsstridens forløp på lokalplanet. I kapittel 4 tar jeg for meg hvilke følger forsoningsstriden fikk for Misjonsforbundets menighet i Grimstad. For å kunne besvare spørsmålet om hvorfor striden slo ekstra hardt ut i Grimstad, er det nødvendig å se litt nærmere på hva som kjennetegnet denne menigheten og det lokale kirke- og kristenlivet i 1946, da forsoningsstriden brøt ut. Mot slutten av kapitlet vurderer jeg om forsoningsstriden var eneste årsak til den stagnasjon og tilbakegang som Misjonsforbundet opplevde i årene etter striden. Etter oppsummering og konklusjoner i kapittel 5, trekker jeg i kapittel 6 noen linjer fram i tid, for å se om det er mulig å spore eventuelle virkninger av forsoningsstriden i dag.

2. FORSONINGSSTRIDENS KONTEKST

2.1 Det Norske Misjonsforbunds historiske bakgrunn og teologiske profil

Det Norske Misjonsforbund ble stiftet i 1884. Dets forhistorie går imidlertid noe lengre tilbake i tid.

2.1.1 Lammersbevegelsen

1850-årene markerer et tidsskille i norsk kirkehistorie. Disse årene innledet en tid med vekkelse og oppbrudd fra konvensjonell kirkelig kristendomsutøvelse. Med dissenterloven av 1845 ble det lov å organisere kirkesamfunn utenfor statskirken.²⁷ I 1856 søkte sogneprest Gustav Adolf Lammers avskjed fra sitt embete i Skien og dannet den første frimenighet i Norge.²⁸ Lammers (1802-1878) reagerte særlig på den ubetingede absolusjon som han ble pålagt å gi til alle nattverd gjestene før altergangen.²⁹ Han følte også at folk stolte på sin barnedåp i den grad at de senere ikke tok kristenlivet alvorlig nok.³⁰

Det oppsto snart uenighet innenfor Lammers frimenighet. Blant annet ble det strid om dåpspraksis.³¹ Statuttene var preget av et baptistisk dåpssyn, men Lammers ønsket at det enkelte medlem skulle innrømmes full samvittighetsfrihet i dåpsspørsmålet.³²

Lammers nye menighet fikk ikke den oppslutning han nok hadde håpet på.³³ I 1860 meldte han seg ut av frimenigheten og gikk tilbake til statskirken. De fleste av menighetsmedlemmene forble imidlertid utenfor statskirken.³⁴ Det går en ubrutt linje fra Lammers frie menighet til Misjonsforbundets nåværende menighet i Skien.³⁵

²⁷ Lorentzen Kari 1993: Det Norske Misjonsforbund i: Peder Borgen og Brynjar Haraldsø (red): *Kristne kirker og trossamfunn*. Trondheim: Tapir Forlag, s. 181

²⁸ Breistein, Ingunn Folkestad 1997: Det Norske Misjonsforbund i: Rigmor Heistø (red.) *Dette tror vi*. Oslo: Libretto forlag, s. 233

²⁹ Wisløff, Carl Fredrik: *Kristne kirkesamfunn*. Oslo: Luther forlag 1975, s. 155

³⁰ Lorentzen 1993, s. 181

³¹ Austad, Torleiv 2002: Det Norske Misjonsforbund i: Sødal, Helje Kringlebotn (red): *Det kristne Norge*. Kristiansand: Høyskoleforlaget 2002, s.232

³² Breistein 1997, s. 233

³³ Løsnesløkken, Åge 1993 i: Åge Løsnesløkken og Kurt Hjemdal. *På ditt ord. Indremisjonselskapets historie 1868-1993*. Oslo: Luther forlag, s.28

³⁴ Breistein 1997, s. 233

³⁵ Diesen, Ingulf 1980: *Veiryddere*. Oslo, Ansgar forlag, s. 63

I årene etter menighetsdannelsen i Skien i 1856 ble det stiftet tilsvarende frimenigheter flere andre steder i Norge.³⁶ Den første landskonferansen for de lammerske frimenighetene ble holdt i 1863. Her fikk Lammers syn om samvittighetsfrihet i dåpsspørsmålet gjennomslag.³⁷ Lammersmenighetene rundt om i landet led ulike skjebner. Noen ble oppløst og noen ble utgangspunkt for andre menighetsdannelser. Blant annet endte en del av frimenighetene opp som baptistmenigheter.³⁸ De Lammersmenighetene som var igjen ble innkalt til en landskonferanse i 1882 og tok her navnet ”Den frie Fællesmissionsforening”. Det var Den frie Fællesmissionsforening som to år senere skulle bli det organisatoriske utgangspunktet for Det Norske Misjonsforbund.³⁹

2.1.2 Svensk påvirkning

Misjonsforbundet har imidlertid flere historiske røtter enn de som sprang ut av Lammers virksomhet. Etter unionen med Sverige i 1814 kom stadig flere svenske til Østlandet, og spesielt til Kristiania, for å finne arbeid.⁴⁰ Fra midten av århundret var mange av disse nye immigrantene grepet av den svenske evangelisten Carl Olof Rosenius’ forkynnelse. I 1866 ble det stiftet en forening i Kristiania som kalte seg ”Den lille evangeliske lutherske misjonsforening”, med rot i roseniusvekkelsen i Sverige. Carl Olof Rosenius (1816-1869) blir regnet som en av Sveriges mest innflytelsesrike lekpredikanter. Til forskjell fra haugianerne, fokuserte ikke Rosenius på samme måte på menneskets botskamp, men la tyngdepunktet på at Kristi stedfortredende verk på Golgata var tilgjengelig for alle mennesker her og nå.⁴¹ Han var redaktør av bladet *Pietisten*, som fikk stor utbredelse.⁴² Rosenius var også med og stiftet Evangeliska Fosterlandsstiftelsen i Sverige i 1856.⁴³ Fosterlandsstiftelsen er det svenske motstykket til Indremisjonsbevegelsen i Norge.⁴⁴

Da Rosenius døde i 1869, overtok hans nære medarbeider Paul Peter Waldenström som redaktør av *Pietisten*. Waldenström var cand.theol. og doktor i filosofi. I 1872 skrev han en preken i *Pietisten* hvor han gjorde seg til talsmann for et subjektivt forsoningssyn.

³⁶Diesen 1980, s. 66ff

³⁷ Diesen 1980, s. 182

³⁸ Lorentzen 1993, s. 182 og Diesen 1980, s. 244-247

³⁹ Lorentzen 1993, s. 182-183 og Diesen 1980, s. 202-203

⁴⁰ Diesen 1980, s. 177

⁴¹ Løsneløkken 1993, s. 22

⁴² Molland, Einar 1979: *Norges kirkehistorie i det 19. århundre*. Bind 2. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, s. 114

⁴³ Molland 1979, s. 114

⁴⁴ Hjemdal 1993, s. 22

Utgangspunktet i det subjektive forsoningssynet er at Gud er den evige kjærlighet som ikke trenger soning for å tilgi menneskenes synder. I følge den subjektive forsoningslære er det ikke Gud som trenger å bli forsonet med menneskene, men menneskene som trenger å bli forsonet med Gud.⁴⁵ Forsoningen skjer ikke objektivt, utenfor mennesket, men i mennesket, i subjektet.⁴⁶

Waldenströms preken vakte oppsikt. Mange mente at han ved å forkaste den objektive lære om forsoningen, om at Kristi korsdød var en stedfortredende strafflidelse, rokket ved en fundamental sannhet i den kristne tro.⁴⁷ Men det var ikke så få som fulgte ham. Tross alt var Waldenström en av de fremste menn innen den store vekkelsen som gikk over Sverige på denne tid, han var en fremragende folketaler og en skarp debattant.⁴⁸ Striden som utviklet seg om Waldenströms forsoningslære, i tillegg til uenighet i spørsmålene om fri nattverd og om frie menigheter, medførte et skisma innen Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. På Stiftelsens årsmøte i 1878 led Waldenströms fraksjon nederlag.⁴⁹ Samme år var Waldenström med på å etablere Svenska Missionsförbundet, hvor hans teologiske synspunkter fikk stor innflytelse.⁵⁰

⁵¹ Utviklingen i Evangeliska Fosterlandsstiftelsen i Sverige gjenspeilet seg også i Kristiania. I 1877 ble ”Den lille evangeliske lutherske misjonsforening” splittet i to. Den Waldenström-inspirerte gruppen stiftet Kristiania Ansgariiforening i 1877.⁵² Fem år senere ble Ansgariiforeningen slått sammen med den lille lammerske menigheten som fantes i Kristiania.⁵³ Den nye foreningen fikk navnet ”Den frie kristne Menighed og Missionsforening”. Den frie kristne Menighed og Missionsforening ble siden til Misjonsforbundets menighet ”Betlehem”.⁵⁴

⁴⁵ Rudvin, Ola 1967: *Indremisjonsselskapets historie*. Bind 1. Det Norske Lutherske Indremisjonsselskap 1892-1968. Oslo, Lutherstiftelsens forlag, s. 327

⁴⁶ Modalsli, Ole og Leir Gunnar Engedal 1980: *Evangelisk tro*. Oslo: Menighetsfakultetet, s.148

⁴⁷ Rudvin 1967, s. 327

⁴⁸ Rudvin 1967, s. 327-328

⁴⁹ Rudvin 1967, s. 328

⁵⁰ Wennås, Olof 1978: *Liv och frihet. En bok om Svenska Missionsförbundet*. Stockholm: Gummessons Bokförlag 1978, s. 37-40

⁵¹ Berg, Thorolf (red) 1977: *Betlehem misjonsmenighet 100 år*. Oslo: Betlehem Misjonsmenighet, s. 20

⁵² Tinnesand, Edvin 1977: *Brytningstider I: Thorolf Berg (red) 1977. Betlehem misjonsmenighet 100 år*. Oslo: Betlehem Misjonsmenighet, s. 15

⁵³ Tinnesand 1977, s. 16

⁵⁴ Berg 1977, s. 22-23

2.1.3 Fredrik Franson

Først og fremst er det likevel Fredrik Franson (1852-1908) som har blitt stående som arkitekten bak Det Norske Misjonsforbund. Han var en svensk-amerikansk vekkelsesforkynner som ønsket å samarbeide med kristne på tvers av menigheter og trossamfunn. Franson ble født i Sverige, men utvandret som ung til Amerika.⁵⁵ Her kom han i kontakt med den store vekkelsen som predikanten Dwight L. Moody var redskap til.⁵⁶ Moody (1837-1899) sto for en alliansekristen linje, med Bibelen som eneste rettesnor for tro, liv og lære.⁵⁷ I følge professor Bernt Oftestad (f. 1942) innebærer en alliansekristen linje ”at kristne fra forskjellige trossamfunn går sammen i felles innsats for Guds rike, til tross for ulike syn på visse lærespørsmål, så lenge man har Skriften alene som basis”.⁵⁸

I 1883 inviterte landssammenslutningen av Lammersmenigheter Fredrik Franson til Norge.⁵⁹ Nesten overalt hvor Franson fór fram, brøt det ut vekkelse.⁶⁰ Mange av de nyomvendte var statskirkemedlemmer. Skulle de bli medlemmer i en frimenighet, måtte de melde seg ut av statskirken.⁶¹ Franson gikk imidlertid inn for at man skulle omdanne frimenighetene til misjonsforeninger, slik at både statskirkemedlemmer og de som var utmeldt av statskirken kunne bli med i samme forening.⁶² Betingelsen for medlemskap i en menighet var i følge Franson ”liv i Gud ved Jesus Kristus”.⁶³ Tidligere professor i kirkehistorie ved Det teologiske Menighetsfakultet Carl F. Wisløff (1908-2004) sier det slik: ”Franson og hans retning førte til en forandring i kirketenkningen og den konfesjonelle bevissthet hos mange bekjennende kristne. Følelsen av å være forpliktet på den lutherske bekjennelse ble svakere”.⁶⁴

Som en virkning av Fransons besøk ble Det Norske Misjonsforbundet stiftet. I 1884 vedtok utsendinger for 10 frimenigheter og misjonsforeninger å slutte seg sammen til Det Norske Misjonsforbund.⁶⁵ Franson deltok selv på stiftelsesmøtet.⁶⁶ Det er hevdet at det var han som

⁵⁵ Lorentzen, s. 182

⁵⁶ Wisløff 1971, s. 51

⁵⁷ Berg 1977, s. 19 og 21

⁵⁸ Oftestad, Bernt T. 2005: Kirken i det nye enhetssamfunnet i: Bernt T. Oftestad, Tarald Rasmussen og Jan Schumacher: *Norsk kirkehistorie*, 3. utg. Oslo: Universitetsforlaget, s. 295

⁵⁹ Lorentzen 1993, s. 182

⁶⁰ Breistein 1997, s. 233

⁶¹ Brændeland, Daniel 1934: *Det Norske Misjonsforbund gjennom 50 år*. Oslo: Det Norske Misjonsforbunds forlag, s. 15

⁶² Breistein 1997, s. 234

⁶³ Det Norske Misjonsforbunds hjemmeside. *Om oss. Historien*.

<http://misjonsforbundet.no/sider/tekst.asp?side=155> Lest 11.9.2011

⁶⁴ Wisløff 1971, s. 52

⁶⁵ Breistein 1997, s. 234

gav Misjonsforbundet dets motto: ”Guds barns enhet og synderes frelse”.⁶⁷ Mottoet understreker Misjonsforbundets alliansetanke. Samtidig uttrykker mottoet at den viktigste grunn til Misjonsforbundet eksistens er at det skal arbeide for menneskers frelse.⁶⁸

Vi kan altså fastslå at Det Norske Misjonsforbund på den ene side har sterk tilknytning til Lammersbevegelsen. På den annen side har DNM også mottatt impulser fra Sverige. Dels fordi Misjonsforbundets menighet ”Betlehem” i Oslo har røtter i en roseniansk og waldenströmsk tradisjon. Dels også fordi Det Norske Misjonsforbund alltid har hatt nær kontakt med Svenska Missionsförbundet (Svenska Missionskyrkan). En tredje viktig tradisjonsbærer er Fredrik Franson. Misjonsforbundets sterke vektlegging av allianseprinsippet er en arv fra ham. Det Norske Misjonsforbund forstår seg som en enhetsbevegelse som har rom for ”alle Guds barn – men bare Guds barn”.⁶⁹

2.1.4 Læregrunnlag

Et særtrekk ved Misjonsforbundet er at ”Bibelen er menighetenes (foreningenes) eneste regel for tro, liv og lære”.⁷⁰ Misjonsforbundet har altså ingen egne bekjennesskrifter eller læredokumenter.⁷¹ Diesen (1980) fremhever at dette er en arv helt tilbake til lammersbevegelsen. I ”Grundtræk” av 1856, som er en menighetsforfatning utformet av Lammersmenigheten i Skien og frimenigheten i Tromsø i fellesskap,⁷² blir det i § 3 understreket at menigheten ”retter sig i sin Tro alene efter den hellige Skrivt”.⁷³

⁶⁶ Brændeland 1934, s. 17

⁶⁷ Holm-Glad, Thorleif (red): *Hva er Det Norske Misjonsforbund?* Brosjyre. Oslo: Det Norske Misjonsforbund 1964. Diesen (1984) påpeker at det ikke kan bevises at Franson er opphavsmann til Misjonsforbundets motto. På Misjonsforbundets årskonferanse i 2002 ble mottoet endret til ”Guds barns enhet og menneskers frelse”. Konferanseprotokoll for Det Norske Misjonsforbund 2002. Det Norske Misjonsforbunds hovedkontor, Oslo.

⁶⁸ Breistein 1997, s. 236

⁶⁹ Hagelia 1984, s. 345

⁷⁰ Statutter for de frie misjonsforeninger og menigheter i Norge, § 2 i: *Håndbok for Det Norske Misjonsforbund* 1939, s. 23

⁷¹ Lorentzen 1993, s.183

⁷² Diesen 1980, s. 49. Nesten samtidig med at den nye frimenigheten til Lammers ble grunnlagt, ble det uavhengig av menighetsdannelsen i Skien etablert en tilsvarende menighet i Tromsø. De to menighetene fikk nær kontakt med hverandre, og utformet i fellesskap grunnregler for de nye menighetene.

⁷³ Grundtræk af en Fri Apostolisk Christelig Menigheds Forfatning vedtagen af endeel af Statskirken udtraadte Personer den 4de Juli 1856, jf Diesen 1980, s. 49 og 52

Forresten er det ikke helt riktig at Misjonsforbundet står uten læregrunnlag utover Bibelen. For å distansere seg fra den liberale teologi, vedtok Misjonsforbundets årskonferanse i 1923 å slutte seg til den apostoliske trosbekjennelse.⁷⁴

Innen Misjonsforbundet blir kirkefader Augustins berømte valgspåk av og til brukt for å beskrive forbundets teologiske ståsted: ”Enhet i det sentrale, frihet i det perifere, kjærlighet i alt”.⁷⁵ I *statutter for Det Norske Misjonsforbunds menigheter og frie misjonsforeninger*, vedtatt på landskonferansen i 1896, heter det i § 2: (...) ”Innen menigheten (foreningen) skal råde full samvittighetsfrihet med hensyn til kirkelige spørsmål, så som uttredelse av statskirken, dåp, nattverd m.m”.⁷⁶

Men hva innebærer ”med mer”? Dette skulle bli et viktig spørsmål i Misjonsforbundet under forsoningsstriden.

2.1.5 En kongregasjonalistisk menighetsordning

Misjonsforbundet hevder en kongregasjonalistisk menighetsordning. Derfor er DNM å betrakte som ”et fellesskap av frittstående menigheter, som står i en frivillig forbindelse med hverandre for å kunne løse felles oppgaver hjemme og ute på misjonsmarken”.⁷⁷ Både Lammersmenighetene og Fredrik Franson hadde et kongregasjonalistisk menighetssyn.⁷⁸ Så må det gå an å spørre om hvor konsekvent idealet om kongregasjonalisme er, når Misjonsforbundet samtidig har et landsstyre, en sentral administrasjon, distriktsinndeling og en felles ytre misjonsorganisasjon.

Både allianseidé, mangel på læreskrifter, samvittighetsfrihet i visse lærespørsmål og den kongregasjonalistiske menighetsordningen fikk hver på sin måte betydning for hvordan forsoningsstriden ble håndtert, da den oppsto i 1946.

⁷⁴ Breistein 1997, s. 235

⁷⁵ Berg, 1984, s. 5

⁷⁶ Statutter for de frie misjonsforeninger og menigheter i Norge, § 2 i: *Håndbok for Det Norske Misjonsforbund. 1939*, s. 22

⁷⁷ Holm-Glad 1964, s. 6

⁷⁸ Diesen 1984, s. 48

2.2 Det waldenströmske forsoningssynet

En inngående vurdering av de dogmatiske sidene ved forsoningsstriden ligger utenfor denne oppgaves ramme. Siden striden hadde sitt opphav i ulik forståelse av Kristi forsoningsverk, finner jeg det likevel påkrevet å foreta en gjennomgang av de mest sentrale sidene ved den svenske teologen Paul Peter Waldenströms forsoningssyn. Det var jo dette forsoningssynet som Misjonsforbundets skolebestyrer Christensen hadde tilegnet seg og fremmet, og som ble utgangspunktet for den konflikt som oppsto i 1946.⁷⁹

John Christensen (1878 – 1964) var ansatt i Det Norske Misjonsforbund gjennom det meste av sitt voksne liv. I årene 1900 - 1912 var han misjonær i Kina. Deretter ble han skolebestyrer på Misjonsforbundets misjonsskole, en stilling han hadde nesten sammenhengende helt fram til 1947.⁸⁰ Misjonsskolen utdannet predikanter og misjonærer til tjeneste i Det Norske Misjonsforbund. Utdanningen på Misjonsskolen var det meste av tiden toårig.⁸¹ Diesen (1984) påpeker at til tross for at Christensen var tilnærmet autodidakt, bærer hans bøker og skrifter preg av en forbausende høy teoretisk innsikt.⁸² Christensen ble kjent som en kompromissløs forsvarer av et fundamentalistisk bibelsyn.⁸³ Tidligere rektor ved Baptistenes misjonsskole, cand.theol. Nils J. Engelsen (1914-1991) beskriver John Christensen på denne måten: ”Egentlig var Christensen noe langt annet enn liberal. Han var slik jeg kjente ham en nokså utpreget ”fundamentalist” og ”biblisist”.”⁸⁴

Hva var det så ved skolebestyrer John Christensens syn som skapte så sterke reaksjoner? I følge tidligere rektor og misjonsforstander Bjørn Øyvind Fjeld var John Christensen det waldenströmske forsoningssyns fremste eksponent i Norge.⁸⁵ Det waldenströmske forsoningssynet må i hovedsak karakteriseres som subjektivt. Når professor O. Hallesby beskriver den subjektive forsoningslæren i sitt hefte *Forsoningen*, påpeker han at ”i Skandinavi er den svenske lektor Waldenström vel dens mest kjendte talsmand”.⁸⁶

⁷⁹ Fjeld, Bjørn Øyvind 1991: *Ett i Kristus*. Oslo: Det Norske Misjonsforbund, s. 89

⁸⁰ Diesen 1984, s. 39 og s. 83-85

⁸¹ Diesen 1984, s. 114-117

⁸² Diesen 1984, s. 124

⁸³ Diesen 1984, s. 96

⁸⁴ Engelsen, Nils J.: 1984 Økumen på hjemmeplan i: Voksø, Per (red.): Eivind Berggrav. *Brobygger og kirkeleder 1884-1984*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, s.137

⁸⁵ Fjeld, Bjørn Øyvind 2002 i: Martin Jacobsen: *Strid om forsoningen*. Kristiansand: Ansgar Teologiske Høgskole, s. 7

⁸⁶ Hallesby, Ole 1923: *Forsoningen*. Kristiania: Lutherstiftelsens forlag, s. 22

Mens den objektive forsoningslæren vektlegger at Gud gjennom Kristi stedfortredende strafflidelse formildes fra vrede til nåde, er utgangspunktet i den subjektive forsoningslæren at Jesus ble sendt som budbærer for å vise menneskene Guds kjærlighet.

Waldenströms utgangspunkt var at Gud er evig og uforanderlig. Derfor kunne ikke Jesu korsdød endre Gud fra å være vred til å bli kjærlig. Det er *menneskene* som behøver forandring, ikke Gud. For Waldenström innebar forsoningen at Gud gjennom Jesus Kristus grep inn for å forsone menneskene.⁸⁷ Waldenström hevdet at det var umulig at noen kunne dø i stedet for mennesket. Han avviste altså den stedsfortredende strafflidelse.⁸⁸

Professor i dogmatikk ved Det teologiske Menighetsfakultet Leiv Aalen (1906-1983) påpeker at ”Kristi forsoningsverk inkluderer i omfattende forstand også en subjektiv forsoning, som kommer til etter hvert som mennesker ved troen tar imot frukten av den soning som har funnet sted en gang for alle i og med hans lidelse og død.” Men samtidig understreker Aalen at ”en blott og bar subjektiv forsoning som forutsetter at tanken om Guds vrede og dom er en innbilning og at det bare gjelder å få mennesket omstemt ved budskapet om Guds kjærlighet, beror på at bestemte bibelske forutsetninger for forsoningen settes ut av kraft”.⁸⁹

Daniel Brændeland (1892-1973), som var redaktør av Misjonsforbundets organ *Misjonsbladet* da forsoningsstriden pågikk, og senere ble misjonsforstander i Det Norske Misjonsforbund, ga i 1954 ut boken *I forsoningens tjeneste*.⁹⁰ Her forklarer han P.P. Waldenströms forsoningssyn i lys av den såkalte nyevangelismen. Brændeland beskriver den store vekkelsen som gikk over Sverige på siste halvdel av 1800-tallet, og fortsetter:

Det som særpreget denne vekkelsen, som fikk navnet nyevangelismen, var dens sterke forkynnelse av all-tilstrekkeligheten ved det fullbrakte og fullkomne forsoningsverk på Golgata. (...) Men nyevangelismen, som en hver bevegelse, hadde også sin svakhet. Etter hvert var det de som dro dristige konsekvenser av Kristi soningsdød for hele verden, slik at det nærmet seg universalisme (alles frelse). (...) Waldenström syntes at vekkelsen begynte å svekkes på grunn av at det subjektive ansvar hos mennesket ble svekket. Da slo Waldenström til lyd: Rettferdiggjørelsen var ikke noe bare utenom mennesket. Sann rettferdiggjørelse innebar forvandling av mennesket. (...) Waldenström var nidkjær for gudsåpenbarelsen i Kristus Jesus. Hans reaksjon var kraftig mot den forkynnelsen som etter hvert hadde festnet seg i nyevangelismen, og som gikk ut på å forherlige Jesus og hans soningsverk på bekostning av Guds vesen. Mens Kristus ble framstilt som den

⁸⁷ Diesen 1984, s. 123

⁸⁸ Diesen 1984, s. 123

⁸⁹ Aalen, Leiv 1986: *Dogmatisk grunnriss*. Ny revidert utgave. Oslo: Skrivestua, Menighetsfakultetet, s.145

⁹⁰ Brændeland, Daniel 1954: *I forsoningens tjeneste*. Oslo: Det Norske Misjonsforbunds forlag

kjærlige, den som ofret seg for vår frelse, ble Gud svært ofte framstilt som en motsetning til Kristus - ikke slik Joh. 3,16 viser oss ham.⁹¹(...)

Kritikken mot det waldenströmske forsoningssynet kommenterer Brændeland på denne måten:

Så langt vi kan forstå, har Waldenströms syn på Guds kjærlighet som kilden til forsoning og frelse blitt alminnelig godtatt, i alle fall i Sverige. Heller ikke i Norge hører man nå ofte en forkynnelse som forherliger Sønnen på Faderens bekostning. Men dette betyr ikke en alminnelig godkjenning av hele Waldenströms forsoningslære. Det er momenter i den som vi synes er svake og ikke stemmer med Bibelens framstilling. Gud elsket visstnok også etter syndefallet mennesket. Og dog kunne ikke Gud uten videre ha et fortsatt, ubrutt samfunn med en lovbrytende, syndende menneskehet. Guds rettferdighet hindret det. (...) Noe måtte til for at Gud på rettferdighetens grunnlag kunne ta i mot mennesket. En soning måtte til, som ikke bare tilga synderen, men samtidig møtte Guds rettferdighetskrav. Det skjedde på korset. Ikke fatter vi alt som skjedde der. Bare dunkelt aner vi visse ting om det. Men Guds ord taler tydelig nok om at der ble Kristus, som ikke visste av synd, gjort til synd for oss, for at vi ved ham kunne bli rettferdige for Gud. Ved Jesu død på korset er Gud blitt forsonet med mennesket. Det vil si, Gud kan på rettferdig grunnlag ta imot mennesket. – Derfor kan vi aldri tale vel nok om Jesu korsdød, om forsoningen ved Kristus Jesus.⁹²

Selv om Brændeland påpeker svakheter ved Waldenströms forsoningslære, uttrykker han seg i forsiktige vendinger. Brændeland fremhever også en del positive trekk hos Waldenström, ikke minst dette at Waldenström så sterkt understreket Guds kjærlighet i forbindelse med forsoningsverket. Som vi skal se, ble Brændeland en sentral aktør under forsoningsstriden. Han delte ikke Christensens waldenströmske forsoningssyn, men vektla den frihet DNMs prinsipper ga i kontroversielle teologiske spørsmål. Dette framkommer blant annet av en redaksjonell notis i forbindelse med at skolebestyrer Christensen i 1946 skrev et innlegg om sitt forsoningssyn i *Misjonsbladet*. Brændeland skriver da ”Heller ikke binder forbundet sine folk til en bestemt teori”.⁹³

Cand. theol. Ingulf Diesen (f.1928), er mer direkte i sin kritikk av det forsoningssynet som skolebestyrer Christensen sto for. Diesen ble i 1959 ansatt som rektor på Misjonsforbundets

⁹¹ Brændeland 1954, s.34- 36

⁹² Brændeland 1954, s.36- 37

⁹³ Brændeland, Daniel: Redaksjonell notis i *Misjonsbladet* 43. årgang, nr. 23/1946, s. 3

skole i Oslo. I perioden 1970 – 1981 var han misjonsforstander i Det Norske Misjonsforbund.⁹⁴ Diesen karakteriserer det waldenströmske forsoningssynet på denne måten:

Dertil hevdet Waldenström at det var umulig at noen kunne dø i stedet for oss. Den stedfortredende strafflidelse avviste Waldenström. Det alvorlige med en ensidig utforming av denne forsoningsteorien, er alle de sider av Bibelens forsoningslære som forties og i noen tilfeller fornektes. Sannheten om Jesus som dør i vårt sted blir borte. Sannheten om at straffen lå på Ham, at Han ble en forbannelse for oss og ble gjort til synd for oss, blir det ikke gjort alvor av. Jesu uttalelse om å være forlatt av Gud på korset blir tolket bort. Det er enkelt å forstå at en så sterk lære som Waldenströms ensidig utformete subjektive forsoningssyn måtte skape strid og vekke motstand i det norske kristenfolk.⁹⁵

Det var nettopp det subjektive forsoningssynet, som P.P. Waldenströms lære er en variant av, som rådet grunnen innenfor den liberale teologi.⁹⁶ Koplingen mellom det waldenströmske forsoningssynet og den liberale teologi skulle komme til å bli et helt sentralt tema under forsoningsstriden fra 1946.

2.3 Vern om den rette lære

For å forstå hvorfor forsoningsstriden skapte så sterke reaksjoner, er det nødvendig å trekke noen linjer til ”den store kirkestriden” i Norge. Den store kirkestriden er en betegnelse på striden mellom den liberale og den konservative retningen i teologi og kirkeliv i tiden før og etter 1920.

2.3.1 Den liberale teologi

Fra 1870-tallet skjedde det endringer i det åndelige klima i Norge. Den positivistiske åndsretning holdt sitt inntog, med sin fremskrittstro og kulturoptimisme, sin religiøse skepsis og sitt relativistiske syn på de kristne dogmer.⁹⁷ Presten og folkehøgskolemannen Christopher Bruun (1839-1920) beskrev i 1884 kristendommens stilling i landet på følgende måte: ”Fritænkeriet herjer som en Farsot inden den studerende Ungdom og inden den dannede Ungdom overhovedet, snart griber det vel den udannede med (...)

⁹⁴ Hagelia 1984, s. 324 og 319-320

⁹⁵ Diesen 1984, s.123

⁹⁶ Molland 1979, s. 196-197

⁹⁷ Molland, Einar 1968: *Fra Hans Nielsen Hauge til Eivind Berggrav. Hovedlinjer i Norges kirkehistorie i det 19. og 20. århundre*. Ny revidert utgave. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag, s. 53

Som svar på utfordringene fra den positivistiske åndsretning, fikk den liberale teologi mange tilhengere. ”Liberal teologi” er den vanligste betegnelsen på en teologisk retning som nådde Norge mot slutten av 1800-tallet. Historisk sett har retningen røtter dels i opplysningstiden, dels også i den tyske teolog og filosof Friedrich Schleiermachers (1768- 1834) tanker om fromhet og de religiøse følelser som avgjørende faktor i et menneskes gudsforhold.⁹⁸ I den liberale teologi blir de subjektive, religiøse erfaringene satt over det objektive budskapet.⁹⁹ Retningens mål var apologetisk: Den liberale teologi skulle vise mennesker med en moderne vitenskapelig innstilling at kristendommen hadde mye å gi – om en forsto den rett. Det gjaldt bare å skjelne mellom ”det egentlige, blivende” og det ”historisk tilfeldige” i kristendommen. Den liberale teologi tok derfor sitt utgangspunkt i det moderne menneskets egen virkelighetsforståelse, ikke i den guddommelige åpenbaringen.¹⁰⁰ De momenter i den kristne tro som ikke kunne bevise sin holdbarhet i møte med moderne vitenskapelig tankegang ble avvist. En fremtredende liberal teolog som tyskeren Adolf von Harnack (1845-1930) mente at dogmene var ”et verk av den greske ånd på evangeliets grunn”. Harnack fremholdt at kirken skulle forkynne det budskap som Jesus forkynte, ikke evangeliet om Jesus. For evangeliet om Jesus var Paulus’ og den eldste kristne menighets verk. ”Ikke Sønnen, men Faderen alene, har sin plass i evangeliet, slik som Jesus har forkynt det”, hevdet Harnack.¹⁰¹ Det er viktig å understreke at den liberale teologi ikke har et sluttet, enhetlig preg. Forskjellene i syn hos de liberale er mange og vesentlige.¹⁰² Ledende liberale teologer her i landet på begynnelsen av 1900-tallet var for eksempel ikke nødvendigvis enig med Harnack når det gjaldt Jesu persons betydning.¹⁰³

Den nye teologi og den nye forkynnelse som vokste fram i 1890-årene, framkalte bekymring på teologisk konservativt hold. I indremisjonskretser var det atskillig tale om den nye rasjonalisme som flere prestelærere og ledende prester var talsmenn for.¹⁰⁴ Motsetningene mellom den liberale og den mer konservative teologiske fløy i Norge var på begynnelsen av 1900-tallet betydelige, og ordskiftet ble stadig mer tilspisset fram mot 1920. Da den liberale teologen Johannes Ording (1869-1929) i 1906 ble ansatt som professor i dogmatikk ved Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo, førte dette til at professor Sigurd Odland (1857-1937) søkte avskjed i protest. Odland framholdt at striden omkring professorutnevningen sto

⁹⁸ Wisløff 1971, s. 115

⁹⁹ Wisløff 1971, s. 121

¹⁰⁰ Wisløff 1971, s. 115

¹⁰¹ Wisløff 1971, s. 118

¹⁰² Løsnestøkken 1993, s. 71

¹⁰³ Wisløff 1971, s. 118

¹⁰⁴ Molland 1968, s. 228

om grunnforståelsen av kristendommens vesen.¹⁰⁵ Etter at Odland hadde forlatt sitt embete ble det arbeidet for å opprette en ny presteutdannelse som bedre kunne ivareta de teologiske anliggender som kom til uttrykk i den lutherske bekjennelse. Høsten 1907 ble Det teologiske Menighetsfakultet (MF) opprettet som en selvstendig teologisk institusjon.¹⁰⁶

2.3.2 Calmeyergatelinjen

Blant dem som engasjerte seg sterkt i striden mot liberal teologi var professor i systematisk teologi ved Det teologiske Menighetsfakultet, O. Hallesby.¹⁰⁷ Hallesby fikk senere også en sentral rolle i forsoningsstriden i Misjonsforbundet, som vi skal se. Spørsmålet for Hallesby og mange andre var: I hvilken grad er det forsvarlig å samarbeide med de liberale?¹⁰⁸

Fra de teologisk liberale ble det hevdet at det ikke dreiet seg om prinsipielt uforlikelige grunnsyn, bare om forskjellige nyanserte teologiske oppfatninger. Den konservative fløy kunne overhode ikke godta en slik tolkning. I en ordveksling i Norsk kirkeblad i 1919 mellom daværende formann i Det norske lutherske Indremisjonsselskap, MF-professor Edvard Sverdrup (1861-1923) og professor Lyder Brun (1870 – 1950) ved Det teologisk fakultet i Oslo, tok Brun til orde for ”et samspill mellom retninger”. Sverdrup avviste blankt et slikt ønske om samarbeid. ”Her gjelder det ikke teologi, men kristendommens innerste kjerne, skrev Sverdrup.¹⁰⁹ Den gang gjaldt spørsmålet om Brun og hans meningsfeller delte ”den apostoliske tro etter det apostoliske symbol ”ord for ord”, og om de uavkortet kunne avlegge den evangelisk-lutherske bekjennelse.¹¹⁰

Høsten 1919 offentliggjorde Hallesby en rekke kampartikler i *Aftenposten*.¹¹¹ Ut fra de liberales egne skrifter påviste han at de fornektet og forkastet de fleste ledd i kirkens bekjennelse, blant annet treenigheten, Kristi guddom, jomfrufødselen, Kristi stedfortredende lidelse, Kristi legemlige oppstandelse, syndefallet, underet og Skriften som forpliktende rettesnor for liv og lære. Hallesby forlangte fullt brudd med de liberale.¹¹² Fra flere hold ble det arbeidet for å innkalle til et større kirkelig møte som kunne samle kristenfolket i kampen

¹⁰⁵ Moe, Steinar 1978. *Kirke undervegs. Oversikt over norsk kirkehistorie*. Oslo: Luther forlag, s. 225

¹⁰⁶ Moe 1978, s. 226

¹⁰⁷ Rudvin, Ola 1970. *Indremisjonsselskapets historie*. Bind 2. Det Norske Lutherske Indremisjonsselskap 1892-1968. Oslo: Lutherstiftelsens forlag 1970, s. 209

¹⁰⁸ Moe 1978, s. 229

¹⁰⁹ Wisløff 1971, s. 228

¹¹⁰ Wisløff 1971, s. 231

¹¹¹ Wisløff 1971, s. 232

¹¹² Rudvin 1970, s. 209

for ”menighetenes gamle tro og bekjennelse”.¹¹³ I 1920 møttes 950 utsendinger fra alle de landsomfattende lutherske organisasjoner i Calmeyergatens Misjonshus.¹¹⁴ Til tross for store forskjeller i kirkesyn, sto forsamlingen samlet i motstanden mot den liberale teologien.¹¹⁵ Enstemmig uttalte møtet at alle ville være tro mot den åpenbaring Gud hadde gitt, og som var overlevert fra fedrene. Bibeltro kristne måtte ikke ”inngå frivillig samarbeid med den som har brutt Bibelens autoritet”, og innenfor de kristelige organisasjonene skulle man bare velge tillitsmenn og arbeidere som uforbeholdent stilte seg på Skriften og kirkens bekjennelse. Det er dette vedtaket som er blitt kjent som ”Calmeyergatelinjen”.¹¹⁶ For Hallesby var ikke kampen mot liberal teologi en strid mellom teologiske skoleretninger, men mellom rett og vrang lære.¹¹⁷ Nettopp i dette finner vi nok mye av årsaken til at forsoningsstriden ble så uforsonlig.

I følge festskriftet til Misjonsforbundets hundreårsjubileum mottok også Misjonsforbundets menighet Betlehem i Oslo innbydelse til å delta i det historiske kirkemøtet i Calmeyergatens Misjonshus. To år senere deltok Hallesby i menighetens årskonferanse som hovedtaler.¹¹⁸ Hallesby synes altså ikke på dette tidspunkt å ha hatt avgjørende betenkeligheter med Misjonsforbundets teologiske linje.

Under okkupasjonsårene 1940 – 1945 fant den konservative og den mer liberale fløy på luthersk grunn sammen i Kristent Samråd. Både Hallesby, Ludvig Hope (1871 – 1954) fra Kinamisjonsforbundet og Oslo-biskop Eivind Berggrav (1884- 1959) var blant medlemmene i rådet. Berggrav var ansett som en liberal teolog.¹¹⁹ Det er derfor oppsiktsvekkende at det lot seg gjøre å skape en så bred allianse mot naziregimet.

Da krigen var over, var det imidlertid atskillig skepsis i de frivillige lutherske organisasjonene til å fortsette samarbeidet fra krigens dager. Det var denne skepsis generalsekretær i Misjonsselskapet Einar Amdahl (1888 – 1974) målbar på Organisasjonenes Fellesråds årsmøte i 1947 (Geilomøtet). Lederne for organisasjonene i OF møttes gjerne til et årlig

¹¹³ Oftestad, Bernt T. 2005 i: Bernt T. Oftestad, Tarald Rasmussen og Jan Schumacher: *Norsk kirkehistorie*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget, s. 254

¹¹⁴ Wisløff 1971, s. 236

¹¹⁵ Wisløff 1971, s. 241 og 238

¹¹⁶ Moe 1978, s. 230

¹¹⁷ Oftestad 2005, s. 252

¹¹⁸ Berg 1984, s. 160

¹¹⁹ Wisløff 1971, s. 423

rådslagningsmøte på Geilo, de såkalte Geilomøtene.¹²⁰ I følge Amdahl måtte en ”ikke la seg forvirre av at de liberale teologer forfusker det som hendte under kampen mot nazismen under okkupasjonen til å ta det som et tegn på at kirkestriden er avblåst.”¹²¹

Professor Carl Fredrik Wisløff skriver:

Et særtrekk ved åndssituasjonen i de første etterkrigsår er det nesten totale fravær av teologisk og kirkelig debatt. Denne åndelige dvaletilstand hadde utvilsomt sammenheng med tidsånden overhode; vårt hjemlige åndsliv viste i disse år svært lite av klare standpunkter. For det kirkelige livs vedkommende må det dessuten sies at tausheten og den manglende åpne debatt er et produkt av kirkekampen under krigen.¹²²

Tidligere professor i kirkehistorie ved Det teologiske Menighetsfakultet Åge Holter påpeker at det var en utbredt oppfatning innenfor OF at denne tilstand dekket over ”en farlig liberal og overkonfesjonell understrøm”.¹²³

2.3.3. Større konfesjonell bevissthet

Ved siden av at man fortsatt var på vakt mot den liberale teologi, fantes det en viss skepsis til et samarbeid på tvers av teologiske og konfesjonelle skillelinjer generelt. Dette kom fram da Organisasjonenes Fellesråd besluttet å avvikle samarbeidet med dissenterne om landsvennestevene. Helt siden 1917 var det blitt arrangert alliansestevene for kristenfolket i Norge, med talere både fra luthersk hold og fra dissenterne.¹²⁴ At de frikirkelige i sin tid var blitt invitert med på disse stevene, må ses i lys av kampen mot den liberale teologi.¹²⁵ Landsvennestevene var svært populære før krigen.¹²⁶ I januar 1946 besluttet imidlertid Organisasjonenes Fellesråd at arrangementet heretter skulle fortsette på ren luthersk grunn.¹²⁷ I begrunnelsen fra OF heter det blant annet:

¹²⁰ Rudvin 1970, s.129ff

¹²¹ Holter, Åge 1988 *Organisasjonenes Fellesråd 50 år. En historisk skisse 1938-1988*. Oslo: Santalmisjonens forlag, s.17

¹²² Wisløff 1971, s. 482

¹²³ Holter 1988,, s.17

¹²⁴ Rudvin 1970, s. 425

¹²⁵ Holter 1988, s.13

¹²⁶ Østnor, Lars 1990: *Kirkens enhet. Et bidrag til forståelsen av norske teologers oppfatning av det økumeniske problem i mellomkrigstiden*. Oslo: Solum forlag, s.47

¹²⁷ Wisløff 1971, s. 494

Allerede lenge før krigen var de vanskeligheter som landsvennestevenenes alliansekarakter medførte åpenbare. (...) Hovedinnvendingen har vært at forkynnelsen under samvær av denne art blir bundet på en måte som ikke er rett og gagnlig. Skal kristne mennesker med forskjellig syn på viktige trosledd tale fritt og fulltonende etter sin overbevisning, vil en lett komme til å såre i stedet for å oppbygge hverandre. (...) Det stiller seg derfor tvilsomt for oss om det er rett å arrangere møter hvor en er nødt til kunstig å innsnevre sannhetsforkynnelsen av hensyn til annerledes lærende brødre.¹²⁸

Vedtaket ble kraftig kritisert, både fra luthersk og frikirkelig hold. Formannen i Vestlandske Indremisjonsforbund, Nils Lavik, opplevde vedtaket smertelig: ”for eg synest at me synda mot det store kjærleiksbodet Jesus gjev oss i Joh. 13, 34-35” skrev han i et brev.¹²⁹ Forfatteren Ronald Fangen var kanskje den som gikk lengst i sin kritikk. Han fremholdt at noe av årsaken til OFs ekskluderingsforslag var ”den lutherske papisme som spøker hist og her i svensk-norsk høykirkelighet”.¹³⁰ Metodistkirkens organ, *Kristelig Tidende*, hevdet på sin side at ”En mer sårende og krenkende fremgangsmåte kunne Organisasjonenes Fellesråd vanskelig ha funnet”.¹³¹

Det kan ikke herske tvil om at vedtaket vedrørende landsvennestevenene var et signal om at Organisasjonenes Fellesråd i 1946 ønsket en sterkere understrekning av Den norske kirkes evangelisk-lutherske basis. For så vidt var ikke dette helt nye signaler. I boken *Fra arbeidsmarken* (1928) understreket Hallesby at

Til H. N. Hauges profetiske klarsyn hørte ogsaa hans klare vurdering av den lutherske bekjennelse”.¹³² (...) Det var først, da den saakaldte alliancebevægelse naade vort land, at den gamle haugianske linje for alvor kom i fare.¹³³

Høsten 1945 hevdet Hallesby at praktisk, økumenisk samarbeid med frikirkeligheten undergravde troskap mot bekjennelsen.¹³⁴

OF gjorde sitt vedtak om å bryte samarbeidet om landsvennestevenene før forsoningsstriden hadde brutt ut. Senere ble imidlertid Misjonsforbundets forsoningssyn trukket direkte inn i debatten om landsvennestevenene. I et innlegg i *Vårt Land* i 1950 henviste professor Carl

¹²⁸ Rudvin 1970, s. 426

¹²⁹ Brev av 1.februar 1947 fra Nils Lavik til Sverre Seim, gjengitt i: Holter 1988, s. 13.

¹³⁰ Fangen, Ronald : En bitter rot. *Vårt Land*, 13. februar 1946

¹³¹ *Kristelig Tidende* nr. 5/1946

¹³² Hallesby, O. 1928: *Fra arbeidsmarken. Et ord til indremissionsvenner*. Oslo: Indremisjonsselskapets forlag, s. 83

¹³³ Hallesby 1928, s. 84

¹³⁴ *Dagen*, 6. oktober 1945

Fredrik Wisløff blant annet til skolebestyrer Christensens waldenströmske forsoningssyn når han påpekte hva alliansestandpunktet kunne føre til:

Etter manges mening har alliansestevnene vært en sterkt medvirkende faktor til å nedbryte sansen for sentral og lødig evangelisk forkynnelse. (...) Nå hører man ikke så sjelden kristne mennesker resonnerer som så: Det er ikke så farlig hva man tror, bare man tror. (...) Akkurat slik tenkte og sa de liberale teologer.¹³⁵

Det var nettopp den liberale teologi som igjen skulle komme i søkelyset, da forsoningsstriden brøt ut i 1946.

¹³⁵ *Vårt Land* 29. desember 1950

3. FORSONINGSSTRID I DET NORSKE MISJONSFORBUND

I årene fra 1932 til 1945 opplevde Det Norske Misjonsforbund betydelige vekkelser mange steder i landet, ikke minst ved den finlandsvenske evangelisten Frank Mangs (1894-1994).¹³⁶ Medlemstallet i DNM ble i løpet av disse årene mer enn tredoblet. I 1932 talte Misjonsforbundet bare 2500 medlemmer.¹³⁷ I 1939 hadde medlemstallet vokst til 6600,¹³⁸ og i 1945 til 8500.¹³⁹ Da okkupasjonstiden tok slutt i 1945, så mange for seg ytterligere framgang og vekst. For Misjonsforbundets vedkommende skulle imidlertid de første etterkrigsårene få et helt annet fokus.

3.1 Liberal teologi på ny front?

Den 2. mars 1946 offentliggjorde forretningsmannen Mauritz Brøndal et angrep på Misjonsforbundets forsoningslære i det kristelige dagbladet *Dagen*, under overskriften ”Den liberale teologi på ny front”.¹⁴⁰

Mauritz Brøndal (1895-1977) var en teologiinteressert lekmann fra Arendal. I det sivile liv drev han Arendal Specerimølle, som han hadde vært innehaver av siden 1919.¹⁴¹ På egen hånd hadde Brøndal studert til forberedende prøver i gresk, hebraisk, latin og filosofi, og i 1938 studerte han metodelære ett semester på Menighetsfakultetet.¹⁴²

Brøndal ble i 1921 valgt til leder i Indremisjonens ungdomsforening i Arendal.¹⁴³ Noe senere forlot han imidlertid Indremisjonen for en tid, fordi han mente at lokalforeningen ikke var villig til å ta et oppgjør med deler av professor Hallesbys troslære, som hadde kommet ut på begynnelsen av 1920-tallet.¹⁴⁴ I følge Brøndal lærte de to MF - professorene Hallesby og Sigurd Odland (1857-1937) at ”Bibelen ikke ord for ord er innblæst av Gud, men at noe er

¹³⁶ Frank Mangs blir ansett som en av de mest betydelige vekkelsespredikanter i Norden på 1900-tallet. Wisløff skriver om ”Mangsvekkelsen” i Oslo at ”store skarer søkte veiledning til et nytt liv og det var knapt noen kristen forsamling i Oslo og omegn som ikke mottok inntrykk av Mangsvekkelsen (...) Også i andre deler av landet merket en innflytelse fra denne vekkelsen”. Wisløff 1971, s. 399

¹³⁷ Diesen 1984, s.189

¹³⁸ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1940*

¹³⁹ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1946*, s 55

¹⁴⁰ Brøndal, Mauritz: Den liberale teologi på ny front. *Dagen*, 2. mars 1946

¹⁴¹ *Agderposten* 7. november 1964, s. 7

¹⁴² Tallaksen, Knut: Lekmannsteologen i Arendal i: *Årbok for Agder bispedømme 1973*, s. 55-56

¹⁴³ Tallaksen, Knut: Lekmannsteologen i Arendal i: *Årbok for Agder bispedømme 1973*, s. 55-56

¹⁴⁴ Hallesby, Ole 1920 og 1921: *Den kristelige troslære* Del 1 og 2. Oslo: Lutherstiftelsens forlag

menneskeord og noe er Guds ord”.¹⁴⁵ I 1925 var Brøndal derfor blant stifterne av ”Den Lille Indremisjon” i Arendal.¹⁴⁶ Det var sterkt imot Brøndals vilje at et flertall av medlemmene i Den lille Indremisjon noen år senere besluttet å søke medlemskap i Det Norske Misjonsforbund.¹⁴⁷

Brøndal kom i 1945 over boken *Vår kristne tro*.¹⁴⁸ Boken inneholdt forelesninger i troslære av skolebestyrer på Misjonsforbundets misjonsskole, John Christensen. Da Christensen fylte 65 år, ble hans forelesningsmanuskript trykket opp og gitt ham som gave. Giveren var en privatperson som eide et trykkeri i Oslo.¹⁴⁹ Brøndal ble sjokkert over det han leste i kapitlet om forsoningen i Christensens troslære. Her framkom det at skolebestyrer Christensen hadde tilegnet seg det waldenströmske forsoningssynet. Brøndal tok dette opp i en artikkel som ble tatt inn i *Dagen* 2. mars 1946. I denne artikkelen påpekte Brøndal at boken ”gir grunn til å tro at den liberale teologi igjen er på krigsstien”. Og han fortsatte: ”I den store kirkestrid var det underet som sto i sentrum. Nå er det forsoningen. Det Norske Misjonsforbunds troslære forneker forsoningen i Jesu blod”.¹⁵⁰ Uten ytterligere kommentarer siterte Brøndal 4 utsagn fra Christensens bok, for å belegge sine påstander:

Av de 20 ganger Frelseren hentydet til sin død, har han satt den i forbindelse med liv, gjenløsning, oppbygging, frukt og syndsforlatelse. (...) Men aldri antydte han at den skulle forsones Gud, avvende hans vrede fra slekten, eller bringe ham i et annet forhold til den.

Den strafflidelse som teologien har ment Jesus led under Guds vrede i synderes sted er en for Skriften helt ukjent tanke. – Dr. Villtoft gir derfor den soleklart riktige forklaringen at forbannelsen som Jesus var gjenstand for, besto i den skam som mennesker på foranledning av loven knyttet til hans korsdød.

At Gud skulle bli forsonet ved blodet er en hedensk forestilling, og kan derfor ikke ha noen plass i de guddommelige renselsesforordninger.

Endelig må vi gå ut fra, at Gud ikke har basert tilgivelsen eller forlikelsen på et annet etisk grunnlag enn det han har gjort gjeldende for oss i tilgivelsen av hverandres synder.¹⁵¹

¹⁴⁵ Brøndal, Mauritz og Jørgen Skjeggstad. *Den lille Indremisjon – en orientering*. Arendal 1926.

¹⁴⁶ Jacobsen 2002, s. 103

¹⁴⁷ Diesen 1984, s. 124

¹⁴⁸ Christensen, John 1944: *Vår kristne tro*. Oslo. Trykt som manuskript

¹⁴⁹ Diesen 1984, s. 124

¹⁵⁰ Brøndal, Mauritz: Den liberale teologi på ny front. *Dagen* 2. mars 1946

¹⁵¹ Brøndal 1947, s. 9. Sitatene er hentet fra Christensen 1944, s. 67, 68, 71 og 62

Etter å ha gjengitt disse fire sitatene, spurte Brøndal om de øvrige dissentersamfunn, som Misjonsforbundet samarbeidet med, kunne unnlate å reagere på det han hadde avdekket. ”Sviktes det her, vil det se mørkt ut for det kristelige arbeid i vårt land”, hevdet Brøndal. Han avsluttet sitt innlegg på denne måten: ”Da den liberale teologi forsøkte å erobre Den norske kirke, møtte den åpen kamp. Skal den bli møtt på samme måte blant dissenterne? Mange er spente på svaret”.¹⁵²

Misjonsforstander Christian Svensen (1885-1970) i Det Norske Misjonsforbund ga noen dager senere et tilsvarende svar til Brøndals artikkel.¹⁵³ Som misjonsforstander var Svensen Misjonsforbundets daglige leder (generalsekretær), en stilling han hadde hatt siden 1937. Svensen var uten formell teologisk utdanning. Før han ble misjonsforstander arbeidet han 11 år i Norsk Søndagskoleunion. Han hadde dessuten vært pastor i to av Misjonsforbundets menigheter.¹⁵⁴ Svensen kalte Brøndals beskyldning om at Misjonsforbundet var rasjonalistisk og ville danne en ny front til kamp for den liberale teologi som ”så absurd at en har vanskelig for å ta den alvorlig”. Svensen påpekte at dersom Misjonsforbundet fornektet forsoningen i Jesu blod, ”da har vi som vekkelsesbevegelse intet budskap eller berettigelse”. Han innrømmet at Christensen ”framholdt et syn som avvok fra Brøndals og mange andres” i forsonings spørsmålet, men understreket samtidig at Christensen sterkt understreket ”både forsoningens nødvendighet og Jesu lidelse, død og oppstandelse, som vår frelses eneste mulighet”. Misjonsforstander Svensen påpekte forøvrig at Christensens bok ikke var noe autorisert bekjennelsesskrift for Misjonsforbundet, like lite som ”dr. Hallesbys troslære regnes som kirkens bekjennelse”.¹⁵⁵

Svensen svarte imidlertid ikke direkte på det saken gjaldt. Han tok ikke nærmere stilling til den teologiske svikt som Brøndal hevdet at skolebestyrer Christensen hadde vist ved å gjøre seg til talsmann for et subjektivt forsoningssyn, noe Brøndal ikke var sen med å påpeke i sitt neste innlegg i *Dagen*.¹⁵⁶

¹⁵² Brøndal, Mauritz: Den liberale teologi på ny front. *Dagen* 2. mars 1946

¹⁵³ Svensen, Christian: Den liberale teologi på ny front. *Dagen* 11. mars 1946

¹⁵⁴ Diesen 1984, s. 127

¹⁵⁵ Svensen, Christian: Den liberale teologi på ny front. *Dagen* 11. mars 1946

¹⁵⁶ Brøndal, Mauritz: Den liberale teologi på ny front. *Dagen* 20. mars 1946

3.1.1 Misjonsforbundets predikanter diskuterer forsoningsspørsmålet

En måneds tid etter Brøndals første avisinnlegg var Misjonsforbundets predikanter samlet til sitt årlige møte.¹⁵⁷ Her ble følgende resolusjon enstemmig vedtatt:¹⁵⁸

Vi som Misjonsforbundets predikanter hevder det syn på forsoningen som har vært det norske kristenfolks opp gjennom tidene. Vi tror på hele Bibelen som Guds inspirerte Ord, og dermed også på Bibelens lære om frelse alene i Jesu blod, både i objektiv og subjektiv betydning.¹⁵⁹

At det i resolusjonen heter ”både objektiv og subjektiv betydning” kan forstås på ulike måter. Men formuleringen betyr neppe at predikantene vedkjente seg til to forskjellige forsoningsteorier. Snarere er det nok en komplementær måte å uttrykke seg på, hvor ”objektiv betydning” viser til forsoningsverket som en objektiv, historisk hendelse, som subjektivt må mottas av den enkelte.¹⁶⁰ I en senere felles erklæring fra Predikantforeningen og Misjonsforbundets landsstyre blir formuleringen ”objektiv og subjektiv betydning” forklart på nevnte måte.¹⁶¹ Predikantmøtet avsluttet sin resolusjon med: ”Da overstående enkle redegjørelse etter vår mening er så klar for den som vil forstå, anser vi det for helt overflødig å gå inn på noen videre debatt om saken”.¹⁶²

Predikantforeningens styre kom sammen på predikantmøtets første dag. I referatet fra styremøtet er det protokollert følgende: ”En resolusjon foreslås fra årsmøtet, hvor vi dokumenterer vår tro på Kristi stedfortredende død og forsoning”.¹⁶³ Hadde denne intensjon blitt fulgt opp, kunne kanskje forsoningsstriden ha fått et annet forløp.

Hvorfor understreket da ikke resolusjonen troen på Kristi stedfortredende strafflidelse, slik styret i Predikantforeningen synes å ha lagt opp til? I følge referatet fra predikantmøtet ble

¹⁵⁷ Forhandlingsprotokoll for Det Norske Misjonsforbunds predikantforening 1942-1957. Årsmøte i Betania, Skien 20. mars 1946. Misjonsforbundets historiske arkiv, Ansgar teologiske høgskole, Kristiansand

¹⁵⁸ Diesen 1984, s. 127. Diesen hevder at resolusjonen ble vedtatt enstemmig. Strengt tatt blir ikke dette bekreftet av selve resolusjonsteksten. I referatet fra Predikantforeningens årsmøte framkommer det imidlertid ingen antydninger om at det var dissens om resolusjonen. Referat fra predikantmøte i Skien 19. – 21. mars 1946 i: Forhandlingsprotokoll for Det Norske Misjonsforbunds predikantforening 1942 – 1957. Misjonsforbundets historiske arkiv, Ansgar teologiske høgskole, Kristiansand

¹⁵⁹ Det Norske Misjonsforbunds Predikantforenings styre: Resolusjon. *Dagen* 27. mars 1946

¹⁶⁰ Jacobsen 2002, s. 118

¹⁶¹ Det Norske Misjonsforbunds styre: Det Norske Misjonsforbund og Geilomøtet. *Misjonsbladet*, 46. årgang, nr.11/1949, s. 3-4

¹⁶² Det Norske Misjonsforbunds Predikantforenings styre: Resolusjon. *Dagen* 27. mars 1946

¹⁶³ Forhandlingsprotokoll for Det Norske Misjonsforbunds predikantforening 1942-1957. Styremøte 19. mars 1946, sak 3. Misjonsforbundets historiske arkiv, Ansgar teologiske høgskole, Kristiansand

resolusjonsteksten ”vedtatt med noen endringer”.¹⁶⁴ Da Predikantforeningen kom sammen til årsmøte i 1946 var forsoningsstriden fortsatt i en startfase. Kanskje var det årsmøtedeltakere som ikke ønsket en klarere uttalelse, fordi de mente at det også måtte være rom for det waldenstrømske forsoningssynet i Misjonsforbundet? Like fullt sier teksten at predikantene ”hevder det syn på forsoningen som har vært det norske kristenfolks opp gjennom tidene”. De fleste av årsmøtedeltakerne opplevde trolig at de med denne formuleringen tok klar nok avstand fra det forsoningssyn som skolebestyrer Christensen sto for, uten å stille Christensen selv i forlegenhet.

Brøndal slo seg ikke til ro med Predikantforeningens uttalelse. I en tredje artikkel i *Dagen* hevdet han at

Det er lite rimelig at den falske forsoningslære – dosert gjennom mer enn 30 år – ikke skal ha avsatt noen som helst frukt i de mange predikantkull som i denne tid har gått ut fra skolen. Resolusjonen må derfor ikke overvurderes. Den forandrer ingenting i det forhold, som jeg har påtalt. Misjonsforbundets grunnsyn er det som den valgte ledelse hevder, og den forneker fremdeles forsoningen i Jesu blod.¹⁶⁵

Med dette mente Brøndal antakelig at det enda ikke forelå noen vedtak fra Misjonsforbundets øverste ledelse som tok avstand fra det waldenstrømske forsoningssynet. I artikkelen nevnte Brøndal også at

Ingen ansvarsbevisst bibeltro kristen i eller utenfor Det Norske Misjonsforbund kan stille seg likegyldig til dette. Man kan strides om så mangt i den kristne tankeverden. Om barnedåp og voksendåp, om åndsdaap og åndsfylde. Ingen av de stridende kan si om sin motpart at han på grunn av sitt syn står utenfor nåden. Men om forsoningen i Jesu blod kan og må det aldri strides. Her må det gjelde for alle at utenom den *gis det ikke frelse*. (Uthevet av Brøndal).¹⁶⁶

Brøndal hadde rett i at det virket underlig at ikke Misjonsforbundets forkynnere var blitt mer preget av skolebestyrer Christensens waldenstrømske forsoningssyn. Langt fra alle av predikantene i DNM hadde imidlertid sin utdanning fra Misjonsskolen. I perioden 1913 – 1947 ble det ikke utdannet mer enn 9 kull herfra.¹⁶⁷ I oppropet *Til vårt misjonsfolk* i 1947

¹⁶⁴ Forhandlingsprotokoll for Det Norske Misjonsforbunds predikantforening 1942-1957. Årsmøte i Betania, Skien 20. mars 1946. Misjonsforbundets historiske arkiv, Ansgar teologiske høyskole, Kristiansand

¹⁶⁵ Brøndal, Mauritz: Det Norske Misjonsforbunds forsoningslære. *Dagen* 8. april 1946

¹⁶⁶ Brøndal, Mauritz: Det Norske Misjonsforbunds forsoningslære. *Dagen* 8. april 1946

¹⁶⁷ Diesen 1984, s. 116

understreker for øvrig Misjonsforbundets landsstyre at ”I sin undervisning har skolestyrer John Christensen alltid vært saklig og ikke øvet noe press på elevene i trosspørsmål som det kan være delte meninger om, således heller ikke i det punkt i forsoningen som han er blitt angrepet for”.¹⁶⁸

3.1.2 Skolebestyrer Christensens svar

Hva så med skolebestyrer Christensen selv? I et rundskriv til Misjonsforbundets menigheter tok Christensen sterk avstand fra Brøndals anklager om at han ”fornekter forsoningen og blodet”. I rundskrivet viste han til sine over 50 års tjeneste som predikant, forfatter, misjonær og lærer, og spurte om denne tjenesten hadde vært mulig om” han hadde vært en slik fornekter som Brøndal har villet gjøre meg til”.¹⁶⁹ Han hevdet også at Brøndal bedrev sitatfusk, ved å ta enkeltsitat ut fra en større sammenheng.

Brøndal svarte på Christensens rundskriv i en ny artikkel i *Dagen*. Han reagerte kraftig på beskyldingen om at han hadde bedrevet sitatfusk: "Jeg venter nå av herr Christensen at han påviser det som fra min side skal være sitatfusk. Jeg venter at han gjør det i *Dagen*, og at han gjør det straks. Beskyldningen er kriminell"!¹⁷⁰

Det virker som Misjonsforbundets ledelse ikke ønsket at Christensen skulle delta i avispolemikken om forsoningsspørsmålet. Dette fremkommer i en brevveksling mellom Christensen og Misjonsforbundets ordfører, overlege Gordon Johnsen. Gordon Johnsen (1905-1983) var blitt valgt til leder for Misjonsforbundets landsstyre i 1945, et verv han hadde fram til 1949. Han var med andre ord ordfører det meste av tiden som forsoningsstriden pågikk. I et brev til John Christensen skriver Gordon Johnsen:

Jeg var opprinnelig imot at der skulle svares, og jeg mente at det beste ville være å lage minst mulig bølger omkring dette. Da angrepene er gjort i ond hensikt, så ville ethvert svar bli utnyttet på samme måte og sneballen ville bare rulle. Imidlertid har saken nå tatt slike dimensjoner at jeg tror det er nødvendig at du gir et personlig svar.¹⁷¹

Etter hvert som striden utviklet seg, synes det som det ble umulig å komme utenom et offentlig tilsvare fra Christensen. I et innlegg i *Dagen* 25. mai 1946 presiserte Christensen at

¹⁶⁸ Det Norske Misjonsforbunds styre: Til vårt misjonsfolk. *Misjonsbladet*, 44. årgang, nr. 9/1947, s. 3

¹⁶⁹ Christensens, John 1946: Fornekter jeg forsoningen i Jesu blod? I: Mauritz Brøndal *Forsoningen i faresonen*, s. 23-24.

¹⁷⁰ Brøndal, Mauritz: Det Norske Misjonsforbunds forsoningslære. *Dagen* 13. mai 1946

¹⁷¹ Brev av 2. mai 1946 fra Misjonsforbundets ordfører Gordon Johnsen til skolebestyrer John Christensen, gjengitt i Jacobsen 2002, s. 127

Jeg tror på Bibelens fulle inspirasjon, Kristi guddom, jomfrufødselen og hans legemlige oppstandelse, hans personlige gjenkomst for å dømme levende og døde, himmel og helvete osv. (...) Det inngår likeledes i de apostoliske skrifter at uten blodsutgytelse ville det ikke vært noen forlatelse for synd. (...) I følge skriftens lære kunne således ikke Gud ha frelst menneskene på noen annen måte.

I artikkelen utdypet Christensen ellers noen av de sitatene som Brøndal hadde vist til fra *Vår tro*, og klargjorde hva han mente med at Brøndal hadde bedrevet sitatfusking. For øvrig forklarte og forsvarte Christensen sin forståelse av forsoningen. Han bebreidet også Brøndal for hans personlige angrep mot ham, som hadde skjedd uten at Christensen hadde blitt forelagt påstandene først, ”slik det er skikk og bruk i den verdslige presse”.¹⁷²

I Brøndals femte og siste artikkel i *Dagen* framgår det at han ikke var blitt beroliget av de svar han hadde fått. Han skriver: ”Min anklage var og er at Misjonsforbundet forneker forsoningen i Jesu blod”. (...) Misjonsforstander Svensen har jo sammen med Forbundets øvrige ledelse ikke bare tolerert, men beskyttet denne falske lære gjennom mer enn 30 år.” Brøndal avsluttet sitt innlegg med følgende kraftsats: ”Christensens svar levner ingen tvil. Den liberale teologi er på krigsstien igjen, på en ny front. En dissenterfront. Den er farligere enn noensinne. (...) Det ser mørkt ut for vår fedrene tro”.¹⁷³

3.1.3 Andre debattinnlegg i 1946

Etter som avispolemikken i *Dagen* skred fram våren 1946, ble Misjonsforbundets forsoningssyn også kommentert på annet hold. Blant annet hadde Den Evangelisk Lutherske Frikirkes organ *Budbæreren* to artikler som i temmelig skarpe ordlag tok avstand fra ”den waldenströmske vranglære”.¹⁷⁴ Den andre artikkelen inneholdt følgende konklusjon: ”For oss virker det underlig at det kan gå an å samarbeide, når en har så forskjellig syn på et fundamentalt syn som forsoningen”.¹⁷⁵ *Budbæreren* sådde altså tvil om det var mulig å samarbeide med Misjonsforbundet, noe Brøndal tidligere hadde stilt spørsmål ved i sin første artikkel i *Dagen*.

¹⁷² Christensen, John: Forneker jeg forsoningen i Jesu blod? *Dagen* 25. mai 1946

¹⁷³ Brøndal, Mauritz: Forneker jeg forsoningen? *Dagen* 15. juni 1946

¹⁷⁴ Klipp og kommentar. *Budbæreren*. 28. mars og 25. april 1946

¹⁷⁵ Klipp og kommentar. *Budbæreren*. 25. april 1946

Tidsskriftet *Karmel* kommenterte Christensens forsoningssyn både i mars- og aprilnummeret 1946. *Karmel* ble utgitt av cand.theol. Per Faye Hansen (1916-1992). Tidsskriftets hovedformål var å spre informasjon om det jødiske folk. Under overskriften ”Endog de utvalgte skulle føres vill” skrev Faye Hansen blant annet:

Vi er Brøndal stor takk skyldig fordi han har avslørt dette hvite hedenskap, som gror like godt i verdsliggjorte frikirker som statskirker. Det er forferdelig å tenke på at en forstander i et samfunn som regner seg som en renere og mer bibelsk menighet enn en statskirke, kan få seg til å si som forstander Svensen i en replikk til Brøndal: ”Det er helt grunnløst å betegne Christensens standpunkt som fornektelse av forsoningen i Jesu blod, det kan bare sies at det er en annen tolkning”.¹⁷⁶

I aprilnummeret av samme blad hevdet redaktøren: ”Når det gjelder forsoningen i Jesu blod avskyr vi alle misforståelige uttrykk og allianser med denne verdens tankegang. Her kreves en skarp fordømmelse og avvisning av alle som ikke blir i Kristi lære, for ellers blir vi medskyldige med dem”.¹⁷⁷

Også Santalen, organ for Santalmisjonen i Norge, berørte striden: Under overskriften ”Ordet om forlikelsen” skrev generalsekretær Ernst Hallen (1900-1979):

Det er ikke lenge mellom hver gang vi forferdes over kristne menneskers uttalelser om fundamentale sannheter i vår kristne tro. (...) Nylig ble vi gjort oppmerksom på uttalelser i den lærebok i tros lære som Det Norske Misjonsforbund (Frimisjonen) bruker for sine predikanter, ”Vår kristne tro”, hvor det bl.a. står på side 71: ”At Gud skulle bli forsonet ved blodet er en hedensk tankegang”. (...) At en slik lære kan tolereres, og at dens konsekvenser viser seg i den enkeltes og samfunnets liv, kommer sikkert av det faktum at der tales lite og lett om synden og om Guds hellighet og nidkjærhet.¹⁷⁸

Misjonsforbundets årsmelding for 1946 gir ingen hentydninger til striden som Brøndals avisinnlegg hadde utløst. Årsmeldingen nevner at ”på det kristelige området har alle samfunn og organisasjoner merket en større likegyldighet for de åndelige ting enn under krigen. Men likevel må en si at året som gikk har vært et godt arbeidsår”.¹⁷⁹ Avispolemikken om Misjonsforbundets forsoningssyn hadde foregått i første del av året. Mot slutten av 1946

¹⁷⁶ Hansen, Per Faye 1946: Endog de utvalgte skulle føres vill. *Karmel*. Mars 1946

¹⁷⁷ Hansen, Per Faye 1946: Misjonsforbundet og den liberale teologi. *Karmel*. April 1946

¹⁷⁸ Hallen, Ernst 1946: Ordet om folikelsen. *Santalen*, 31. mars 1946

¹⁷⁹ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1947*, s. 4

stilnet debatten av. Trolig så ledelsen i Misjonsforbundet for seg at stormen var i ferd med å stilne. Det kan være årsaken til at konflikten ikke er nevnt. Men forsoningsstriden var ikke over. Tvert i mot skulle striden i 1947 begynne å få dimensjoner som gjorde den vanskelig å styre.¹⁸⁰

3.2 "Forsoningen i faresonen"

Andre fase av forsoningsstriden startet tidlig i 1947. Da gav Mauritz Brøndal ut heftet *Forsoningen i faresonen* på Lutherstiftelsens forlag. Heftet inneholdt hans egne artikler i *Dagen* om skolebestyrer Christensens forsoningssyn, men også en del andre avisinnlegg. Blant annet var svarene både fra misjonsforstander Svensen og skolebestyrer Christensen tatt med i heftet. Det samme gjelder resolusjonen fra Misjonsforbundets predikantforening av 22. mars 1946. Brøndal hadde skrevet en innledning og et etterskrift. Men viktigst for stridens videre forløp var det trolig at professor O. Hallesby bidro med et forord.

Ole Hallesby (1879-1961) var en av de mest sentrale konservative teologer i Norge på 1900-tallet.¹⁸¹ Som vi tidligere har sett, sto Hallesby i første rekke under kampen mot den liberale teologi i Norge. Som lærer i dogmatikk og etikk ved Det teologiske Menighetsfakultetet helt siden 1909 hadde han opparbeidet seg en enestående posisjon.¹⁸² At han også var Det norske lutherske Indremisjonsselskaps formann i perioden 1923–56 gav han ytterligere autoritet. Under okkupasjonen spilte Hallesby en viktig rolle da Kristent Samråd ble etablert. Opprettelsen av rådet innebar et intimt samarbeid mellom biskopene og de frivillige kristelige organisasjoners ledere, noe som la grunnlaget for kirkens kamp mot nazismen i Norge. Han var også medlem av Den midlertidige kirkeledelse som ble opprettet i 1942. Hallesby ble arrestert av okkupasjonsmakten i 1943 og satt på Grini frem til krigens slutt.¹⁸³ På mange måter sto han på høyden av sin makt i de første etterkrigsårene. Egentlig er det litt underlig at Brøndal og Hallesby fant sammen. Nettopp Hallesbys troslære var jo årsaken til at Brøndal i sin tid meldte seg ut av Indremisjonen for en periode.

¹⁸⁰ Jacobsen 2002, s. 170

¹⁸¹ *NBL* 2001. Bind 3. Ole Hallesby. Oslo: Kunnskapsforlaget

¹⁸² Wisløff 1971, s. 171. Hallesby hadde stillingen som professor i systematisk teologi ved Menighetsfakultetet helt fram til 1952

¹⁸³ *NBL* 2001. Bind 3. Ole Hallesby. Oslo: Kunnskapsforlaget

Som en liten kuriositet kan nevnes at O. Hallesby i 1905 ble kalt til forstander i Misjonsforbundets menighet Betlehem i Oslo. Dette indikerer at han på dette tidspunkt må ha blitt oppfattet som alliansevennlig. Hallesby takket imidlertid nei til kallet.¹⁸⁴

At lekmannen Brøndal hadde angrepet Misjonsforbundet for ”å fornekte forsoningen i Jesu blod” var én ting. Noe helt annet var det når professor Hallesby gjorde det samme, og dertil bekreftet at de sitater som Brøndal brukte så absolutt var dekkende for ”bokens tankesammenheng”. Når Hallesby hevdet at ”Dette er den liberale teologis forsoningslære, og knapt nok det”,¹⁸⁵ var dette ord som ble lagt merke til utover landet. I innledningen til heftet retter Brøndal en takk til Hallesby fordi ”han derved har gitt saken den tyngde og betydning som den ifølge sin natur har krav på”.¹⁸⁶

I *Forsoningen i faresonen* skriver Brøndal at ”I hundrer av år har det kristne lekfolk i vårt land betraktet Jesu stedfortredende sonoffer på Golgata som *klippegrunnen*. (...) Ingen visste at grunnvollen Kristus i Misjonsforbundets troslære er noe ganske annet enn den Kristus-grunnvoll som våre fedre og vi har bygd vårt salighets håp på”.¹⁸⁷

Misjonsforbundets styreprotokoll avslører at alarmklokkene nå hadde begynt å ringe i DNM. På landsstyremøtet 8. februar 1947 ble det opplyst at Brøndals hefte hadde forord av Hallesby og kunne medføre ”et kraftig angrep på forbundet”.¹⁸⁸ Samtidig økte presset mot Misjonsforbundet fordi Organisasjonenes Fellestråd nå hadde satt forbundets påståtte utydelighet i forsoningslæren på sin dagsorden.¹⁸⁹

3.3 Forsoningsstriden får økumeniske implikasjoner

Da Organisasjonenes fellestråd i 1946 vedtok å avvikle landsvennestevene som alliansestevner, ble det understreket at det ikke var meningen å bryte alt samarbeid med dissenterne.¹⁹⁰ OF hadde sagt nei til et forkynningsfelleskap, men avviste ikke mulighetene for andre former for samarbeid.¹⁹¹ Allerede på Geilomøtet i januar 1947 ble et nytt samarbeidstiltak aktualisert. Til møtet forelå et forslag fra Oslo-biskop Eivind Berggrav om å

¹⁸⁴ Berg 1977, s. 26

¹⁸⁵ Brøndal 1947, s. 5

¹⁸⁶ Brøndal 1947, s.8

¹⁸⁷ Brøndal 1947, s. 7

¹⁸⁸ Misjonsforbundets styreprotokoll nr. 18, 3. februar 1947 Riksarkivet. PA-0410. A. L0001-L0006

¹⁸⁹ Holter 1988, s.17

¹⁹⁰ *Luthersk kirketidende*, 84. årgang, nr. 4/49, s. 70-72

¹⁹¹ Indrebø, Ragnvald: Geilovedtaket om Landsvennestevene. *Dagen* 23. mars 1946

”fortsette i fastere former kontakten fra krigens tid mellom de frie trossamfunn, Frelsesarmeen og Den norske kirke”.¹⁹² I juli 1940 hadde Dissenteringets leder, Arnold Øhrn, vært blant undertegnerne på appellen *Et opprop til Norges kristne*. Men frikirkeligheten ble aldri inkludert i Kristent Samråd under krigen. Det var ikke mulig å samle en front som var bredere enn de som sto på den lutherske bekjennelses grunn. Berggrav sørget likevel for å kalle inn lederne fra frikirkene til regelmessige orienterings- og diskusjonsmøter i Oslo bispegård under krigen. Den gruppen som møtte her, fikk navnet ”Kontaktkretsen”. Etter krigen skrev Berggrav i *Kirke og Kultur*: ”I krigsårene da det gjaldt, sto dissenterne trofast ved vår side som vi ved deres, og ingen kan vurdere høyt nok hva det betydde”.¹⁹³ Nå så Berggrav for seg at de gode samarbeidskonstellasjonene fra krigens år kunne bygges videre ut. Dette var bakgrunnen for henvendelsen til OF.

Da Berggravs forespørsel ble behandlet på Geilomøtet i 1947, henviste imidlertid Hallesby til Mauritz Brøndals nylig utkomne hefte *Forsoningen i faresonen*. Hallesby opplyste at misjonsforstander Svensen hadde forsikret ham om at lærepunktet om den subjektive forsoningslæren ikke var representativt for Misjonsforbundet. Men Svensen kunne ikke gå med på en offentlig fordømmelse av det: ”Det er umulig, da rakner hele vårt forbund”, i følge Hallesbys framstilling.¹⁹⁴ Det ble brukt sterke ord om de forhold som Brøndal hadde avdekket: ”Her viser det seg hva økumenikken kan føre til”, hevdet Hallesby. ”Det har ingen betydning om man forneker den stedfortredende soning, men det viktigste er de kristnes enhet. Dette er Satans listige anslag”.¹⁹⁵ OF vedtok likevel enstemmig å gå inn for en ”kontakt” som skulle ”gi uttrykk for det kristelige fellesskap mellom oss, vise samlet opptreden utad og holde samråd om dagens kristelige situasjon i landet”.¹⁹⁶ Men vedtaket var betinget: ”Sådan kontakt kan vi dog ikke inngå med andre trossamfunn enn de som klart bekjenner hovedpunktet i vår kristne tro: Kristi stedfortredende strafflidelse for våre synder”.¹⁹⁷ Holter (1988) påpeker at det her ble etablert en særnorsk form for økumenikk. Det var ikke lenger Apostolikum alene, eller den evangelisk-lutherske lære, som var kriterium for å skjelne rett og vrangt, men Kristi stedfortredende strafflidelse.¹⁹⁸

¹⁹² Holter 1988, s.17.

¹⁹³ *Kirke og Kultur* 55/1950

¹⁹⁴ Holter 1988, s.17

¹⁹⁵ Holter 1988, s.17

¹⁹⁶ Holter 1988, s.19

¹⁹⁷ Holter 1988, s.17

¹⁹⁸ Holter 1988, s.18

3.3.1 Misjonsforbundets landsstyre uttaler seg i forsoningsstriden

Misjonsforbundets landsstyre hadde så langt ikke uttalt seg offentlig i forsoningsstriden. Dette kan synes merkelig. Tanken var nok at en aktiv deltakelse i avispolemikkk snarere ville eskalere striden enn å bilegge den. Det var dette synspunkt misjonsforbundets ordfører Gordon Johnsen målbar i brev til skolebestyrer Christensen av 2. mai 1946, som vi tidligere har sett.¹⁹⁹

Etter Organisasjonenes Fellestråds Geilomøte i januar 1947, kom Misjonsforbundets landsstyre likevel på banen med en uttalelse. Dette var første gang landsstyret uttalte seg i forsoningsstriden. Det var da gått ett år siden striden hadde brutt ut. Landsstyrets opprop ”Til vårt misjonsfolk”²⁰⁰ ble vedtatt 8. februar 1947, og offentliggjort i *Misjonsbladet* 1. mars 1947 og i *Dagen* 3. mars 1947. I uttalelsen heter det:

Det Norske Misjonsforbunds landsstyre, samlet til møte den 8. februar, vil i anledning av Geilomøtets vedtak om grunnlaget for samarbeid, uttale følgende:

Det Norske Misjonsforbund setter i sine statutter fram Bibelen som eneste rettesnor for liv og lære, og har dessuten bundet seg til Den apostoliske trosbekjennelse. I Misjonsforbundets statutter paragraf 2 står det: ”Kristne menigheter og foreninger hvis medlemmer bekjenner seg til en levende tro på den Herren Jesus Kristus i overensstemmelse med Den apostoliske trosbekjennelse, og beflitter seg på å leve i overensstemmelse med Skriftens ånd og lære, kan bli opptatt i Det Norske Misjonsforbund”.

Når det gjelder forsoningen tror Misjonsforbundet predikanter, misjonærer og misjonsfolk på Bibelen som Guds inspirerte ord, og dermed også på dens lære om frelse alene i Jesu blod. Vi tror på forsoningen både i objektiv og subjektiv betydning, slik som Predikantforeningen har gitt uttrykk for i sin resolusjon av 22. mars 1946. Det vil også framgå av forkynnelsen innen forbundet i snart 70 år, av våre blad, våre bøker, skrifter og sanger. (...)

Vi vil bøye oss under den prøvelse som Gud har tillatt å komme over oss, selv om den for oss synes uforståelig. Vi ønsker om mulig mer enn før å forkynne Kristus korsfestet til frelse for syndere, og i samsvar med vårt motto: Guds barns enhet og synderes frelse, vil vi gjerne stå i et godt forhold til og samarbeid med alle som bekjenner Jesus Kristus som Guds sønn, vår Frelser og Herre.²⁰¹

¹⁹⁹ Brev av 2. mai 1946 fra Misjonsforbundets ordfører Gordon Johnsen til skolebestyrer John Christensen, gjengitt i Jacobsen 2002, s. 127.

²⁰⁰ Styreprotokoll nr. 18, Landsstyremøte i Det Norske Misjonsforbund 8. februar 1947. Riksarkivet PA-0410. A. L0006

²⁰¹ Det Norske Misjonsforbunds styre: Til vårt misjonsfolk. *Misjonsbladet*, 44. årgang, nr. 9/1947, s.3

Oppropet ”Til vårt misjonsfolk” ser ikke ut til å ha fjernet all tvil og uro om Misjonsforbundets ståsted i forsoningsspørsmålet. En viktig grunn til dette var nok at redegjørelsen ikke med klare ord tok avstand fra skolebestyrer Christensens waldenströmske forsoningslære. Mange opplevde sikkert at uttalelsen ikke var så klar at de alvorlige påstandene som var rettet mot Misjonsforbundet kunne legges døde og maktesløse.

På Misjonsforbundets landsstyremøte 25. juni 1947 virker det som at innholdet i Christensens bok for alvor ble satt på sakslisten. I referatet fra møtet heter det: ”Man drøftet i en lengre samtale spørsmålet i forbindelse med Christensens lærebok i dogmatikk”.²⁰² Like etterpå ble det bestemt at Christensen skulle slutte som skolebestyrer ved Misjonsskolen og pensjoneres.²⁰³ Christensen hadde fylt 69 år, men var ved god helse. Det fantes ingen opplagt kandidat til å overta stillingen hans.²⁰⁴ Pastor Marino Torjussen (d.1953) ble ansatt som hovedlærer.²⁰⁵ Som ny lærebok i dogmatikk ble besluttet innført *Den kristelig Troslære* av O. Hallesby.²⁰⁶ Med tanke på Hallesbys lutherske basis, og ut fra Misjonsforbundets ståsted i spørsmål som dåp og skriftsyn, må dette karakteriseres som et overraskende valg. At Hallesbys troslære nå skulle brukes på Misjonsskolen kan neppe forklares på annen måte enn som et forsøk på å gjenopprette noe av den tillit til Misjonsforbundet som hadde gått tapt. Presten og forskeren Torleif Boman (1894-1978), som i 1949 tok Misjonsforbundet i forsvar i en kronikk i *Vårt Land*, kommenterte valget av Hallesbys lærebok på denne måten:

Misjonsforbundets teologiske intensjon er klart angitt ved antagelsen av Hallesbys dogmatikk som lærebok. Det ligger noe nesten rørende i det. Det ligger deri liksom en bønn om å få lov til å være i fred, ”for vi vil jo ikke være annet enn rettroende”. Man kan forstå dem. Det er ikke greitt for noen å råke ut i teologisk diskusjon i dette land.²⁰⁷

3.3.2 Organisasjonenes Fellestråd bryter samarbeidet med Misjonsforbundet

Våren 1947 ba Organisasjonenes Fellestråd om en tilslutning til lærepunktet om ”den stedfortredende strafflidelse” fra Metodistkirken, Baptistsamfunnet, Misjonsforbundet og

²⁰² Styreprotokoll nr. 18, Landsstyremøte 25.6.1947 Riksarkivet. PA-0410.A. L0006

²⁰³ Konferanseprotokoll for Det Norske Misjonsforbund nr. 2, s. 66.. Det Norske Misjonsforbunds hovedkontor, Oslo

²⁰⁴ Diesen 1984, s. 129

²⁰⁵ Konferanseprotokoll for Det Norske Misjonsforbund nr. 2, s. 67. Det Norske Misjonsforbunds hovedkontor, Oslo

²⁰⁶ Diesen 1984, s. 129

²⁰⁷ Boman, Thorleif: Geilomøtet og dissenterne. *Vårt Land* 24. februar 1949

Frelsesarmeen, samt pinsevennenes menighet Filadelfia i Oslo.²⁰⁸ Henvendelsen kom i forbindelse med det tidligere nevnte forslaget fra biskop Berggrav om å opprette en kontaktkrets mellom de frie trossamfunn, Frelsesarmeen og Den norske kirke.

Misjonsforbundet viste i sitt svar til OF til Landsstyrets uttalelse *Til vårt misjonsfolk* av 8. februar 1947.²⁰⁹ Men i denne uttalelsen fantes det ingen direkte henvisning til Kristi stedfortredende strafflidelse. Fortsatt virker det som om Misjonsforbundets ledelse nølte med å binde seg til det objektive forsoningssynet alene.

Svaret fra Misjonsforbundet ble drøftet på Geilomøtet i januar 1948. At svaret inneholdt formuleringen ”vi tror på forsoningen både i objektiv og subjektiv betydning” ble av Hallesby tolket slik: ”en del tror den objektive forsoning, og en annen del nekter det”.²¹⁰ Hallesby foreslo øyeblikkelig brudd i forhandlingene: ”Er det ikke enighet på dette hovedpunkt i troen, så blir jo en hver utvortes enhet en usannhet”, hevdet han.²¹¹ Hallesby tok altså til orde for å følge ”Calmeyergatelinjen” overfor Misjonsforbundet. Det ble imidlertid vedtatt at OFs styre skulle arbeide videre med saken.²¹²

For forholdet mellom Misjonsforbundet og Organisasjonenes Fellestråd var det kommet til nok et moment som kompliserte den videre prosessen. Etter at skolebestyrer Christensen hadde blitt løst fra stillingen som leder for Misjonsforbundets misjonsskole sommeren 1947, ble han like etterpå anbefalt som forkynner i Det Norske Misjonsforbund av misjonsforstander Svensen. Dette skjedde i form av en liten notis i *Misjonsbladet*.²¹³ Svensens tilråding av Christensen illustrerer med all tydelighet uviljen mot å ta et fullstendig oppgjør med det waldenströmske forsoningssynet. Anbefalingen skapte sterke reaksjoner. ”Noe av det tristeste og mest nedslående som professoren hadde hatt med å gjøre i hele sitt liv som kristen leder”, heter det i referatet fra Geilomøtet i 1948 om Hallesbys reaksjon.²¹⁴ Han opplevde nok denne handling som et klart bevis på at Misjonsforbundet ikke var til å stole på i kampen mot den liberale teologi.

²⁰⁸ Holter 1988, s. 18 og Engelsen 1984, s. 136-137

²⁰⁹ Brev av 22. september 1947 fra Det Norske Misjonsforbund til Organisasjonenes Fellestråd. Riksarkivet A 0410. D. L0009-0010

²¹⁰ Holter 1988, s. 18

²¹¹ Holter 1988, s. 18

²¹² *Aftenposten* 19.januar 1948, s. 2

²¹³ Svensen, Christian: Fra vaktårnet. *Misjonsbladet*, 44. årgang, nr. 27/1947, s. 6

²¹⁴ Holter 1988, s. 18

Det som måtte ha vært igjen av velvilje i OF i forhold til planen om et felles kontaktorgan, ser ut til å ha forsvunnet da misjonsforstander Svensen ble gjenvalgt til formann i Evangeliske Samfunns Fellestråd (ESF) i 1948.²¹⁵ Evangeliske Samfunns Fellestråd var et samarbeidsorgan for Baptistsamfunnet, Frelsesarmeen, Metodistkirken, Pinsebevegelsen og Misjonsforbundet.²¹⁶ På en måte var ESF frikirkenes motstykke til OF.²¹⁷ Med valget av Svensen uttrykte de øvrige samfunn at de fortsatt hadde tillit til Misjonsforbundet. Alle som hadde mottatt brevet fra OF med spørsmål om deres syn på Kristi stedfortredende strafflidelse var også medlemmer av ESF. I så henseende var det nå ikke bare Svensen og Misjonsforbundet som provoserte Organisasjonenes Fellestråd, men også de samfunn som hadde vært med å gjenvelge Svensen til formann.²¹⁸

På Geilomøtet i januar 1949 tok Organisasjonenes Fellestråd endelig stilling til idéen biskop Berggravs hadde lansert to år tidligere, om en kontaktkrets mellom de landsomfattende frie trossamfunn, Frelsesarmeen og Den norske kirke. OF vedtok da enstemmig å svare nei til samarbeidsinvitasjonen. I avslaget ble det vist til Misjonsforbundets uklare holdning i forsoningsspørsmålet:

Da det foreligger uttalelser som viser at Det Norske Misjonsforbund ikke fører klar tale på dette punkt, har det vært ført forhandlinger med Misjonsforbundet om denne sak. Herunder er det blitt klart at Misjonsforbundet tolererer en forkynnelse som fornekte Kristi stedfortredende strafflidelse. Forhandlingene førte derfor ikke til et positivt resultat. Men OF vil like fullt uttale at vi ønsker å rekke broderhånd til kontakt med alle de samfunn som er enig i den ovenfor nevnte basis.²¹⁹

3.3.3 Redegjørelsen "Det Norske Misjonsforbund og Geilomøtet"

Som et svar på OFs beslutning sendte Misjonsforbundets landsstyre ut redegjørelsen *Det Norske Misjonsforbund og Geilomøtet* 3. mars 1949. Her heter det blant annet:

Vi tror på forsoningen både i objektiv og subjektiv betydning, slik som Predikantforeningen har gitt uttrykk for i sin resolusjon av 22. mars 1946. Det vil også framgå av forkynnelsen innen forbundet i snart 70 år, av våre blad, våre bøker skrifter og sanger. Med betegnelsen "i både objektiv og subjektiv betydning" har vi ment å si at vi tror på forsoningen som en objektiv frelsende handling av

²¹⁵ Holter 1988, s. 18

²¹⁶ *Aftenposten*, 31. januar 1947, s. 10

²¹⁷ Holter 1988, s. 14

²¹⁸ Jacobsen 2002, s. 322-323

²¹⁹ *Aftenposten*, 28. januar 1949, s. 2

Gud gjennom Kristi stedfortredende lidelse og død, som subjektivt må mottas av den enkelte ved troen.

Den troslære som ble benyttet av den tidligere skolestyrer ved vår misjonsskole, ble for to år siden tatt ut av undervisningen, samtidig som skolestyreren gikk av etter oppnådd aldersgrense. Den nåværende bibellærer ved misjonsskolen nytter som grunnlag for undervisningen en troslære som brukes ved de fleste bibel- og misjonsskoler i landet. En finner det derfor eiendommelig at Geilomøtet ikke synes å ha tatt hensyn til disse kjensgjerninger.²²⁰

For første gang signaliserte Misjonsforbundets ledelse nå en utvetydig tilslutning til læren om ”Kristi stedfortredende lidelse og død”. Likevel ble det ikke med klare ord tatt avstand fra det waldenströmske forsoningssynet. Predikantene ble også gitt forholdsvis vide fullmakter: ”Misjonsforbundet har derfor ikke kunnet binde seg til noen annen formulering enn Bibelens egne ord. På dette grunnlag gir vi plass og frihet for den enkelte forkynner til å tale slik som Guds ord har overbevist ham under Åndens veiledning”. Redegjørelsen var undertegnet av Misjonsforbundets ordfører, Gordon Johnsen, misjonsforstander Christian Svensen og Predikantforeningens formann, Ole Riise.

I forkant av Landsstyrets uttalelse i 1949 hadde styret i Misjonsforbundets predikantforening arbeidet med planer om en erklæring som entydig skulle ta avstand fra waldenströmianismen. Dette framgår av et udatert notat fra Predikantforeningens styre, skrevet i forkant av predikantenes årsmøte i 1949. I notatet heter det at det kan bli aktuelt å gå offentlig ut med en uttalelse mot skolebestyrer Christensens forsoningssyn ”hvis ikke landstyret tar hensyn”. Det blir påpekt at forsonings spørsmålet ”i høyeste grad angår forkynnelsen og forkynnerne innen DNM”. Predikantforeningens styre presiserer i notatet at de på to årsmøter etter hverandre har gitt uttrykk for at de ”forkynner Kristi korsdød som det eneste og fullkomne grunnlag for vår frelse”, og at de ”når som helst kan konstantere at *Kristi stedfortredende strafflidelse* (uthevet i dokumentet) inngår i vår forkynnelse”. Om John Christensens forsoningssyn sies det at ”i den grad han avviker fra vår vanlige forkynnelse, må det stå for hans egen regning”. I følge notatet behøves det nå ”et skarpere standpunkt enn i Predikantforeningens resolusjon fra 1946”.²²¹

²²⁰ Det Norske Misjonsforbunds styre: Det Norske Misjonsforbund og Geilomøtet. *Misjonsbladet*, 46. årgang, nr. 11/1949, s. 3-4

²²¹ Udatert notat fra styret i Misjonsforbundets predikantforening, sannsynligvis fra februar 1949. Det Norske Misjonsforbunds predikantforenings korrespondansearkiv. Misjonsforbundets historiske arkiv. Ansgar teologiske høyskole, Kristiansand.

Det virker som predikantene på dette tidspunkt hadde gått lei av ”taushetslinjen” til Misjonsforbundets ledelse. Nå ønsket de klar tale, og synes å ha vært villig til å la eventuelle prinsipper om samvittighetsfrihet i forsoningsspørsmålet fare. Etter at Misjonsforbundets landsstyre den 7. mars 1949 offentliggjorde sin uttalelse ”Misjonsforbundet og Geilomøtet”, med Predikantforeningens formann som medunderskriver, ser det imidlertid ut til at planene om en egen uttalelse ble lagt til side.

Landsstyrets uttalelse fikk en blandet mottakelse. Generalsekretær i Santalmisjonen, Ernst Hallen, kommenterte den på følgende måte:

Etter denne redegjørelse må man vel ha lov til å gå ut fra at Det Norske Misjonsforbund tar avstand fra de uttalelser i bibelskolebestyrer Christensens troslære som har vakt slik sorg hos mange kristne både innen Det Norske Misjonsforbund og utenfor. Så har det som var sårt og ondt likevel båret frukt. Vi takker Mauritz Brøndal som tok saken opp, og vi gleder oss oppriktig over dette positive resultatet.²²²

I en uttalelse fra styret i Organisasjonens fellestråd var imidlertid tonen mer reservert:

Nå har Misjonsforbundets styre den 7. mars gitt en ny uttalelse i denne sak. Vi forstår denne redegjørelse slik, at Forbundets styre her vi gi en bekjennelse om sitt syn på forsoningen. Det er i denne erklæring meget som i seg selv er gledelig. Vi har da heller aldri tvilt på at kanskje de fleste av Forbundets folk vil føre klar tale om forsoningen. Men samtidig forstår vi av erklæringen at Forbundets prinsipielle alliansebasis gjør det umulig for Forbundet å forplikte dets predikanter med hensyn til deres forkynnelse. Forbundets styre kan derfor heller ikke ta avstand fra den lære om forsoningen som har vært påtalt tidligere. At den lærebok som tidligere har vært brukt ved Forbundets bibelskole nå er skiftet ut med en annen, er et gledelig trekk. Men det kan etter det som er opplyst ikke sees å innebære noen prinsipiell endring i Forbundets holdning. Under disse forhold mener OFs styre at det ikke kan tjene til noe å forsette en drøftelse om dette kontaktorgan.²²³

Organisasjonenes Fellestråds uttalelse om Misjonsforbundets forsoningssyn i januar 1949 markerer kanskje den mest dramatiske episode under forsoningsstriden. Samtidig ser det ikke ut til at Geilomøtets vedtak splittet de frikirkelige. Frelsesarmeen skrev i et brev til OF at de uttrykte ”bedrøvelse” over OFs holdning og vedtak. De stilte seg uforstående til at

²²² Hallen, Ernst: Klare ord om forsoningen i Kristus Jesus. *Santalen* nr. 13/14 1949, s.2

²²³ Organisasjonenes Fellestråds styre: Misjonsforbundet og Geilomøtet. *Vårt Land* 12. mars 1949, s. 4.

”Misjonsforbundet på noen måte skulde fornekte Kristi stedfortredende sonende død”, selv om de ikke var ”fremmed for at noen innen DNM kan skille seg fra dette syn”.²²⁴

Baptistsamfunnets organ *Banneret* påpekte i en kommentar at ”Det ser ut som OF betrakter Misjonsforbundet som en kirke med en fast formulert trosbekjennelse”. I kommentaren ble OFs krav til samarbeid speilvendt: Skulle baptistene følge OFs prinsipp for alliansebasis, ”kunne vi selv ikke ha evangeliserende samarbeid med en kirke som bygger på troen om gjenfødelse ved bestenkelse av småbarn”.²²⁵

På Evangeliske Samfunns Fellestråds årsmøte i 1949 ble misjonsforstander Svensen gjenvalgt som formann for nok et år. Dette kan ikke forstås annerledes enn at de øvrige medlemmene i ESF uttrykte tillit til Misjonsforbundet. I referatet fra årsmøtet ble det pekt på ”det gode forhold av tillit og samhold som rår mellom oss, i det vi ikke ser på hverandre som konkurrenter, men som lagsbrødre i Guds rikes store gjerning i vårt folk og på misjonsmarkene”. Referatet fra årsmøtet understreket avslutningsvis at

Med tanke på det som ovenfor er sagt, kjenner vi en dyp trang til å forene oss med alle sanne kristne i landet vårt i ønsket om at Guds rike må komme, og hans vilje skje. Og vi er overbevist om at den kristne enhet som Jesus ba om, er en vesentlig betingelse for at Guds verk kan skje i blant oss. I denne vanskelige tid, med stort ansvar som kristne, vil vi strebe etter å praktisere denne enhet så langt som mulig.²²⁶

3.4 Stormen løyer

Selv om det hadde stormet ganske kraftig i de første månedene av 1949, ble forsoningsstriden bare indirekte berørt i Misjonsforbundets årsmelding for 1949. Her het det: ”I spørsmålet om kristen enhet ser det ut til at de kristne i praksis finner fram til forståelse og samarbeid, selv om det teoretisk advares mot det fra visse hold. Både mellom de frie samfunn og mellom disse og kirkens folk kan en trygt si at det i alminnelighet råder et broderlig og godt forhold”.²²⁷

Etter 1949 er det ikke mulig å finne referanser til forsoningsstriden i Misjonsforbundets årsmeldinger. Den offentlige debatten ser også ut til å ha stilnet av. I en lederartikkel i

²²⁴ Brev av 24. januar 1949 fra Frelsesarmeen til Organisasjonenes Fellestråd, med kopi til Det Norske Misjonsforbund. Riksarkivet. PA-0410. L0009-0011

²²⁵ Geilomøtets vedtak om kontakt med dissenterne. *Banneret* nr. 7/1949

²²⁶ Evangeliske Samfunns Fellestråd: En hilsen fra årsmøtet. *Misjonsbladet*, 46. årgang, nr. 6/1949, s. 3

²²⁷ Årsmelding for Det Norske Misjonsforbund 1949. *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1950*, s. 4

Misjonsbladet nr. 1/1950 med overskriften ”Kristen enhet” skriver misjonsforstander Christian Svensen: ”Tenker vi på vårt eget land, er det gledelig å møte så vidt mye forståelse om enhet blant de forskjellige samfunn som en gjør. En har liksom følelsen av at isolasjonstendensene har livet imot seg. Selv om det stilles opp krav og retningslinjer med tanke på å bevare det særmerkete som en mener er så verdifullt at det ikke må blande seg med noe annet, bryter livet selv disse stengsler, og Guds folk finner hverandre i de store ting som forener dem alle. Det ser ut som om det gikk slik i det år som svant. Og vi håper at det fortsetter i det nye året”.²²⁸

Misjonsforbundets årsmelding for 1950 kan fortelle at ”Etter initiativ fra Bispemøtet i Oslo ble de frikirkelige samfunn i Norge innbudt til å danne en kontaktkrets mellom disse og Den norske kirke. En slik kontaktkrets, der Misjonsforbundet også er med, hadde sitt første møte i Oslo bispegård den 14. desember”.²²⁹

Biskop Berggrav klarte altså til slutt å få realisert sin plan om et økumenisk kontaktorgan, selv om de store frivillige organisasjonene på luthersk side ikke ble med. Ikke uten grunn er Berggrav kalt en ”brobygger”. Han var bevisst sin lutherske tro, men var samtidig opptatt av økumenikk så vel innenlands som på internasjonalt plan.²³⁰ I etterkrigstiden engasjerte han seg stadig mer i internasjonalt økumenisk arbeid, særlig gjennom Kirkenes Verdensråd (KV) og Det Lutherske Verdensforbund (LVF). I KV spilte han en sentral rolle som medlem av sentralkomiteen og eksekutivkomiteen, og som en av presidentene i årene 1950–54.²³¹

²²⁸ Svensen, Christian: Kristen enhet. *Misjonsbladet*, 47. årgang, nr. 1/1950, s. 3

²²⁹ Årsmelding for Det Norske Misjonsforbund 1950. *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1951*, s. 2

²³⁰ Bøckman, Peter Wilhelm 1984: Eivind Berggravs økumeniske tenkning, i: Voksø, Per (red.): *Eivind Berggrav. Brobygger og kirkeleder 1884-1984*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, s. 145-146

²³¹ *NBL* 2001. Bind 1. Eivind Berggrav. Oslo: Kunnskapsforlaget

4. GRIMSTAD EVANGELISKE MISJONSFORSAMLING OG FORSONINGSSTRIDEN

Forsoningsstriden sentralt fikk følger for Misjonsforbundets menigheter på lokalplanet. Vi skal i det følgende se nærmere på hvordan forsoningsstriden i Det Norske Misjonsforbund forplantet seg til misjonsmenigheten i Grimstad.

4.1 Grimstad evangeliske Misjonsforsamling blir stiftet

Grimstad evangeliske Misjonsforsamling ble stiftet 22. september 1939, etter en vekkelse i Grimstad-distriktet sommeren 1939.²³² Lokalavisen *Grimstad Adresstidende* kunne 24. juni 1939 opplyse at ”Telemarks og Sørlandets distrikt av Det Norske Misjonsforbund akter i sommer i likhet med i flere andre byer å oppta teltevirkosomhet. (...) Man vil gå inn for vekkelsesarbeide med flere av Misjonsforbundets beste krefter”.²³³ 26. september 1939 omtaler samme avis igjen teltmøtene, og kan da meddele at ”Sommerens møter har samlet en masse tilhørere og vekkelsen har vært stor”.²³⁴

Styreprotokollen til Grimstad evangeliske Misjonsforsamling inneholder følgende begrunnelse for hvorfor man valgte å etablere en egen menighet etter vekkelsen:

*Den første vektige grunn er å ta vare på disse nyomvendte, som ikke finner noe åndelig hjem hos de allerede eksisterende foreninger. Siden vet vi her er mange hjemløse troende, som aldri kan finne seg hjemme på et sted hvor bare medlemmer av et ensidig syn får stå, og for hvem derfor våre prinsipper er hva de lenge har ventet. Endelig tror vi her i vår by er plass for en forening med enhetsbestrebelse, i en tid hvor Guds barn skilles fra hverandre.*²³⁵

I løpet av de første månedene etter at menigheten var etablert ble det opptatt 97 medlemmer. Ved inngangen til 1946, året da forsoningsstriden brøt ut, var medlemstallet 81.²³⁶ Selv om det hadde skjedd både inn- og utmeldinger i årene som var gått siden menigheten ble stiftet, hadde nesten 60 av de nevnte 81 medlemmene vært med i menigheten helt siden starten i 1939/1940. Dessuten var samtlige som hadde innehatt styreverv i perioden 1939-1946

²³² Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s. 4-5

²³³ *Grimstad Adresstidende* 24. juni 1939

²³⁴ *Grimstad Adresstidende* 26. september 1939

²³⁵ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939 – 1957, s. 1-2

²³⁶ *Det Norske Misjonsforbunds årbok* 1947, s. 40

fortsatt aktivt med i menigheten ved inngangen til året 1946.²³⁷ Et styre på sju personer ledet virksomheten i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling. Styremedlemmene ble valgt av menighetens årsmøte. En gjennomgang av styreprotokollen viser at det var stor stabilitet i styrets sammensetning. Blant dem som ble valgt til menighetsstyret i perioden 1939 – 1946, var det seks personer som hadde styreverv sammenhengende i hele denne perioden. Disse seks var Th. Juul-Petersen, Leif Munch Jensen, Osuld Berge, Knut Berge Abrahamsen, Alfred Johansen Haugland og Anton Knudsen.

Th. Juul-Petersen (1886-1967) var styremedlem i hele perioden 1939-1947, de fleste av årene som formann. I årene 1919 - 1922 hadde Juul-Petersen vært leder av Grimstad kristelige Ungdomsforening, tilsluttet Norges Kristelige Ungdomsforbund.²³⁸ Han hadde også hatt styreverv i Indremisjonen, hvor han var med i styret i årene 1917-1923 og på ny i perioden 1933-1934.²³⁹ For øvrig var Th. Juul-Petersen ansatt som kirkeverge i Den norske kirkes menighet i Grimstad 1941-1946.²⁴⁰ Det er interessant å legge merke til at Juul-Petersen tidlig markerte sin motstand mot den liberale teologi.²⁴¹ Historikeren Reidar Marmøy (f.1926) skriver i *Grimstad på 1900-tallet* at Juul-Petersen ”mente som de mange som deltok i møtet i Calmeyergatens Misjonshus at man måtte gjøre front mot vantroen og alt dens vesen. Han ble etter hvert helt overbevist om at det var riktig å velge den linjen som Indremisjonens sentrale ledelse med Hallesby og H.E. Wisløff sto for”.²⁴² Under Juul-Petersens formannstid i Grimstad Kristelige Ungdomsforening ble det innkalt til ekstraordinær generalforsamling for å behandle et forslag om å melde foreningen ut av Ungdomsforbundet og inn i Indremisjonsselskapet. Bakgrunnen for dette forslaget var at den uenighet som hersket om holdningen til liberal teologi i Norges Kristelige Ungdomsforbund sentralt, hadde spredt seg til lokalplanet. Her fikk altså striden om den liberale teologi sentralt en lokale parallell. Da forslaget om å melde foreningen inn i Indremisjonen ble nedstemt, valgte Juul-Petersen å trekke seg fra Ungdomsforeningen.²⁴³

²³⁷ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s. 1, 5-6 og 23. Medlemsprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1955, s. 1-3

²³⁸ Tønnevold, Johan 1992 i: *Grimstad Kristelige Ungdomsforening 100 år*. Grimstad: Grimstad kristelige Ungdomsforening, s. 27

²³⁹ Svensen 1968, s. 75

²⁴⁰ Årsmelding for Grimstad menighet for året 1946. Forhandlingsbok III for Grimstad Menighetsråd, s.15

²⁴¹ Marmøy 2004, s. 247

²⁴² Marmøy 2004, s. 248

²⁴³ Tønnevold 1992, s. 11

Leif Munch Jensen (1903-1978) var styremedlem i Misjonsforsamlingen i seks av de åtte årene mellom 1939 og 1947, og vararepresentant til styret i de øvrige to årene. Jensen vokste opp på den lille øya Håø utenfor Grimstad,²⁴⁴ hvor det den gang var et fellesskap som minnet ikke så lite om et haugiansk vennesamfunn.²⁴⁵ På Håø traff nok Jensen også Jens S. Håø, som senere ble en særpreget og dyktig emissær innenfor de lutherske organisasjonene.²⁴⁶ Etter forsoningsstriden fant Munch Jensen sin plass i Grimstad Indremisjon, hvor han ble valgt til formann i årene 1960-61 og i 1964.²⁴⁷

Osuld Berge (1889-1979) var styremedlem i Misjonsforsamlingen i hele perioden 1939-1947, med unntak av året 1944, da han var 1. vararepresentant til styret. I fem av disse årene var han menighetens viseformann. I tillegg ledet han søndagsskolen i Misjonsforsamlingen fra dens start i 1944 og fram til 1947.²⁴⁸ Også Osuld Berge hadde sin bakgrunn fra Indremisjonen. Mens han var medlem i Misjonsforsamlingen, opprettholdt Berge en viss kontakt med arbeidet på bedehuset ”Bygdheim”, blant annet som formann i husstyret.²⁴⁹ Berge var også medlem av Den norske kirkes menighetsråd i Fjære sogn, parallelt med at han var styremedlem og viseformann i Misjonsforsamlingen. Han ble valgt inn i menighetsrådet i 1936, og satt som medlem der helt fram til desember 1945.²⁵⁰

Knut Berge Abrahamsen (1891-1967) og Alfred Johansen Haugland (1897-1946) hadde som Osuld Berge hatt tilknytning til Indremisjonsforeningen på ”Bygdheim”.²⁵¹ De var for øvrig brødre. Alfred Haugland hadde styreverv i fem av årene mellom 1939 og 1946, og var vararepresentant i to. Han døde plutselig på nyåret 1946. Knut Berge Abrahamsen var styremedlem i Misjonsforsamlingen i fire av årene i perioden 1939-1947 og vararepresentant i de fire andre årene.

²⁴⁴ Marmøy, Reidar 1995: *Håø, losenes øy*. Grimstad: Selskapet for Grimstad bys vel, s. 112.

²⁴⁵ Marmøy, Reidar 1998: *Et menneske på jorden. Jens S. Håø – forkynner og fisker*. Grimstad: Selskapet for Grimstad bys vel, s. 64

²⁴⁶ Marmøy 1998, s. 64-65

²⁴⁷ Svendsen, Peter 1968: *Grimstad Indremisjon gjennom 100 år*. Grimstad: Grimstad Indremisjon, s.73

²⁴⁸ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s. 72, 88 og 132

²⁴⁹ *Grimstad Adressetidende* 7. mai 1940

²⁵⁰ Forhandlingsprotokoll for Fjære menighetsråd 1922 – 1939, menighetsprotokoll for Fjære menighet 1940 – 1954 og protokoll for Fjære menighetsråd for krigsårene 1943 – 1945 viser at Berge møtte på menighetsrådets møter i hele perioden mellom 1936 – 1945. I 1942 ble Fjære menighetsråd avsatt, som følge av at loven om menighetsråd ble endret. Rådene skulle ikke lenger velges, men oppnevnes. Det lovlig valgte menighetsrådet, som Berge var medlem av, fortsatte imidlertid sitt virke, i det de ikke anerkjente det nyoppnevnte rådets legitimitet.

²⁵¹ *Agderposten* 6. november 1965, s.3 og samtale med Eva og Kåre Røinås 17. januar 2012

Anton Knudsen (1913-1996) ble den eneste i denne gruppen av styremedlemmer som skulle fortsette som medlem av Grimstad evangeliske Misjonsforsamling etter at forsoningsstriden var over. Han var med i styret i hele perioden vi har sett på. I 1946 ble han valgt til ny formann etter Juul-Pettersen som frasa seg gjenvalg. Knudsen hadde tidligere vært søndagsskolelærer i Fjære menighet, og hadde mottatt sterke inntrykk fra en gjennomgripende vekkelse i Grimstad Indremisjon i 1932.²⁵² Denne vekkelser var det trolig flere av de ovennevnte styremedlemmene som hadde hatt befatning med, da den berørte svært mange i Grimstaddistriktet.²⁵³

Vi kan altså konkludere med at blant dem med lengst tjenestetid som styremedlemmer i Misjonsforsamlingen, er det et fellestrekk at de alle i større eller mindre grad hadde sin kristelige bakgrunn fra Indremisjonen.

4.2 Kristelig liv i Grimstad i 1940-årene

Hva kjennetegnet kirke- og kristenlivet i Grimstad på den tiden da forsoningsstriden brøt ut? Hvilke øvrige kirker og kristelige forsamlinger fantes i kommunen? Daværende Grimstad kommune hadde på midten av 1940-tallet cirka 2.300 innbyggere.²⁵⁴ I Grimstad kommune fantes i tillegg til Grimstad menighet (Den norske kirke), en Indremisjonsforening og en forening tilhørende Norges Kristelige Ungdomsforbund. Videre var Den Evangelisk Lutherske Frikirke, Frelsesarmeen og pinsevevnene etablert i byen.²⁵⁵ I løpet av krigen hadde det også kommet til en liten vennegruppe tilhørende De frie evangeliske forsamlinger ("De frie venner").²⁵⁶

Tar vi med de tre landkommunene omkring Grimstad, og legger til grunn det området som i dag utgjør Grimstad kommune,²⁵⁷ kommer vi fram til et samlet innbyggertallet på om lag 9.000 personer i 1946.²⁵⁸ I dette området fantes det i tillegg til 4 sognekirker²⁵⁹ hele 20

²⁵² Samtale med Eva og Kåre Røinås 17. januar.2012.

²⁵³ Svendsen 1968, s. 29-30

²⁵⁴ Marmøy, Reidar 2010: *Grimstad på 1900-tallet*. Bind 2, 1940-1970. Grimstad: Selskapet for Grimstad bys Vel, s. 488

²⁵⁵ Filadelfiamenigheten i Grimstads hjemmeside. Om oss. Historie. <http://www.filadelfiagrimstad.com/om-oss/historie>. Avlest 10. oktober 2011.

²⁵⁶ *Grimstad Adresstidende* 1946 og Marmøy 2004: *Grimstad på 1900-tallet*. Bind 1, 1900-1940. Grimstad: Selskapet for Grimstad bys Vel, s. 237-278

²⁵⁷ De tidligere kommunene Grimstad, Fjære, Landvik og Eide ble 1. januar 1971 samlet i storkommunen Grimstad.

²⁵⁸ Marmøy 2010, s. 488.

bedehus.²⁶⁰ Aktiviteten var ikke like stor på alle bedehusene, men det høye antallet indikerer like fullt mye kristelig liv, og da i særlig grad knyttet opp til de frivillige organisasjonene innenfor Den norske kirke.

Både Indremisjonen, Grimstad kristelige Ungdomsforening, Frikirken, Frelsesarmeen og Pinsemenigheten hadde i 1946 egne forsamlingslokaler i Grimstad sentrum. Med unntak av Indremisjonen hadde de også en ansatt pastor, foreningssekretær eller offiser til å lede virksomheten. De fleste av forsamlingene var vel etablert i Grimstad. Grimstad Indremisjon ble stiftet allerede i 1868,²⁶¹ Frelsesarmeen i 1891,²⁶² Grimstad Kristelige Ungdomsforening i 1892²⁶³ og Frikirken i 1897.²⁶⁴ Pinsevevnene hadde startet sin virksomhet i Grimstad i 1920. I 1937 var menigheten blitt selvstendig fra Filadelfia, Arendal.²⁶⁵

Grimstad menighet hadde i krigsårene opplevd stor oppslutning om gudstjenestene.

Sognepresten, Karl Linder (1901-1986), var høyt respektert i menigheten og i lokalsamfunnet for øvrig.²⁶⁶ Grimstad Indremisjon besto i 1945 av 171 voksne medlemmer.²⁶⁷ Medlemstallet i Frikirken blir i 1945 oppgitt til 145 nattverdberettigede (fullt medlemskap) og 63 i begrenset medlemskap.²⁶⁸ Grimstad Kristelige Ungdomsforening hadde nok et tilsvarende medlemstall, for høsten 1942 var medlemstallet 150, mens det i 1950 blir oppgitt til 147.²⁶⁹ Tilslutningen til Frelsesarmeen var noe mindre. I 1941 talte korpset 50 frellessoldater.²⁷⁰ Antall soldater var etter alt å dømme omtrent det samme i 1946.²⁷¹ I 1944 opplevde pinsevevnene i Grimstad en

²⁵⁹ Det er en sognekirke i hver av de tidligere kommunene. I 1939 var Fjære og Grimstad egne prestegjeld, med hver sin sogneprest, mens Eide og Landvik sogn den gang som nå hadde felles sogneprest og var samlet i Hommedal prestegjeld.

²⁶⁰ I følge Norges bebyggelse, Herredsbindet for Aust-Agder vestre del fantes det følgende bedehus i nåværende Grimstad kommune i etterkrigsårene: Alfheim (Eide), Betel, Vik (Fjære), Bygdheim (Frivold i Fjære), Fevik bedehus (Fjære), Fjære bedehus, Grimstad bedehus, Fredtun (Haugenes, Fjære), Havstad bedehus (Landvik) Hesnes bedehus (Fjære), Håland misjonshus (Landvik), , Jortveit bedehus (Homborsund, Eide), Kroken bedehus (Fjære), Lia bedehus (Fjære), Messevold bedehus (Birketveit, Fevik), Molland forsamlingshus (Landvik), Reddal forsamlingshus (Landvik), Resvik bedehus (Landvik), Salem bedehus, Husland (Fjære), Skiftenes bedehus (Landvik), Tjore forsamlingshus (Landvik). Fiskaa, Haakon Mathias og Haakon Falck Myckland 1955: *Norges bebyggelse. Herredsbindet for Aust-Agder. Vestre del*. Trondheim: Faglitteratur.

²⁶¹ Marmøy 2004, s. 252

²⁶² Marmøy 2004, s. 272

²⁶³ Tønnevold 1992, s.5

²⁶⁴ Øvensen, Reidar 1997: *Frikirken. Litt historikk i Kirke i hverdag og helg. Grimstad frikirke 1897-1997*.

Grimstad: Den Evangelisk Lutherske Frikirke, Grimstad menighet, s. 46

²⁶⁵ Hjemmesiden til Filadelfiamenigheten i Grimstad. Om oss. Historie. <http://www.filadelfiagrimstad.com/om-oss/historie>. Avlest 10. oktober 2011.

²⁶⁶ Eriksen, Åsmund Bie (red) 1981: *Grimstad kirke 100 år*. Grimstad: Grimstad menighetsråd, s. 25

²⁶⁷ *Grimstad Adresstidende* 7. februar 1945

²⁶⁸ *Grimstad Adresstidende* 31. januar 1945

²⁶⁹ *Grimstad Adresstidende* 30. september 1942 og 21. januar 1950

²⁷⁰ *Grimstad Adresstidende* 8. mai 1941

²⁷¹ Samtale med Eva og Kåre Røinås 17. januar 2012

vekkelsestid, som gjorde at medlemstallet ved utgangen av 1945 hadde vokst til 116.²⁷² Vennegruppen tilknyttet De frie evangeliske forsamlinger holdt i 1946 regelmessige møter, men de hadde ingen fast forstander eller noe fast møtelokale.²⁷³

4.2.1 Lokalt økumenisk samarbeid 1939-1946

Etter at Misjonsforsamlingen ble stiftet i 1939, oppsto det umiddelbart et tett og godt fellesskap mellom den nystartede Misjonsforsamlingen i Grimstad og det øvrige kirke- og kristenliv i distriktet. Særlig var det et nært samarbeid mellom Misjonsforsamlingen og de lutherske samfunnene. Lokalavisen *Grimstad Adressetidende* og styreprotokollen til Misjonsforsamlingen inneholder en rekke eksempler på praktisk samvirke på lokalplanet i perioden 1939 – 1946. Det vil føre for langt å nevne dem alle, men jeg vil trekke fram noen eksempler.

I et intervju med lokalavisen *Grimstad Adressetidende* høsten 1939 understreket formannen i den nystiftede Misjonsforsamlingen, Theodor Juul-Petersen, at ”teltmisjonen vil samarbeide med alle kristelige organisasjoner - uten hensyn”.²⁷⁴ ”Teltmisjonen” var den gang et mye brukt navn på Det Norske Misjonsforbund, fordi forbundet var kjent for å holde teltmøter i sommersesongen.²⁷⁵ Da høstens inntog gjorde det umulig å fortsette teltmøtene i 1939, fikk den nystiftede Misjonsforsamlingen bruke lokalet til Grimstad Kristelige Ungdomsforening til sitt første møte innendørs.²⁷⁶ I de to neste årene benyttet den nye, husløse Misjonsforsamlingen leilighetsvis både Ungdomsforeningens hus, Frikirken, Bedehuset, og Frelsesarmeens lokale til sin møtevirksomhet,²⁷⁷ fram til Misjonsforsamlingen kunne innvie sitt eget lokale, ”Misjonshuset”, 2. november 1941.²⁷⁸ Også Grimstad kirke fikk de disponere. I februar 1942 samlet Misjonsforbundets ungdomssekretær Thorleif Holm Glad 900 mennesker til en sanggudstjeneste i Grimstad kirke.²⁷⁹ Holm Glad hadde vært ungdomspastor i Misjonsforbundets menighet i Oslo under den store ”Mangsvekkelsen” i 1930-årene.²⁸⁰ Han var kjent som en dyktig sanger og musiker, og skrev selv både tekst og melodi til mange av

²⁷² Nilsen, Oddvar 1981: *Og Herren virket med. Pinsebevegelsen gjennom 75 år*. Oslo: Filadelfiaforlaget, s.227

²⁷³ *Grimstad Adressetidende* 1946

²⁷⁴ *Grimstad Adressetidende* 26. september 1939

²⁷⁵ Diesen 1984, s.181-182

²⁷⁶ *Grimstad Adressetidende* 26.september 1939

²⁷⁷ *Grimstad Adressetidene* 1939-1941

²⁷⁸ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 40

²⁷⁹ *Grimstad Adressetidende* 3. mars 1942

²⁸⁰ Berg 1977, s.30-31

sangene han fremførte.²⁸¹ I 1944 arrangerte Misjonsforsamlingen igjen en sanggudstjeneste i kirken.²⁸²

En gjennomgang av *Grimstad Adressetidende* for 1939-1946 viser at det også forekom forkynnelsessamarbeid mellom Grimstad evangeliske Misjonsforsamling og Den norske kirkes menighet, Indremisjonen, Ungdomsforbundet og Frikirken i denne perioden. Sommeren 1940 hadde for eksempel Misjonsforsamlingen åtte dagers felles teltmøter med Den Evangelisk Lutherske Frikirke i Frikirkens telt.²⁸³ Som predikanter deltok ungdomssekretær Thorleif Holm Glad fra Misjonsforbundet og evangelistene Larsen og Foss Johnsen fra Frikirken.²⁸⁴ Forkynnere fra Misjonsforbundet prekte på møter i mange kristelige foreninger og menigheter rundt om i distriktet i årene 1939 – 1946. Jeg har registrert at predikanter fra Misjonsforbundet i disse årene var gjestetalere i Frikirken, Frelsesarmeen, Grimstad Bedehus, Fjære bedehus, Bedehuset Bygdeheim på Frivold, Bedehuset Salem på Hausland, Bedehuset Betel, Vik, Fevik bedehus og Hesnes bedehus. Fra 1943/1944 ble det innledet et prekensamarbeid mellom Misjonsforsamlingen og Pinsemenigheten, litt senere også med Den frie evangeliske forsamling.²⁸⁵

Et annet eksempel på forkynnelsesfellesskap er at de to lutherske emissærene Jens S. Haaø (1884-1956) og Nils Abrahamsen (1894-1967)²⁸⁶ talte jevnlig i Misjonsforsamlingen i perioden 1939 – 1946.²⁸⁷

I årene 1942, 1943 og 1945 ble det avholdt ”fellesmøter” i Grimstad, med tilslutning fra samtlige kirker og kristelige foreninger. Olaf Tvedt (1905-2001), som var forstander i Misjonsforsamlingen i årene 1942-1945, framhevet mange år senere den fine tonen mellom de kristne arbeidslag i Grimstad i krigsårene.²⁸⁸ Også i Grimstad menighets innberetning ved bispevisitasen i januar 1946 blir fellesskapet under krigen framhevet: ”Det kan herunder nevnes at vi i de senere år har hatt flere store fellesmøter i kirken, hvor alle kristne samfunn i

²⁸¹ Diesen 1984, s. 182

²⁸² *Grimstad Adressetidende* 23. februar 1944

²⁸³ Styreprotokoll for Grimstad ev Misjonsforsamling 1939-1957, s. 31 og *Grimstad Adressetidende* 23.juli 1940

²⁸⁴ *Grimstad Adressetidende* 23.7.1940

²⁸⁵ Jf. møteannonsene i *Grimstad Adressetidende* 1940 – 1946

²⁸⁶ Minneord om Nils Abrahamsen. *Agderposten* 19. april 1967

²⁸⁷ Jf. møteannonsene i *Grimstad Adressetidende* 1940 – 1946 og årsberetningene til Grimstad evangeliske Misjonsforsamling for samme tidsrom.

²⁸⁸ Lydbåndopptak fra 40 års jubileet til Grimstad Evangeliske Misjonsmenighet, 22. september 1979. Grimstad evangeliske Misjonsforsamlings arkiv.

byen har deltatt. Disse møtene har vært båret av en sjelden god og broderlig ånd, og har sikkert styrket de helliges samfund i blant oss”, skriver sogneprest Karl Linder.²⁸⁹

Vi må altså kunne konkludere med at samarbeidet mellom de forskjellige kristelige arbeidslag i Grimstaddistriktet i årene fram til forsoningsstriden brøt ut i 1946 synes å ha vært tillitsfullt og godt, og at Misjonsforsamlingen deltok aktivt i det lokaløkumeniske arbeidet.

4.3 Forsoningsstriden når Grimstad

Som vi tidligere har sett, offentliggjorde Mauritz Brøndal sitt første avisinnlegg om Misjonsforbundets forsoningssyn i *Dagen* 2. mars 1946.²⁹⁰ Det er imidlertid ingen hentydninger til forsoningsstriden i årsmeldingen til Grimstad evangeliske Misjonsforsamling for 1946, heller ikke i styrereferatene fra dette året.²⁹¹ At det ikke blir nevnt noe om forsoningsstriden i menighetens årsberetning for 1946, er sammenfallende med årsmeldingene til Misjonsforbundet sentralt og til Søndre distrikt av Det Norske Misjonsforbund. I Søndre distrikts årsmelding, ført i pennen av distriktsforstander Ole Gerhard Torgussen (1895-1991), blir det slått fast at ”det er med glede og takk til Gud vi ser tilbake på virkeåret 1946”.²⁹²

4.3.1 ”Et vanskelig år for forsamlingen”

Men selv om ingenting ble protokollert i 1946, hadde nok debatten om Misjonsforbundets forsoningssyn allerede skapt en begynnende uro i menigheten i Grimstad. Antakelig var det ikke helt tilfeldig at distriktsforstander Torgussen på et ekstraordinært møte tirsdag 2. juli 1946 talte over emnet: ”Hva lærer Bibelen om forsoningen”?²⁹³

Problemene kom opp til overflaten på et styremøte i menigheten 5. mai 1947.²⁹⁴ I dette styremøtet ble det lest opp et skriv fra mangeårig styremedlem Leif Munch Jensen, hvor han meddelte at han ønsket å bli utmeldt av forsamlingen. Brevet fra Jensen avslører at striden om forsoningsspørsmålet lenge hadde vært en verkbyll i menigheten. Årsaken til at saken nå kom opp, synes klar: I januar 1947 var Brøndals hefte *Forsoningen i faresonen* kommet ut, og

²⁸⁹ Kopibok Grimstad Sogneprestembete 1907-1959, s. 50. Statsarkivet i Kristiansand. Grimstad sogneprestkontor 0001 A1

²⁹⁰ Brøndal, Mauritz: Den liberale teologi på ny front. *Dagen*, 2. mars 1946

²⁹¹ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s. 113-127

²⁹² *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1947*, s. 19

²⁹³ *Grimstad Adressetidende* 29. juni 1946

²⁹⁴ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 137

Organisasjonenes Fellesråd hadde understreket at bekjennelsen av ”Kristi stedfortredende strafflidelse for våre synder ” var et ufravikelig krav for samarbeid med andre trossamfunn.²⁹⁵ Samtidig hadde ikke uttalelsene fra Misjonsforbundets ledelse skapt den nødvendige avklaring om DNMs holdning til forsoningsspørsmålet, som vi tidligere har sett.

I følge styreprotokollen fra møtet 5.mai 1947 skrev Jensen i sitt brev: ”I over ett år har jeg tatt opp spørsmålet om å ta et standpunkt mot Christensens forsoningslære, og da dette ikke er blitt gjort, må jeg be styret om å stryke mig av menighetsprotokollen, da jeg ikke ønsker å være delaktig i denne liberale forsoningslære”. I samme styremøte ble det også lest opp et skriv fra viseformannen, Juul-Petersen, hvor han bemerket ”den urett broder Leif Jensen har lidt”. Juul-Petersen skrev at ”all urett må gjøres opp, skal Gud få komme til og menigheten bestå”.²⁹⁶

Disse uttalelsene fra to av menighetens mest sentrale medlemmer reflekterer en frustrasjon over manglende klar tale, og et ønske om at det snart måtte bli tatt et konkret oppgjør med skolebestyrer Christensens forsoningslære. I følge referatet fra styremøtet så Juul-Petersen ”med sorg på at medlemmer meldte seg ut. Han registrerte ”med smerte at det arbeidet han i årrekker hadde stått i brodden for, var i ferd med å dø ut”.²⁹⁷ Juul-Petersen understreket i sitt skriv at ”Vi må ha klare linjer, og la broderkjærligheten få råde, skal arbeidet lykkes”.²⁹⁸

Referatet opplyser at ”samtlige styrebrødre” var til stede på møtet.²⁹⁹ Det kan virke merkelig at Juul-Petersen, som menighetens nestformann, gikk så sterkt ut, og det i brev form. Tross alt hadde han vært menighetens leder nesten sammenhengende helt fra starten av, og derfor ledet styrets arbeid helt fram til årsskiftet 1946/1947. Utspillet kan ha hatt sin bakgrunn i at man i menigheten så langt hadde valgt en ”vente og se” strategi, en linje også Misjonsforbundet sentralt synes å ha fulgt. Styrets flertall hadde kanskje slått seg til ro med Predikantforeningens uttalelse fra 1946, hvor Misjonsforbundets predikanter bekjente seg ”til det syn på forsoningen som har vært det norske kristenfolks syn gjennom tidene”?³⁰⁰

²⁹⁵ Holter 1988, s.17

²⁹⁶ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 137

²⁹⁷ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 137

²⁹⁸ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 138

²⁹⁹ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 137

³⁰⁰ Det Norske Misjonsforbunds predikantmøte 1946. Den liberale teologi på ny front. *Dagen* 27. mars 1946

Uansett ble styret nå stilt overfor store og krevende utfordringer. Det ble i styremøtet 5. mai 1947 utarbeidet et skriv ”angående styrets standpunkt til Christensens forsoningslære”,³⁰¹ som ble besluttet sendt til ” hver av menighetene i byen, samt til forbundet”. Skrivet hadde følgende ordlyd:

- 1) Styret i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling vil få uttale at vi tror på Bibelens lære om frelse alene i Jesu blod, på hans fullbrakte verk på Golgata og
- 2) vi må ta avstand fra John Christensens forsoningslære, og
- 3) nekte de predikanter vår talerstol som skulde dele hans syn.³⁰²

Det ble besluttet å innkalle til et menighetsmøte allerede 11. mai 1947, ”for å høre medlemmenes uttalelse angående de skriv der gjaldt forsoningslæren”.³⁰³ På dette menighetsmøtet ble resultatet at ”Alle medlemmene så nær som ett stemte for at man sendte skrivet rundt til menighetene i byen, samt et til forbundet”.³⁰⁴ Skrivet, inneholdende de tre punktene som er referert ovenfor, ble så sendt ut 12. mai 1947. Det er undertegnet av alle de sju medlemmene av Misjonsforsamlingens styre.³⁰⁵

Dermed hadde menighetens medlemmer sagt sitt. Menighetens øverste organ, menighetsmøtet, hadde så godt som enstemmig vedtatt en resolusjon som tok klar avstand fra skolebestyrer Christensens forsoningslære. På samme måte som ”Calmeyergatelinjen” foreskrev, hadde menigheten også besluttet ”å nekte de predikanter vår talerstol som skulde dele hans syn”. Menigheten hadde fulgt parolen fra møtet i Calmeyergatens Misjonshus i 1920 om at ”Bibeltro kristne ikke skulle inngå frivillig samarbeid med den som har brutt Bibelens autoritet”.³⁰⁶ Så langt jeg har klart å bringe på det rene er denne resolusjonen enestående innenfor Misjonsforbundet. Det er den eneste kjente uttalelse fra forsoningsstriden som så tydelig distanserer seg fra skolebestyrer Christensens forsoningssyn.

³⁰¹ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 138

³⁰² Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 141

³⁰³ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 139

³⁰⁴ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 139-140

³⁰⁵ Brev av 12. mai 1947 fra Grimstad evangeliske Misjonsforsamling til Grimstad Indremisjon. Protokoll for Grimstad Indremisjon 1932 – 1948. Grimstad Normisjons arkiv

³⁰⁶ Wisløff 1971, s. 238

Vedtaket fikk imidlertid ingen lang levetid. Bare gode to uker senere, 30. mai 1947, ble det nemlig innkalt til menighetsmøte igjen. Til stede på dette møtet var Misjonsforbundets redaktør Daniel Brændeland og distriktsforstander Ole G. Torgussen.³⁰⁷ At det ble kalt inn til nytt menighetsmøte så snart etter det forrige virker underlig. Møtet har etter alt å dømme kommet i stand på initiativ fra sentralt hold, på bakgrunn av vedtaket som ble gjort på menighetsmøtet i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 11. mai 1947. Dette blir indirekte bekreftet i et brev av 18. juni samme år fra menigheten i Grimstad til Misjonsforbundets hovedstyre. Her presiseres det at vedtaket som ble gjort i menighetsmøtet 11. mai ”ikke var ment som noe mistillitsvotum til Misjonsforbundets hovedstyre, selv om det ble framholdt av D. Brændeland og O.G. Torgussen at det kunne oppfattes som sådant”.³⁰⁸ At Ole G. Torgussen deltok på menighetsmøtet 30. mai er naturlig. Som distriktsforstander i Søndre distrikt var han den nærmeste tilsynsmann for menigheten. Vanskeligere er det å forstå Brændelands rolle. Brændeland var i 1947 redaktør av Misjonsforbundets organ *Misjonsbladet*.³⁰⁹ I egenskap av redaktør samarbeidet han tett både med Misjonsforbundets administrasjon og hovedstyre. Han møtte nok derfor i Grimstad som representant for Misjonsforbundets sentrale ledelse.

I følge referatet fra menighetsmøtet 30. mai 1947 ”gav Brændeland en orientering om Misjonsforbundets prinsipper og hovedstyrets standpunkt, og en redegjørelse angående angrepene som var rettet mot Misjonsforbundet og skolebestyrer Christensens forsoningslære”. Brændeland tok deretter opp ”skrivet som styret i forsamlingen hadde sendt til byens øvrige kristne grupper”. Det er tydelig at ledelsen i Misjonsforbundet hadde reagert på punktet om å nekte predikanter som måtte ha et waldenströmsk forsoningssyn talerstolen. De fryktet nok at flere menigheter skulle følge eksemplet fra Grimstad, og gå ut med egne uttalelser om forsonings spørsmålet. Om så skjedde, kunne situasjonen komme ut av kontroll for Misjonsforbundet sentralt. Ledelsen kan ha sett på vedtaket som var gjort i Grimstad som et angrep på den samvittighetsfrihet i trosspørsmål som alltid har vært et prinsipp innenfor Misjonsforbundet, og som er beskrevet i menighetsstatuttens § 2.³¹⁰

³⁰⁷ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 141

³⁰⁸ Brev av 18. juni 1947 fra styret i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling til Misjonsforbundets hovedstyre. Riksarkivet. PA-0410. D. L0009-0011

³⁰⁹ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1948*, s. 26

³¹⁰ Den aktuelle bestemmelsen i statuttens § 2 lyder: ”Innen menigheten (foreningen) skal råde full samvittighetsfrihet med hensyn til kirkelige spørsmål så som: Uttredelse av statskirken, dåp, nattverd m.m. Lære som strider mot tydelige Guds ord må dog ikke tåles, strid om lærespørsmål bør undgås innen menigheten (foreningen)”. *Håndbok for Det Norske Misjonsforbund 1939*, s. 22

Menighetsmøtet 30. mai 1947 berørte noe av kjernen i hele forsoningsstriden: Nemlig om man i en alliansebevegelse som Misjonsforbundet skulle akseptere ulike forsoningssyn. På menighetsmøtet ble det votert over om punkt tre i den tidligere vedtatte resolusjonen skulle strykes. Brændeland framsatte følgende forslag: ”På menighetsmøtet ble vedtatt at punkt 3) blir å betrakte som unødvendig, da forsamlingen har tillit til Det Norske Misjonsforbunds styres disposisjoner og ellers henviser til dette styres erklæring av 8. februar i år”. Med erklæringen av 8. februar siktet Brændeland til oppropet ”Til vårt Misjonsfolk”, som ble vedtatt på Misjonsforbundets landsstyremøte nevnte dato, men først gjort offentlig kjent gjennom *Misjonsbladet* 1. mars 1947.

Brændelands forslag oppnådde 15 stemmer, mens åtte medlemmer stemte i mot. Med dette hadde forsoningsstriden i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling tatt en ny vending. I et referat fra et arbeidsutvalgsmøte i Det Norske Misjonsforbund 4.juni 1947 heter det: ”Det ble referert til forholdene i Grimstad, hvor Brændeland hadde deltatt i en del møter. Brøndals brosjyre hadde skapt vansker og Brændeland hadde søkt å bringe ro i saken”.³¹¹

Men besøket skapte ikke den ønskede ro. Det må kunne stilles spørsmål ved handlemåten til Misjonsforbundets ledelse, ikke minst ut fra Misjonsforbundets tilslutning til det kongregasjonalistiske prinsipp. Riktignok ble spørsmålet lagt fram for menighetsmøtet og endelig avgjort der. Men det er vel ikke til å komme fra at Brændeland og Torjussen satte menigheten under et visst press. At sentralledet grep inn i et lokalt fattet vedtak, var snarere med på å eskalere konflikten, enn å dempe den. Hadde vedtaket om å nekte tilhengere av skolebestyrer Christensens forsoningssyn talerstolen blitt stående, kunne utviklingen i den unge menigheten i Grimstad tatt en mer positiv retning.

Det virker som forsoningsstriden i Grimstad nådde et høydepunkt sommeren 1947. I brev fra styret i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling til Misjonsforbundets hovedstyre av 18. juni 1947 blir det gitt en beskrivelse av situasjonen i Grimstad. Brevet starter på denne måten:

Da det i lengre tid har vært rettet angrep mot oss fra andre forsamlinger her i byen angående John Christensens forsoningslære, og flere av våre egne medlemmer mente at vi som forsamling offentlig måtte ta avstand fra denne lære, men da dette ikke ble gjort, har noen medlemmer meldt seg ut av forsamlingen (...)

³¹¹ Styreprotokoll nr. 18, 4.6.1947 Riksarkivet. PA-0410. A. L0001-L0006

Deretter viser Misjonsforsamlingens styre til resolusjonen av 5. mai 1947, som menighetsmøtet 11. mai hadde sluttet seg til. Brevet forsetter med å gi et resymé av hva som skjedde på menighetsmøtet 30. mai, før det avsluttes på denne måten:

Vi vil dog som styre i Grimstad misjonsforsamling uttale at meningene innen menigheten er svært delt. Vi ville så gjerne at enighetens ånd måtte være rådende iblant oss. Vedtaket som ble vedtatt på menighetsmøte 30. mai, hvor vi frafaller punkt 3 og gir forbundsstyret vår tillit, var dessverre ikke enstemmig, og det har siden skapt adskillig uro blant en del medlemmer. Vi vil være takknemlig for om forbundsstyret ville drøfte dette skriv, og meddele oss deres syn på saken.³¹²

Misjonsforstander Svensen svarte på henvendelsen 15. juli 1947. I svaret heter det:

Misjonsforsamlingens styres brev av 18. juni er referert i vårt styre som intet videre har å bemerke til de synspunkter som er fremholdt. En er glad for det vedtak som menighetsmøtet gjorde vedrørende punkt tre, og håper at det tillitsforhold som der er forutsatt skal vise seg å være vel begrunnet. Vi håper at den uro som tidligere har rådet i forsamlingen i den senere tid om dette lærespørsmålet, må falle til ro, og at det må bli fred og velsignelse i arbeidsforholdene, så dere kan få en god tid ut over høsten.³¹³

Brevet fra Misjonsforsamlingen i Grimstad til hovedstyret fremtrer nærmest som et rop om hjelp. Men svarbrevet fra Misjonsforbundets ledelse bidro neppe til noen avklaring. Dette framkommer i referat fra et styremøte i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1. august 1947, hvor svaret fra misjonsforstander Svensen ble lagt fram. Referatet fra møtet inneholder følgende konklusjon: ”Dessverre var det framdeles forskjellige meninger blant styrebrødrene om hvordan saken skulde taes, og man kunde ikke bli enige om saken”.³¹⁴ Hva de delte meningene besto i, utdypes ikke nærmere. Men det er et faktum at bare to av styrets sju medlemmer støttet redaktør Brændelands forslag på menighetsmøtet 30. mai 1947.³¹⁵

Grimstad Adressetidende hadde i juli 1947 et større oppslag om Misjonsforbundets årskonferanse. Artikkelen forteller at konferansens motto var ”På korsets grunn”. I følge referatet kan ”ingen annen grunn legges enn den som er lagt, det er Kristus og Han korsfestet.

³¹² Brev av 18. juni 1947 fra Grimstad evangeliske Misjonsforsamling til Misjonsforbundets hovedstyre. Riksarkivet. PA-0410. L0009-0011

³¹³ Brev av 17. juni 1947 fra misjonsforstander i Det Norske Misjonsforbund, Christian Svensen, til formann i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling, Anton Knudsen. Riksarkivet. PA-0410. L0009-0011

³¹⁴ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 145

³¹⁵ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 142

Denne grunnvollen står Det Norske Misjonsforbund på, dette har vært forkynt i over 60 år, og den vil vi forkynne fortsatt”. Artikkelen nevner også at pastor Torjussen er blitt kalt til ny bibellærer på Misjonsskolen etter John Christensen. For øvrig blir det vist til at konferansen fant sted i Bedehuset i Kristiansand, mens avslutningsmøtet ble holdt i Kristiansand domkirke. At dette blir nevnt spesielt er nok ikke helt uten grunn, i en tid da det ble sådd tvil om samarbeidsforholdet til Misjonsforbundet. Når artikkelen ble offentliggjort i lokalavisen *Grimstad Adressetidende*, kan det skyldes at årskonferansen fant sted i nabobyen Kristiansand. Men mer trolig er det nok at innlegget var sendt lokalavisen i et forsøk på å kvele noe av den skepsis til Misjonsforbundet som forsoningsstriden nå hadde forårsaket i Grimstad.³¹⁶

Årsmeldingen til Grimstad evangeliske Misjonsforsamling for 1947 forteller med all tydelighet at forsoningsstriden hadde satt sitt preg på menigheten: ”Når vi ser tilbake på året som er gått, må man vel si at det har vært et vanskelig år for forsamlingen, både innad og utad”. Sekretæren trøster imidlertid menigheten med at ”om arbeidet, og vi som er med i arbeidet, kan være omskiftende, er det godt å vite at Gud er den samme uforanderlige, og han har lovet å være med sine alle dager. Ikke bare i medgang, men også i motgang, og Han skal selv føre sin sak igjennom”.³¹⁷

I forbindelse med menighetens årsmøte 18. januar 1948 kom misjonsforstander Svensen til Grimstad. Det ble da også holdt et styremøte. På dette møtet ble det fremlagt et forslag fra et av medlemmene om å oppløse menigheten, for deretter å foreta en nytegning av medlemmer.³¹⁸ Dette forslaget innebar sannsynligvis å opprette en ny, selvstendig menighet uten tilknytning til Misjonsforbundet, på restene av den gamle menigheten. Liknende tanker ble noe senere diskutert i Aust-Agder krets av DNM.³¹⁹ Referatet fra styremøtet fastslår imidlertid at ”etter en del samtale ble forslaget lagt til side”.³²⁰ For øvrig viser referatet fra årsmøtet 28. januar 1948 at fire av de sju styremedlemmene som hadde utgjort styret ved begynnelsen av året 1947 nå hadde trukket seg fra menigheten.³²¹

³¹⁶ *Grimstad Adressetidende* 5. juli 1947.

³¹⁷ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 149

³¹⁸ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 146

³¹⁹ Brev av 21. februar 1949 fra Aust-Agder krets av Det Norske Misjonsforbund til Det Norske Misjonsforbund. Riksarkivet. PA-0410. D. L0009-0011

³²⁰ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 146-147

³²¹ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 147

I et brev fra misjonsforstander Svensen til distriktsforstander Torgussen av 21. januar 1948 blir årsmøtet i Grimstad beskrevet på følgende måte: ”Jeg var i Grimstad og var sammen med dem på styremøte og årsmøte, og til tross for det spendte forholdet som rådet, og som vi var engstelige for skulle skape vanskeligheter, gikk årsmøtet så vidt jeg kan forstå ganske fredelig for seg. Det ble valgt nye styremedlemmer og Knudsen ble gjenvalgt som formann. Vanskeligheter blir det nok fremdeles, men jeg håper at det kan ordne seg etter hvert”.³²² At det fortsatt skulle bli vanskeligheter hadde Svensen rett i, og at det kom til å ordne seg etter hvert stemmer vel for så vidt også. Men det skulle enda gå lang tid før så skjedde.

Det er bemerkelsesverdig at den lille menigheten i Grimstad ble gjenstand for så stor oppmerksomhet fra Misjonsforbundets sentrale ledelse etter at de hadde gjort sitt vedtak om å avvise predikanter som delte skolebestyrer Christensens forsoningssyn. I løpet av et halvt års tid var både misjonsforstander Svensen, redaktør Brændeland og distriktsforstander Torjussen på besøk. Dette må bety at man fulgte utviklingen i Grimstad tett. Årsaken kan være at Misjonsforbundets ledelse fryktet at uroen i Grimstad skulle spre seg.

4.3.2 ”Fremdeles finnes dem som ser skjevt på oss”

Misjonsforbundet sentralt opplevde at 1948 ble et roligere år enn 1947. Det samme gjelder lokalt i Grimstad. Men striden var ikke over. I et brev fra distriktsforstander Torgussen til misjonsforstander Svensen av 5. juni 1948 skriver Torgussen blant annet: ”Vi hadde møte i Grimstad torsdag med 15-16 tilhørere. Et gildt møte var det, men de holder på med forsoningsstriden fremdeles. Den bølgen synes ikke å legge seg så fort i Grimstad, dessværre”.³²³

Årsmeldingen for 1948 oppsummerer året på denne måten: ”Året 1948 har i likhet med foregående år vært vanskelig med hensyn til møtevirksomheten. Ikke minst på grunn av at det fremdeles finnes dem som ser skjevt på oss”.³²⁴ Hvem disse er, blir ikke utdypet nærmere. Men i brevet til Misjonsforbundets hovedstyre i juni 1947 blir det nevnt at ”det i lengre tid har vært rettet angrep mot oss fra andre forsamlinger i byen”. Det er kanskje ikke så utenkelig at noen i de lutherske forsamlingene hadde fått med seg beskyldningene som var blitt rettet mot

³²² Brev av 21. januar 1948 fra Christian Svensen til Ole G Torgussen. Riksarkivet. PA-0410. D. L0012-0007

³²³ Brev av 5. juni 1948 fra distriktsforstander Ole G Torgussen til misjonsforstander Christian Svensen.

Riksarkivet PA-0410.D. L0012-0007

³²⁴ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 146

Misjonsforbundet i forsoningsstriden, og derfor opptrådte mer reservert overfor den lokale Misjonsforsamlingen enn før.

4.3.3 "Hva skal det bli til i Grimstad"?

Første del av 1949 ble kanskje den mest dramatiske perioden for Misjonsforbundet sentralt under hele forsoningsstriden. For Misjonsforsamlingen i Grimstad kan det virke som det meste av striden på dette tidspunkt allerede var utkjempet. Utmeldelsene fra menigheten stoppet opp i løpet av 1948. Men dermed var det ikke nødvendigvis oppnådd fred. Dette viser et nytt brev fra distriktsforstander Torgussen til misjonsforstander Svensen av 16. februar 1949: "Tirsdag reiser jeg til Grimstad. Hva skal det bli til i Grimstad? Forsoningsstriden har nok blusset opp igjen for alvor, forstår jeg, dessværre".³²⁵

Tidspunktet er ikke tilfeldig. I januar hadde Organisasjonenes Fellestråd besluttet å si nei til å delta i den planlagte kontaktkretsen mellom de landsomfattende frie trossamfunn, Frelsesarmeen og Den norske kirke, med den begrunnelse at Misjonsforbundet hadde et uklart standpunkt i forsoningsspørsmålet.³²⁶ Antakelig er det på bakgrunn av OFs beslutning at fem tidligere styremedlemmer i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 5. februar 1949 gikk til det skritt å sende brev til byens menigheter og kristelige foreninger. I brevet blir det først vist til det tidligere sirkulæret fra Grimstad evangeliske Misjonsforsamling av 12. mai 1947, inneholdende de tre punktene om forsamlingens innstilling i forsoningsspørsmålet. Så skriver de 5 tidligere styremedlemmene: "Av dette skriv framgår klart at vi i styret tok avstand fra skolebestyrer Christensens forsoningssyn". Deretter blir det vist til det nye vedtaket som ble gjort 30. mai 1947, hvor punkt tre om å "nekte predikanter vår talestol som deler skolebestyrer Christensens syn på forsoningen" ble vedtatt strøket.

I brevet fra de fem tidligere styremedlemmene blir det presisert at kun to av det daværende styrets medlemmer støttet vedtaket om å stryke punkt tre. Det er tydelig at de fem vil understreke at de selv ikke ønsket å avvike fra "Calmeyergatelinjen". Brevet ender med denne

³²⁵ Brev av 16. februar 1949 fra distriktsforstander Ole G. Torgussen til misjonsforstander Christian Svensen. Riksarkivet PA-0410. D. L0012-0007

³²⁶ Organisasjonenes Fellestråd og Misjonsforbundet i *Luthersk kirketidende*, 84. årgang, nr. 4/1949, s. 71

konklusjonen: ”Etter dette vedtak beklager vi undertegnede å måtte meddele at foran nevnte sirkulære av 12. mai 1947 ikke lenger kan betraktes som stående ved makt”.³²⁷

Det kan virke spesielt at fem forhenværende styremedlemmer gikk ut mot sin tidligere menighet på denne måten, nesten to år etter at vedtaket som de redegjør for hadde skjedd. Men brevet illustrerer hvor betent konflikten var blitt. Noen av brevskriverne var nok på vei tilbake til Indremisjonsselskapet, som de i sin tid hadde brutt ut fra. Derfor hadde de trolig et ekstra sterkt behov for å presisere at de tok avstrand fra skolebestyrer Christensens liberale forsoningslære.

Antakelig er det i lys av brevet fra de tidligere styremedlemmene vi må forstå pastor Ludvig Johnsens tema for prekenen i Misjonsforsamlingen søndag 13. februar 1949: ”Hvad tror Misjonsforsamlingen om Kristi forsoning”?³²⁸

4.3.4 Også uro i Aust-Agder krets av Det Norske Misjonsforbund

Misjonsforbundets ni menigheter i Aust-Agder fylke utgjorde Aust-Agder krets av DNM. Kretsen var en del av Søndre distrikt, som på denne tid besto av Det Norske Misjonsforbunds menigheter i Vestfold, Telemark og Agder-fylkene.³²⁹ I Aust-Agder krets, som Grimstad evangeliske Misjonsforsamling tilhørte, synes det som uroen nådde et høydepunkt på nyåret 1949. Dette korresponderer i så fall med trenden på landsplan.

Aust-Agder krets besto av mange nye menigheter, bare én hadde egen pastor, nemlig Misjonsforsamlingen i Arendal.³³⁰ I et brev til Misjonsforbundets ledelse i februar 1949 tok kretsstyret kraftig avstand fra John Christensens forsoningssyn. Brevet ble skrevet i etterkant av Geilomøtets avvisning av et samarbeid med Misjonsforbundet. I brevet blir det innledningsvis vist til at OF hadde utfordret DNM til å ”avgi en klar uttalelse om sit syn på Christensens forsoningsteori.” Kretsstyrets medlemmer hadde ”gransket Christensens troslære og funnet at hans fremstilling om forsoningen inneholder hypoteser der er uforenlig med Bibelens gjennomgående lære om Jesu stedfortredende strafflidelse”. Påstanden blir underbygget med tre sitater fra troslæreboka til Christensen. To av dem er identiske med dem

³²⁷ Brev av 5. februar 1949 til de kristelige forsamlingene i Grimstad angående Det Norske Misjonsforbunds forsoningslære. Grimstad evangeliske Misjonsforsamlings arkiv.

³²⁸ *Grimstad Adressetidende* 12. februar 1949

³²⁹ Misjonsforbundets årbøker 1946 - 1952

³³⁰ Misjonsforbundets årbøker 1948 - 1949

Brøndal bruker i sitt hefte *Forsoningen i faresonen*.³³¹ Det tredje sitatet gjelder en uttalelse hvor Christensen tar avstand fra den objektive forsoningslære – riktignok i betydningen en lære om verdensrettferdiggjørelse.³³² Kretsstyret mente at kommentarer og fortolkninger utover de nevnte sitater var overflødig: ”Vi tolker dem slik de står”. Nå ble det forlangt at forbundsstyret ”snarest måtte komme med en redegjørelse om synet på Jesu stedfortredende strafflidelse”. Om ikke, presiserte kretsstyret, ”kan vi se oss nødsaget til å avgi en offentlig erklæring om vårt stannpunkt i denne sak, et stannpunkt som har full tilslutning av hele Aust-Agder distrikt av Missionsforbundet”. Brevet er undertegnet av 15 representanter fra i alt 9 forskjellige menigheter. Fra Grimstad misjonsforsamling er det formannen Anton Knudsen som står som undertegner.³³³

Formannen i Aust-Agder krets, Olav Olsen, sendte med et eget vedlegg til kretsstyrets brev. Her opplyste Olsen at ”Der har hevet sig mange røster som ville ha en skarpere formulering, eller bryte samarbeidet med Missionsforbundet”. Han skrev at den eneste mulighet til å roe ned stemningen var ”en erklæring fra det ærede hovedstyret at dette ikke deler Christensens doserte forsoningssyn”. Olsen la til at ”i Aust-Agder krets vil ingen predikant der deler Christensens syn på forsoningen kunne vente å finne ingang”.³³⁴ Brevet fra Olsen truet altså med at hele kretsen i verste fall kunne kommet til å melde seg ut av Misjonsforbundet, om det ikke snart ble tatt klar avstand fra skolebestyrer Christensens forsoningslære. En offentlig erklæring fra en hel krets ville ha blitt belastende for DNM. Hadde Aust-Agder krets gjennomført sitt mest ytterliggående alternativ kunne skadevirkningene blitt svært alvorlige. Utspillet fra Aust-Agder krets kom før Misjonsforbundets landsstyret offentliggjorde sin uttalelse *Det Norske Misjonsforbund og Geilomøtet* i mars 1949. Etter at denne forelå, virker det som gemyttene falt mer til ro.

³³¹ Christensens 1944 s. 68 og 71

³³² Christensen 1944, s. 66

³³³ Brev av 21. februar fra Aust Agder krets av Det Norske Misjonsforbund til Det Norske Misjonsforbund. Riksarkivet PA-0410.D. L0009-0011

³³⁴ Brev av 21. februar 1949 fra kretsformann i Aust-Agder krets av Det Norske Misjonsforbund, Olav Olsen til Det Norske Misjonsforbund . Riksarkivet. PA0410. D. L0009-0011

4.4 Hvilke konsekvenser fikk forsoningsstriden for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling?

Ingen annen menighet i Misjonsforbundet fikk føle konsekvensene av forsoningsstriden så kraftig som Grimstad evangeliske Misjonsforsamling.³³⁵ I løpet av årene som forsoningsstriden varte ble medlemstallet i Misjonsforsamlingen i Grimstad kraftig redusert. Samtidig opplevde menigheten at forholdet til lokale kirkesamfunn og kristelige foreninger ble satt under press.

4.4.1 Medlemstap

Mens Grimstad evangeliske Misjonsforsamling per 1. januar 1946 hadde 81 medlemmer,³³⁶ sank medlemstallet til 40 ved utgangen av året 1948.³³⁷ Medregnet i denne medlemsreduksjonen er en reduksjon på hele 23 medlemmer i 1946. Forsoningsstriden var dette året kun i sin startfase, og det er høyst usikkert hvor stor innvirkning striden hadde for den store medlemsreduksjonen som skjedde da. Medlemstallet i den unge menigheten svingte de første årene ganske kraftig fra år til år. I årsmeldingen for 1940, året etter at Grimstad evangeliske Misjonsforsamling var stiftet, bemerker sekretæren: "I årets løp er utgått 26 medlemmer. (...) Den på så mange måter vanskelige tid har dessverre bevirket at flere av medlemmene som før var aktivt med i arbeidet etterhvert har saknet av og blitt borte".³³⁸ Året 1943 blir betegnet som "kampfullt" i årsrapporten.³³⁹ I 1944 heter det imidlertid: "Vi fikk oppleve en herlig vekkelsestid og ikke så få blev frelst. (...) Der er i året som er gått optat 19 nye medlemmer".³⁴⁰

Det er derfor ikke selvsagt at medlemsreduksjonen mellom 1946 og 1948 skyldtes forsoningsstrid alene. Men ut fra hva vi allerede har sett, synes det klart at en god del av utmeldelsene hadde sin årsak i denne striden. I alle tilfeller var det dramatisk for menigheten at medlemstallet ble halvert i løpet av bare tre år. Med unntak av ett nytt medlem i 1948, ble det ikke tatt opp nye medlemmer mellom 1946 og 1950.

Ekstra alvorlig var det at store deler av lederskapet forlot Misjonsforsamlingen i Grimstad. Dette kan ha vært en avgjørende faktor for at det gikk så lang tid før menigheten kom på

³³⁵ Diesen 1984, s. 129

³³⁶ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1946*, s. 46

³³⁷ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1951*, s. 51

³³⁸ Årsmelding for 1940 Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 32

³³⁹ Årsmelding for 1943 Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 72

³⁴⁰ Årsmelding for 1944 Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 89

offensiven igjen. Til sammen 11 ulike personer var blitt valgt som styremedlemmer i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling fra starten i 1939 og fram til forsoningsstriden brøt ut i 1946. Ved inngangen til 1946 var alle disse 11 fortsatt aktive i menighetsarbeidet. Men tre år senere var bare to av dem fortsatt medlemmer av menigheten.³⁴¹ Riktignok var ett styremedlem i mellomtiden avgått ved døden, men uansett taler vi om en unormal stor avgang. Det er all grunn til å tro at forsoningsstriden var den utløsende grunnen til at de fleste av de tidligere styremedlemmene trakk seg ut. Alle hadde vært medlemmer i menigheten helt siden starten i 1939/1940, og hadde utgjort noe av ”grunnfjellet” i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling. Når så mange av lederne ble borte, betød dette at menigheten mistet mye av den erfaring som disse representerte, både på det praktiske og åndelige området. Ettersom menigheten var uten pastor, betydde det ekstra mye å ha erfarne veiledere i menigheten.

Når en forholdsvis ung, frittstående menighet ble rammet av en så kraftig medlemsreduksjon, samtidig som store deler av lederskapet trakk seg ut, fikk dette naturligvis konsekvenser på flere områder. Den nystartede menigheten var jo ingen stor og ressurssterk menighet. Her trengtes hvert medlem. Årsmeldingen for 1947 slår fast at ”ungdomsforeningen har ikke hatt noen større møtevirksomhet”.³⁴² I årsmeldingen for 1948 heter det at ”Musikkforeningen har det vært dårlig med”³⁴³ og i 1949 blir det opplyst at ”Musikkforeningen har lagt nede det meste av året”.³⁴⁴

Dessuten ga den reduserte medlemsmassen større økonomiske utfordringer for de gjenværende medlemmene. Menighetslokalet var ved inngangen til 1946 bare 4 år gammelt. Det fantes fortsatt et byggelån som skulle betjenes,³⁴⁵ og løpende driftsutgifter som måtte dekkes. Det menigheten kanskje aller mest trengte, nemlig en fast ansatt forstander, virket vanskeligere å få realisert enn noen gang tidligere, med så få medlemmer til å dekke de økonomiske forpliktelsene knyttet til en slik stilling. En gjennomgang av skatteliste som ble offentliggjort i *Grimstad Adressetidende* høsten 1948, viser at den gjennomsnittlige inntekten hos menighetens medlemmer var lav.³⁴⁶ Ingen av de gjenværende medlemmene hadde en skattbar inntekt på over 5.500 kroner. Til sammenlikning var den gjennomsnittlige skattbare

³⁴¹ Medlemsprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939 - 1955

³⁴² Årsmelding for 1947. Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 150

³⁴³ Årsmelding for 1948. Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 158

³⁴⁴ Årsmelding for 1949. Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 167

³⁴⁵ I 1951 blir det opplyst at forsamlingslokalets verdi er kr. 40.000, og at menighetens byggelån utgjør kr. 10.000. *Grimstad Adressetidende* 27.11.1951

³⁴⁶ Skatteliste for Grimstad-distriktet for 1947 ble offentliggjort i *Grimstad Adressetidende* mellom 18.september 1948 og 30.oktober 1948

inntekt i Norge i 1948 på 6.700 kroner.³⁴⁷ For øvrig var jo langt fra alle av medlemmene lønsmottakere. Menigheten besto nå av 25 kvinner og 15 menn.³⁴⁸ Mange av kvinnene var hjemmeværende husmødre, slik som vanlig var på denne tid.³⁴⁹ Andre av medlemmene var pensjonister, med en begrenset inntekt. At økonomien var presset vises med all tydelighet ved at menigheten i 1948 måtte søke Misjonsforbundet sentralt om økonomisk hjelp.³⁵⁰ Av styreprotokollen for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling framgår det også at menigheten samme år måtte ta opp et banklån på kr. 2.000,- for å dekke underskuddet i forsamlingens kasse.³⁵¹

Men situasjonen var ikke helt uten lyspunkter. I menighetens årsberetning for året 1948 skriver sekretæren: ”Samarbeidet innen menigheten må vel sies å være godt. Aldri vet jeg at det har vært noe leit mellom noen av medlemmene. Personlig må jeg si at jeg synes vi har det bra innbyrdes, den lille flokk som er igjen, og vi får håpe at vi snart også må få fred utad”.³⁵²

Til sammenlikning kan det ha interesse å se på hvordan striden påvirket medlemstallet i noen andre Misjonsforbundsmenigheter i det samme tidsrom, og også se på hvordan medlemstallet utviklet seg for Misjonsforbundet som helhet i årene 1946-1955. Den mest interessante sammenlikningen tør være å undersøke utviklingen i Misjonsforsamlingens nabomenighet i Arendal. Et særlig forhold er at Mauritz Brøndal, mannen som utløste forsoningsstriden, var bosatt i her. I motsetning til i Grimstad, hvor det ikke finnes spor av debatt om forsonings spørsmålet i lokalavisen *Grimstad Adressetidende*, ble spørsmålet debattert i distriktsavisene *Agderposten* og *Vestlandske Tidende*, begge utgitt i Arendal. Her hadde både Brøndal og sogneprest Erling Ruud (f. 1908) i Tromøy menighet innlegg mot Misjonsforbundets forsoningslære. En skulle derfor tro at forsoningsstriden rammet Misjonsforbunds menigheten i Arendal hardt. Men ut fra medlemsstatistikken ser dette ikke ut til å ha vært tilfelle. Per 1. januar 1946, altså før forsoningsstriden brøt ut, hadde

³⁴⁷ Statistisk sentralbyrå. Historisk statistikk. Tabell 11.2 *Hovedtall fra likningen for personlige skattytere*. <http://www.ssb.no/histstat/tabeller/11-2.html> Avlest 10. april 2012.

³⁴⁸ Medlemsprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939 – 1955.

³⁴⁹ Lange, Even 1998: Forbrukervekst og felleskultur I: *Aschehougs Norgeshistorie*. Bind 11. Oslo: H. Aschehoug & co 1998, s. 226

³⁵⁰ I Styreprotokoll for Det Norske Misjonsforbund nr. 18 er det protokollert følgende fra arbeidsutvalgets møte 6.oktober 1948: (...) ”Fra Anton Knudsen, Grimstad, med henstilling om økonomisk hjelp for arbeidet i Grimstad. Der er truffet en ordning med Sørlandets distrikt, slik at Johan Wallin står der inntil videre, og at Misjonsforbundet støtter økonomisk for en tid av 6 måneder. Riksarkivet. PA-0410.A. L0006.

³⁵¹ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 151 og 153

³⁵² Årsmelding for 1948. Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 157

misjonsmenigheten i Arendal 152 medlemmer.³⁵³ Per 31. desember 1950 var medlemstallet 151.³⁵⁴ I 1955 hadde medlemstallet økt til 168.³⁵⁵

Hva så med misjonsmenigheten vest for Grimstad, i Kristiansand? Også den var ganske ny i Misjonsforbundssammenheng, opptatt i DNM i 1936. Som i Grimstad var menigheten i Kristiansand dannet etter en vekkelse.³⁵⁶ I Kristiansand hadde menigheten per 1. januar 1946 et medlemstall på 158³⁵⁷, mens tallet 31. desember 1950 var 133.³⁵⁸ I løpet av året 1947 mistet menigheten 20 medlemmer.³⁵⁹ Det er nærliggende å anta at dette medlemstapet kan ha hatt sammenheng med forsoningsstriden. I Kristiansand er det altså mulig å spore et visst fall i medlemstall, men ingen voldsom reduksjon. I 1955 var medlemstallet 156, altså omtrent det samme som i 1946.³⁶⁰

Misjonsforbundets hovedmenighet i Oslo, "Betlehem", var sentrum for den store vekkelsen ved den kjente predikanten Frank Mangs. Fra vekkelsen brøt ut i 1932 og fram til 1946 økte medlemstallet i menigheten fra 360 i 1932³⁶¹ til 1499 i 1946.³⁶² Det ville ha være underlig om ikke forsoningsstriden satte sine spor i en så stor medlemsmasse. Riktignok var menigheten gammel og veletablert, med røtter helt tilbake til 1857.³⁶³ Men majoriteten av medlemmene hadde verken et langvarig forhold til menigheten eller til Misjonsforbundet. Like fullt holdt medlemstallet seg overraskende stabilt i "Betlehem" gjennom hele den perioden som forsoningsstriden varte. Fra 1499 medlemmer per 1. januar 1946 økte faktisk tallet til 1525 per 31. desember 1950.³⁶⁴ I 1955 var medlemstallet fortsatt like høyt, nemlig 1521.³⁶⁵

Ser vi på Misjonsforbundets samlede medlemstall i perioden 1946-1955, viser medlemsstatistikken den samme tendens. 1. januar 1946 var antall voksne medlemmer i Misjonsforbundets menigheter 8.491, fordelt på 119 menigheter.³⁶⁶ 31. desember 1950 var

³⁵³ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1946*, s. 44

³⁵⁴ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1951*, s. 49

³⁵⁵ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1956-1957*, s. 55

³⁵⁶ Diesen 1984, s. 186

³⁵⁷ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1946*, s. 49

³⁵⁸ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1948*, s. 48

³⁵⁹ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1946*, s. 49

³⁶⁰ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1955-1956*, s.70

³⁶¹ Berg 1977, s. 30

³⁶² *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1946*, s. 51

³⁶³ Berg 1977, s. 14

³⁶⁴ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1950*, s.60

³⁶⁵ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1956-57*, s.61

³⁶⁶ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1946*, s. 55

medlemstallet 8469, fordelt på 120 menigheter.³⁶⁷ Med andre ord omtrent det samme medlemstallet som før forsoningsstriden brøt ut. Ved utgangen av året 1955 hadde medlemstallet sunket til 8110, fordelt på 116 menigheter.³⁶⁸ Altså en viss reduksjon, men uten at det er mulig å tale om noen drastisk nedgang. Vel innvarslet etterkrigsårene en stagnasjonstid for Misjonsforbundet, og også en gradvis tilbakgang i medlemstall som varte helt fram til midten av 1960-tallet.³⁶⁹ Den lange perioden med vekkelse og vekst tok slutt omtrent samtidig som forsoningsstriden brøt ut. Men det er ikke mulig å se at forsoningsstriden resulterte i en umiddelbar, dramatisk reduksjon i medlemstall.

Professor Carl Fredrik Wisløff skriver i Norsk kirkehistorie (1971):

På mange måter var de første etterkrigsår en skuffelsens tid. Slik var det for folket i sin alminnelighet, og slik var det i kirkens liv. Kristenlivets puls slo tungt. Det var ikke lett å samle folk til gudstjenester og møter. En følelse av åndelig matthet kommer til uttrykk i årsoversikter og situasjonsanalyser.³⁷⁰

Tilsvarende beskrivelser er å finne i nesten all litteratur som omtaler norsk kirkehistorie i årene etter 1945.³⁷¹ I en preken i 1948 sa Hallesby: ”Ja, for vi har hatt noen lange og vanskelige år. Få folk, ingen vekkelse, tretthet, motløshet og kritikk”.³⁷²

Formannen i Misjonsforbundets predikantforening, Ole Riise uttalte i 1949:

Etterkrigstiden har jo vært noe av en skuffelse, sett fra et kristelig synspunkt. Vi ventet kanskje en økt vekkelse, og takknemlighet til Gud i folket, men det ble en åndelig sløvhets, med den følge at menneskene ble mer og mer utilgjengelige for evangeliet. Mange kristne har blitt passive, mange forkynnere er blitt motløse og nervøse. Det krymper inn med tilhørere i benkene, og det sprudlende liv som preger vekkelsestider, dør hen. Når de spontane resultatene av ordets forkynnelse uteblir, så har en så lett for å miste troen på det hele. Dette er stillingen mange plasser.³⁷³

At også Misjonsforsamlingen i Grimstad kan ha blitt påvirket av denne ”skuffelsens tid” er vel ikke helt usannsynlig.

³⁶⁷ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1951*, s.59

³⁶⁸ *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1956-57*, s.61

³⁶⁹ Diesen 1984, s. 263-264

³⁷⁰ Wisløff 1971, s. 475

³⁷¹ Se for eksempel Oftestad 2005, s. 292, Hjemdal 1993, s. 147 og Kullerud 1980, s.262

³⁷² Hjemdal 1993, s. 147

³⁷³ Riise, Ole: Hilsen til DNMs predikanter. *Misjonsbladet*, 46. årgang, nr.6/1949, s. 2

4.4.2 Samarbeid med øvrig kirke- og kristenliv etter at forsoningsstriden brøt ut

Vi har tidligere sett at samarbeidet mellom Misjonsforsamlingen i Grimstad og det lokale kirke- og kristenliv for øvrig var meget godt før forsoningsstriden brøt ut i 1946. Hva så med årene etter 1946?

I første fase av striden, fram til etter Geilomøtet i januar 1947, er det ikke mulig å registrere dramatiske endringer i det lokaløkumeniske samarbeidet. Særlig på høstparten 1946 ble det arrangert en del felles arrangementer, hvor samtlige kristelige forsamlinger i Grimstad var med. Blant annet ble det avholdt et fellesmøte i Frikirken og to fellesmøter i Grimstad bedehus.³⁷⁴ I januar 1947 deltok Grimstad evangeliske Misjonsforsamling som før i den årlige alliansebønneuken, som dette året ble holdt i Bedehuset. Th. Juul-Petersen, som på dette tidspunkt fortsatt var styreformann i Misjonsforsamlingen, talte på ett av møtene.³⁷⁵ Fellesmøtene ble avholdt helt i begynnelsen av januar. På dette tidspunkt var enda ikke Brøndals hefte *Forsoningen i faresonen* kommet ut. I mars 1947 ble Grimstad bedehus stilt til disposisjon for et sang og musikk møte i regi av Søndre distrikt av Det Norske Misjonsforbund.³⁷⁶ Ut over våren 1947 ble det også holdt noen felleskristelige friluftsmøter.³⁷⁷ Det virker altså ikke som den pågående debatten om Misjonsforbundets forsoningssyn fikk konkrete konsekvenser på lokalplanet så tidlig som i 1946, og heller ikke i første halvår av 1947.

Sommeren 1947 fikk Misjonsforsamlingen disponere Grimstad kirke til et stort møte med den kjente vekkelsespredikanten Frank Mangs. Mangs blir i Brøndals hefte *Forsoningen i faresonen* beskyldt for å ha et liberalt forsoningssyn.³⁷⁸ I heftet hevder Brøndal at ”det er et stort og alvorlig tegn at den slags lære som Misjonsforbundet og Frank Mangs nå åpent gjør seg til talerør for, blir hørt av det kristne lekfolk i vårt land uten momentant å møte innvendinger”.³⁷⁹ Spørsmålet om utleie ble behandlet av Grimstad menighetsråd 16. juni 1947. I referatet fra menighetsrådets møte framkommer det ingen dissens i utleiespørsmålet.³⁸⁰ Menighetsrådets formann på denne tid var mangeårig leder og

³⁷⁴ *Grimstad Adressetidende* 28. november 1946, 11. desember 1946 og 18. desember 1946

³⁷⁵ *Grimstad Adressetidende* 4. januar 1947

³⁷⁶ *Grimstad Adressetidende* 12. mars 1947

³⁷⁷ *Grimstad Adressetidende* 10. og 14. mai 1947

³⁷⁸ Brøndal 1947, s. 45

³⁷⁹ Brøndal 1947, s. 48

³⁸⁰ Forhandlingsbok III for Grimstad menighetsråd, s. 17 (sak 30/47) Den norske kirke. Grimstad menighets arkiv.

styremedlem i Grimstad Indremisjon, Peter Svensen.³⁸¹ Av *Grimstad Adresstidende* fremgår at Mangs talte for en nesten fullsatt kirke, noe som innebærer cirka 1000 mennesker.³⁸² I følge avisen talte Mangs om forsoningen, ”om Jesus som gav sitt liv på korset og utleverte seg selv for at menneskene kunne bli frelst.”³⁸³

Fra sommeren 1947 ser det imidlertid ut til at det lokale samarbeidet mellom Grimstad evangeliske Misjonsforsamling og Indremisjonen, Ungdomsforbundet og Den Evangelisk Lutherske Frikirke opphørte helt. Brøndals hefte var på dette tidspunkt blitt godt kjent, og Misjonsforbundets forsoningssyn hadde også fått ekstra oppmerksomhet i forbindelse med Organisasjonenes Fellesråds Geilomøte i januar 1947. Mellom sommeren 1947 og fram til utgangen av 1950 er det ikke mulig å finne eksempler på praktisk samarbeid mellom Grimstad evangeliske Misjonsforsamling og de tre nevnte lutherske organisasjonene i Grimstad. Heller ikke er det mulig å se at de lutherske emissærene som ganske jevnlig hadde hatt møter i Misjonsforsamlingen besøkte forsamlingen etter sommeren 1947.³⁸⁴

I 1948 ble det ikke gjennomført kristelige fellesmøter i Grimstad. Men på nyåret 1949 ble Den Evangeliske Allianses bønneuke igjen arrangert. I en notis i *Grimstad Adresstidende* heter det:

I over 100 år har verdens evangeliske allianse innbudt kristne i en rekke forskjellige land til felles bønn den første uken i januar. Slik begynner et opprop som er sendt ut av den norske komité, og som har vært kunngjort i de fleste av våre kristelige blad. Nå skulle dette ikke bare være et opprop som ikke ble etterfulgt, men meningen var at flest mulig skulle gå inn for denne betydningsfulle oppgave. Indremisjonen, Grimstad Kristelige Ungdomsforening og Frikirken vil arrangere fellesmøter i denne spesielle bønneuken, og nå vil vi henstille til flest mulig å stille opp om møtene.³⁸⁵

Det er bemerkelsesverdig at ikke flere av de kristelige forsamlingene i Grimstad sto som innbydere til disse fellesmøtene, på lik linje med de foregående årene. At Grimstad evangeliske Misjonsforsamling selv ikke skulle ønske å delta, virker lite trolig. Styreprotokollen gir ingen indikasjon på at så var tilfellet. Derimot heter det fra et styremøte

³⁸¹ Svendsen 1968, s. 73-75

³⁸² I følge Grimstad bys historie har Grimstad kirke 1100 sitteplasser. *Grimstad bys historie*. Grimstad: Grimstad bymuseum 1927, s. 434

³⁸³ *Grimstad Adresstidende* 2.juli.1947

³⁸⁴ Emissær Nils Abrahamsen talte i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 15.juni 1947. *Grimstad Adresstidende* 14. juni 1947

³⁸⁵ *Grimstad Adresstidende* 29. desember 1948

10. januar 1949: ”Det ble snakket en del om å få i gang fellesmøter. Frelsesarmeen er villig til dette, og vi ble enige om også å spørre pinsevennene om å bli med”.³⁸⁶ Hvorfor bare de tre lutherske samfunn sto bak bønneuken dette året er det ikke mulig å si noe helt sikkert om. Kanskje ønsket Indremisjonen, Grimstad Kristelige Ungdomsforening og Frikirken å etablere en klarere konfesjonell plattform for fellesmøtene, slik også Geilomøtets vedtak angående Landsvennestevenene la opp til? Eller var det striden om forsoningssyn som gjorde at Misjonsforsamlingen ikke deltok?

Etter et nytt opphold i 1950, ble det på nyåret 1951 igjen arrangert fellesmøter i Grimstad. Denne gang var samtlige kristelige samfunn i Grimstad innbydere. Sogneprest Karl Linder inviterte til møtene på denne måten:

Vi tror det har sin store betydning at de kristne fra de forskjellige leirer møtes til felles samvær og felles bønn og derved viser at de tross forskjellige syn på enkelte spørsmål dog er ett i Kristus og står sammen på den felles apostoliske tro. Og tiden er alvorlig. Den maner de kristne til samhold og bønn, til fred i verden, til bønn om Guds rikes framgang, til bønn om fornyelse av de troende og vekkelse av de sovende.³⁸⁷

4.4.3 Nye samarbeidskonstellasjoner

Et lokalt resultat av forsoningsstriden ser ut til å ha vært at Grimstad evangeliske Misjonsforsamling ble nærmere knyttet til pinsevennene, Den frie evangeliske forsamling og Frelsesarmeen. Mens Misjonsforsamlingen og Pinsemenigheten i Grimstad hadde lite med hverandre å gjøre de første årene etter at Misjonsforsamlingen ble stiftet, økte kontakten gradvis fra 1944.³⁸⁸ I andre halvår av 1946 ble det holdt hele sju felles møter mellom Misjonsforsamlingen og Pinsemenigheten.³⁸⁹ I noen av disse møtene deltok også vennegruppen fra De frie evangeliske forsamlinger. I første halvår av 1947 ble det holdt i alt 11 felles gudstjenester og møter mellom Misjonsforsamlingen, pinsevennene og De frie venner i Grimstad.³⁹⁰ Etter dette ble samarbeidet om møter og gudstjenester noe mer sporadisk for en tid. Men i første halvår av 1949 var det svært tett kontakt mellom Grimstad evangeliske Misjonsforsamling og Frelsesarmeen. Mellom januar og juni dette året ble det

³⁸⁶ Styreprotokoll for Grimstad ev Misjonsforsamling 1939-1957, s. 159

³⁸⁷ *Grimstad Adresstidende* 31. januar 1951

³⁸⁸ I følge møteannonsene i *Grimstad Adresstidende* 1939 - 1946

³⁸⁹ I følge møteannonsene i *Grimstad Adresstidende* for 1946

³⁹⁰ I følge møteannonsene i *Grimstad Adresstidende* for 1947

holdt ikke mindre enn 22 felles gudstjenester og møter disse to samfunn imellom.³⁹¹ I desember 1949 ble det også arrangert en felles bønneuke mellom Frelsesarmeen, Pinsemenigheten, Den frie evangeliske forsamling og Misjonsforsamlingen i Grimstad. I 1950 ble det igjen holdt sju fellesmøter mellom Grimstad evangeliske Misjonsforsamling, pinsevevne og Den frie evangeliske forsamling, i 1951 hele 12.³⁹² Det tette samarbeidet mellom disse tre samfunnene ser ut til å ha fortsatt fram til midten på 1950-tallet, for deretter å dø helt hen.³⁹³

Forsoningsstriden kan ha vært en viktig årsak til denne kontakten mellom de ikke-lutherske samfunn foruten Frelsesarmeen. I følge Misjonsforsamlingens brev til Misjonsforbundets hovedstyre av 18. juni 1947, hadde ”noen forsamlinger i lengre tid rettet angrep på oss angående John Christensens forsoningslære”. Vi får tro at angrepene ikke kom fra de forsamlingene som det nå ble innledet nært samarbeid med. Samarbeidet menighetene i mellom i disse årene, i alle fall fram til begynnelsen av 1950-tallet, ser ut til å ha blitt mer polarisert etter konfesjonell tilhørighet, med et skille mellom samfunnene tilhørende Evangeliske Samfunns Fellestråd (EFS) på den ene siden, og Frikirken og de frivillige lutherske organisasjonene på den andre siden. Også Frelsesarmeen var medlem av ESF. Noe av den samme utviklingen skjedde på landsplan i disse årene, som vi tidligere har sett.

4.5 Hvorfor ble Misjonsforsamlingen i Grimstad så hardt rammet av forsoningsstriden?

Hva var grunnen til at nettopp Misjonsforsamlingen i Grimstad ble så hardt rammet av forsoningsstriden? Angrepene mot Misjonsforbundet fra Brøndal, Hallesby, Organisasjonenes Fellestråd og andre burde vel ha fått tilsvarende følger i andre Misjonsforbundsmenigheter? Jeg vil i det følgende peke på tre viktige momenter til at Grimstad kom ekstra ille ut, nemlig at menigheten var nyetablert og uten forstander, at sentralledet i Misjonsforbundet fikk endret et lovlig fattet vedtak i forsoningssspørsmålet, og at ledelsen så godt som utelukkende besto av tidligere Indremisjonsmedlemmer.

³⁹¹ I følge møteannonsene i *Grimstad Adresstidende* for 1949

³⁹² I følge møteannonsene i *Grimstad Adresstidende* for 1950 og 1951

³⁹³ Styreprotokoll fra Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1958

4.5.1 En ung menighet uten hyrde

Da forsoningsstriden brøt ut i 1946, hadde Misjonsforsamlingen i Grimstad eksistert i bare seks - sju år. Ingen av medlemmene hadde noe langvarig forhold til Misjonsforbundet, og så godt som alle av dem var samtidig medlemmer av Den norske kirke. Med andre ord var DNM – identiteten etter alt å dømme forholdsvis lav.

Dette at menigheten under hele forsoningsstriden var uten en fast ansatt pastor, forsterket nok de problemene som menigheten opplevde. En forstander ville normalt ha kunnet bidratt til mer stabilitet i arbeidet, og en bedre oppfølging av det enkelte medlem. Savnet av en egen forstander er kommentert ved flere anledninger i årsmeldinger og styrereferater i perioden 1946 - 1949. I årsmeldingen for 1946, heter det:

Menigheten har ennå ikke fått nogen fast forstander, og det ser ut som dette merkes i menighetsarbeidet. Pastor Kåre Johansen stod som menighetens predikant i ca. 2 ½ måned i høst framover mot jul. Johansen gjorde et godt arbeide her, og vi merket det blev mer samling i arbeidet og på møtene.³⁹⁴

Året etter, i 1947, ordlegger sekretæren seg på følgende måte: ”Det har vært et stort savn at vi ikke har hatt nogen fast forstander, og har det vært nogen gang vi særlig har vært i behov av forstander, så har det vært i året som er gått”.³⁹⁵ Mangelen av en pastor blir også nevnt i årsmeldingen for 1948. Her heter det at mangel på fast forstander er en av grunnene til at ”året i likhet med foregående år (har) vært vanskelig med hensyn til møtevirksomheten”.³⁹⁶

Når Grimstad evangeliske Misjonsforsamling sto uten pastor i hele perioden mens forsoningsstriden pågikk, har dette ikke minst økonomiske årsaker. Da forsoningsstriden for alvor slo inn over menigheten i 1947, oppsto etter hvert spørsmålet om det var økonomisk mulig å finansiere en egen forstanderstilling. I et styremøte 19. mai 1947 er det nevnt at ”Det ble også samtale om ansettelse av forstander. Nogen mente at den økonomiske side da ville rette sig op igjen, andre mente at man måtte forsøke å drive selvstendig en stund, slik den økonomiske stilling var nå. Det ble ingen standpunkt tat i denne sak”.³⁹⁷

³⁹⁴ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 129

³⁹⁵ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 149

³⁹⁶ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 157

³⁹⁷ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 140

Etter styremøtet 19. mai 1947 går det hele tre og et halvt år før spørsmålet om egen pastor er nevnt på ny i styreprotokollen. I styremøte 20. november 1950 blir det referert til noen personer som kan være aktuelle å kontakte i forbindelse med et eventuelt pastorkall.³⁹⁸ Men først i mai 1952 skulle forstanderspørsmålet finne sin løsning, da Yngvar Andersen ble tilsatt. Da var det gått hele 7 år siden Grimstad evangeliske Misjonsforsamling sist hadde hatt sin egen pastor.³⁹⁹

4.5.2 Menighetens ledelse

Menighetsmøtet i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling vedtok i mai 1947 en uttalelse som tok avstand fra skolebestyrer Christensens forsoningslære. Som tidligere beskrevet, ble imidlertid uttalelsen endret etter påtrykk fra DNM sentralt. Men Misjonsforbundets intervensjon i saken bidro til å splitte menigheten, snarere enn å samle den.

Vi har tidligere sett at menighetens styre i ikke liten utstrekning besto av mennesker med bakgrunn fra Indremisjonsselskapet. Denne bakgrunn var trolig en medvirkende årsak til at de valgte å melde seg ut av Misjonsforsamlingen under forsoningsstriden. De kom fra en teologisk tradisjon hvor kampen mot liberal teologi sto sentralt. ”Calmeyergatelinjen” innebar en steil avvisning av den liberale teologi. Å være med i en bevegelse som ”tolererte en forkynnelse som fornektet Kristi stedfortredende strafflidelse”, ønsket de ikke.

4.6 Veien videre. Perioden 1949 - 1952

Selv om den offentlige striden om Misjonsforbundets forsoningssyn ser ut til å ha roet seg etter at Misjonsforbundets ledelse offentliggjorde redegjørelsen ”Det Norske Misjonsforbund og Geilomøtet” i mars 1949⁴⁰⁰, skulle Misjonsforsamlingen i Grimstad slite tungt i mange år framover. Forsamlingens medlemstall var blitt kraftig redusert i perioden 1946-1948, man sto uten egen pastor, og strevde med å holde virksomheten i gang. I mai 1952 ble Yngvar Andersen (f.1923) ansatt som forstander i menigheten. Både Andersens ankomst, og at tiden begynte å lege sårene, medvirket nok til at det i 1952 er en viss optimisme å spore i årsmeldingen til Grimstad evangeliske Misjonsforsamling:

³⁹⁸ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 172

³⁹⁹ Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s 189

⁴⁰⁰ Det Norske Misjonsforbund og Geilomøtet. *Dagen* 7.mars 1949

Forholdsvis store forandringer har skjedd, men jeg tror jeg også tør si: Store ting har skjedd både innad og utad, ting som jeg mener har dannet et godt grunnlag å bygge videre på. Ikke minst gildt er det å spore den forandring der er skjedd når det gjelder andre menigheters holdning overfor oss.⁴⁰¹

Den siste kommentaren må bety at forsoningsstriden nå var i ferd med å ebbe ut, og at forholdet mellom de ulike kirker og kristelige foreninger i Grimstad så smått begynte å normalisere seg. At Misjonsforbundets hovedstyre hadde bekjent sin tilslutning til Kristi stedfortredende strafflidelse i sin redegjørelse av mars 1949, kan ha bidratt til dette. Men først i 1966 nådde medlemstallet i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling tilbake til nivået fra 1946. Så sent som ved inngangen til 1962 var det ikke mer enn 50 medlemmer i menigheten.⁴⁰²

⁴⁰¹ Årsmelding 1952. Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957, s. 194

⁴⁰² *Det Norske Misjonsforbunds årbok 1962/1963*, s.42

5. OPPSUMMERING OG KONKLUSJONER

Denne avhandling har behandlet striden som oppsto i 1946 i og omkring Det Norske Misjonsforbund om forståelsen av Kristi forsoningsverk. Utgangspunktet for striden var at skolebestyrer John Christensens ved Misjonsforbundets misjonsskole i Oslo flagget et subjektivt forsoningssyn. Det synes underlig at DNM, med en så sterk biblistisk tradisjon,⁴⁰³ kunne bli beskyldt for å fremme liberal teologi. Nettopp for å distansere seg mot den liberale teologi hadde Misjonsforbundets årskonferanse i 1923 besluttet å slutte seg til den apostoliske trosbekjennelse.

Et liberalt forsoningssyn var neppe representativt for den teologi Det Norske Misjonsforbund sto for. Daniel Brændeland sier det slik i sin bok *I forsoningens tjeneste*: ”I Norge slo Waldenströms forsoningssyn aldri igjennom. Ikke en gang i Misjonsforbundet. Noen av forbundets eldre predikanter ble visstnok ”waldenstrømmere”, men det kom lite fram i forkynnelsen som noe særegent.⁴⁰⁴ Allerede i forsoningsstridens startfase understreket Misjonsforbundets predikantforening at de hevdet ”det syn på forsoningen som har vært det norske kristenfolks opp gjennom tidene.” At lekfolket ute i Misjonsforbundets menigheter skulle ha et diametralt annet syn enn Misjonsforbundets predikanter, synes lite trolig. Misjonsforbundet hadde på tiden da forsoningsstriden utspant seg omkring 100 godkjente predikanter og evangelister.⁴⁰⁵ Det er påfallende at ikke en eneste av dem sto offentlig fram og forsvarte skolebestyrer Christensens forsoningssyn under forsoningsstriden, verken i dagspressen eller i Misjonsforbundets eget organ, *Misjonsbladet*. I 1949 kommenterte Luthersk kirketidende skolebestyrer Christensens forsoningssyn på denne måten: ”Det ville være høyst urettferdig å generalisere. Utvilsomt tar mange – kanskje de fleste – innen Misjonsforbundet avstand fra slike uttalelser”.⁴⁰⁶(...)

Like fullt viste det seg vanskelig for Misjonsforbundet som organisasjon å avgi en utvetydig uttalelse om forbundets standpunkt i forsoningssspørsmålet. For det første har Misjonsforbundet aldri hatt noen fasttømmret troslære. Idealet har vært at Bibelen alene skal være rettessnor for liv og lære. For det andre har et av Misjonsforbundets viktigste prinsipp helt fra starten av vært å akseptere en viss uenighet i lærespørsmål som det kan være ulike

⁴⁰³ Aarflot, Andreas: *Norsk kirkehistorie*, bind 2. Oslo: Lutherstiftelsen 1971, s.492

⁴⁰⁴ Brændeland 1955, s. 37

⁴⁰⁵ Misjonsforbundets årbøker 1947 – 1950.

⁴⁰⁶ Organisasjonenes Fellestråd og Misjonsforbundet. *Luthersk kirketidende*, 84. årgang, nr. 4/1949, s. 72.

oppfatninger om. Derfor nølte Misjonsforbundets ledelse med å gå ut med en klart uttalelse mot det subjektive forsoningssynet, som i ly av alliansetanken tilsynelatende hadde fått lov til å leve i fred innenfor DNM fram til forsoningsstriden brøt ut.

Hadde det waldenströmske forsoningssynet en historisk legitimitet i Det Norske Misjonsforbund? Misjonsforbundet står i en viss waldenströmsk tradisjon, i og med at Misjonsforbundets menighet "Betlehem" regner den Waldenström-inspirerte Ansgariiforeningen som sin basismenighet.⁴⁰⁷ I Ansgariiforeningens statutter hette det at med hensyn til forsoningssyn, "skulde medlemmerne kunde ha luthersk eller waldenströmsk oppfatning af forsoningen, uden at lide overlast af hinanden".⁴⁰⁸

Misjonsforbundets grunnlegger, Fredrik Fransson, delte ikke selv Waldenströms forsoningssyn.⁴⁰⁹ I 1898 var det noen som nølte med å gå inn i den nystiftede Predikantforeningen til Det Norske Misjonsforbund, fordi de engstet seg for at den skulle være "waldenströmsk". Da skrev Fredrik Franson at verken Det Norske Misjonsforbund eller dets predikantforening noensinne hadde antatt Waldenströms lære om forsoningen.⁴¹⁰ Men Franson synes likefullt å ha ment at Misjonsforbundet ut fra sitt allianseprinsipp måtte akseptere ulike forståelser i forsonings spørsmålet.: I 1898 skrev Franson følgende i bladet *Missionæren*: (...) "thi det var det samme som at ophæve Grundprinciperne for deres bestaaen, nemlig fuld Frihed for ethvert Medlem til saavel i dette (det waldenströmske forsoningssynet), som i andre Stridspunkter".⁴¹¹

Når alt kommer til alt, er nok John Christensens lange periode som skolebestyrer på Misjonsforbundets misjonsskole det beste beviset på at det waldenströmske forsoningssynet må ha hatt en viss legitimitet innenfor DNM. Så tidlig som på årskonferansen i 1914 holdt Christensen et foredrag hvor forsoningen var hovedtema. Her uttrykte han seg i klare waldenströmske vendinger: "Det siges aldrig at Gud forliktes med menneskene, men alltid at menneskene forliktes med Gud".⁴¹²

⁴⁰⁷ Berg 1977, s. 20

⁴⁰⁸ Jacobsen, Martin: Waldenström og DNMs historie. *Misjonsbladet*, 91. årgang, nr. 17/1994, s. 19

⁴⁰⁹ Franson, Fredrik: Fra den store Høstmark. *Missionæren* 15. september 1898, s. 4-5

⁴¹⁰ Diesen 1984, s. 122

⁴¹¹ Franson, Fredrik: Fra den store Høstmark. *Missionæren* 15. september 1898, s. 4-5

⁴¹² Christensen, John: Hvilken betydning har Skriften lagt i Kristi forsoning til menneskene frelse? *Talsmanden* nr. 32/1914, s. 1-3, jf. Jacobsen: Det hedenske Misjonsforbundet i: *Bibel og vekkelse. Festskrift til Ingulf Diesen*. Haugesund: Akademisk fagforlag 1998, s. 105

Da spørsmålet om Misjonsforbundets holdning til den subjektive, waldenströmske forsoningslæren ble reist i 1946, sto Misjonsforbundets ledelse overfor en nesten umulig oppgave: Både å skulle distansere seg fra det waldenströmsk forsoningssynet, fordi dette ikke var representativt for hva det store flertall av medlemmene i DNM sto for - og samtidig holde døren åpen for det, fordi synet hadde en viss historisk legitimitet innenfor Misjonsforbundet. Men en ting er å ha prinsipper så lenge det ikke blir rettet kritisk søkelys mot dem. Noe annet er å holde på prinsippene når de blir satt under press. Forsøket på ”å ri to hester samtidig” ble ikke særlig vellykket, som vi har sett.

Mangelen på klar tale i forsoningssspørsmålet skapte uro både innad i Misjonsforbundet og i forholdet til andre kirkesamfunn og kristelige organisasjoner. Mange menigheter og menighetsledere følte nok at de ble overlatt til seg selv av den sentrale ledelsen i Misjonsforbundet i denne striden. Dels ved at det ble ført en ”taushetslinje”, som gikk ut på å ikke kommentere angrep som ble rettet mot forbundet i forsoningssspørsmålet, dels ved at de svar og uttalelser som ble avgitt var altfor vage og uklare.

At professor Hallesby engasjerte seg i forsoningsstriden fikk etter alt å dømme avgjørende betydning for utviklingen av striden, og bidro også til å gi striden økumeniske implikasjoner. Hallesby var en dogmatisk autoritet, og for ham hadde Kristi stedfortredende strafflidelse vært det eksistensielle sentrum i hele hans liv og teologi.⁴¹³

Intensiteten i forsoningsstriden må forstås på bakgrunn av den kirkestrid som hadde preget kirke- og kristenlivet i Norge på begynnelsen av 1900-tallet, der kampen mot den liberale teologi ble ført med stor styrke. Hallesby og mange med ham forutså at en ny kirkestrid kunne komme. Kampen om rett forsoningssyn ble ikke sett på som en kamp om ”dogmatiske spissfindigheter, men et kjernepunkt i troen med veldig betydning for forkynnelse og kristenliv”, slik *Dagen* uttrykte det på lederplass i 1949.⁴¹⁴

At striden ble så pass hard må også ses på bakgrunn av datidens økumeniske klima i Norge. Engelsen (1984) påpeker at ”den mellomkirkelige situasjon i dag (1984) og for bare 20-40 år siden er radikalt endret. (...) Frontene mellom kirkesamfunnene var skarpere og holdningene

⁴¹³ Holter 1988, s. 17

⁴¹⁴ Klare linjer (lederartikkel). *Dagen* 28. februar 1949

mer reserverte, til dels mer uforsonlige enn vi opplever dem i dag.⁴¹⁵ Organisasjonenes Fellestråd vedtak om å utelukke dissenterne fra landsvennestevnene ble av mange opplevd som et eksempel på nettopp dette.

I mars 1949 kom tilslutt uttalelsen ”Misjonsforbundet og Geilomøtet”, som vel er det nærmeste en kom en ensidig tilslutning til det objektive forsoningssynet fra Misjonsforbundets side. Denne uttalelsen kom for øvrig etter strekt press nedenfra, både fra Predikantforeningen og fra Aust-Agder krets av DNM. Det er vel ikke helt utenkelig at Aust-Agder krets har hatt utviklingen i Grimstad i tankene, da de skrev sin skarpe henvendelse til Misjonsforbundet sentralt. Her ser vi altså at påvirkningen ikke bare gikk fra sentralledet til lokalplanet, men at også det mottatte kunne skje, nemlig en påvirkning fra mikronivå til makronivå.

Forsoningsstriden var en episode i norsk kirkehistorie. Et standardverk som Wisløffs *Norsk kirkehistorie* (1971) nevner ikke forsoningsstriden med ett ord. For Misjonsforbundet resulterte heller ikke striden i noen umiddelbar tilbakegang i medlemstall. Riktignok markerte striden slutten på en lang periode med fremgang og vekst. Men nesten alle kristelige organisasjoner opplevde stagnasjon og tilbakegang i årene etter 1945. For mange medlemmer av Det Norske Misjonsforbund ble årene med forsoningsstrid like fullt en krevende tid. Striden gjorde at misjonsforbundene mange steder ”gikk med bøyet hode”, fordi Misjonsforbundet ble beskyldt for å fremme vranglære. Organisasjonenes Fellestråd oppga Misjonsforbundets forsoningssyn som årsak for sitt nei til å bli med i en planlagt kontaktkrets mellom de landsomfattende frie trossamfunn, Frelsesarméen og Den norske kirke. På lokalplanet opplevde Misjonsforbundets menigheter å bli stengt ute fra det lokaløkumeniske samarbeidet.⁴¹⁶

Den forholdsvis nystiftede Grimstad evangeliske Misjonsforsamling ble ekstra hardt rammet av forsoningsstriden. Grunnen er nok en kombinasjon mellom kort DNM - tilhørighet, mangel av egen pastor, at Misjonsforbundet sentralt grep inn da menigheten tok skarp avstand fra skolebestyrer Christensens forsoningssyn, og at menigheten hadde ledere som ut fra sitt tidligere kristelige engasjement var svært bevisst på å bekjempe et hvert utslag av den liberale teologi.

⁴¹⁵Engelsen 1984, s.135

⁴¹⁶Fjeld 1991, s.89

6. EPILOG

Det er nå over 60 år siden forsoningsstriden rammet Det Norske Misjonsforbund. Er det mulig å finne rester av striden i dag, sentralt i Misjonsforbundet eller lokalt i Grimstad evangeliske Misjonsforsamling? Fikk striden betydning for Misjonsforbundets holdning til forsoningslæren?

6.1. Forsoningsstridens betydning for Misjonsforbundet av i dag

Det ser ikke ut til at det ble tatt noen åpen debatt i Misjonsforbundet om forsoningsspørsmålet i årene som fulgte etter den lange og krevende forsoningsstriden. Men den åpenhet som måtte ha vært i Misjonsforbundet overfor en subjektiv forsoningslære før 1946, fikk trange kår da forsoningsstriden var over.

Misjonsforstander Svensen gikk av i 1953. Daniel Brændeland, som etterfulgte Svensen som misjonsforstander, ga i 1954 ut heftet *I forsoningens tjeneste*. I dette heftet framkommer det, som vi tidligere har sett, reservasjoner mot det waldenströmske forsoningssynet. I følge Brændeland er det ”momenter i den som vi synes er svake og ikke stemmer med Bibelens framstilling”.⁴¹⁷ Senere har det blitt gitt enda tydeligere signaler fra Misjonsforbundets ledere om forbundets standpunkt i forsoningsspørsmålet. En av Misjonsforbundets mest markante skikkelser i etterkrigstiden, tidligere rektor og misjonsforstander Ingulf Diesen, fastslår i historieverket *Veien videre* at ”Christensens ved sin forsoningsteori ”har forbisett noen av de viktigste bibelske forsoningsmotivene”.⁴¹⁸ Han konkluderer på denne måten: ”Dette regnes som læresvikt. Brøndal, og hvem som helst som oppdager slikt, er samvittighetsbundet til å utløse alarmsystemet. (...) Men vi vet på hvem og hva vi tror på. Og vi forkynner Kristus korsfestet. Dette er det objektive frelsesgrunnlaget Gud selv har lagt”.⁴¹⁹

I et innlegg i *Misjonsbladet* skriver Diesen:

Om vårt oppgjør med Waldenströms ensidige forsoningslære kom sent, er jeg av dem som var glad for at det kom, ellers hadde jeg ikke sluttet meg til DNM (...) Det var jammen godt vi fikk ryddet opp i det, selv om det smertet. Vi tror på soning og forsoning i Jesu blod, og at det er Bibelens lære

⁴¹⁷ Brændeland 1954, s. 36

⁴¹⁸ Diesen 1984, s. 126

⁴¹⁹ Diesen 1984, s. 126 og s.129

at Gud selv helt fra ofringene i Mosebøkene fram til Jesu offerdød ble forsonet. Det handlet oppgjøret i 1946 om.⁴²⁰

Diesens etterfølger som misjonsforstander, Bjørn Øyvind Fjeld, sier det slik i en leder i *Misjonsbladet*:

Det er vanskelig for tanken og anstøtelig for det moderne mennesket at Guds vrede rammer det ugjenfødte menneske. Fornuften kan aldri forstå at dommen faktisk rammet Guds egen Sønn, men gav ham, ikke bare til oss, men i stedet for oss. Det skjedde da Gud fordømte synden der den var, nemlig i det menneskelige kjød, da Jesus døde på korset. Den stedfortredende soning er grunnleggende for frelsen⁴²¹ (...)

Nåværende generalsekretær i Det Norske Misjonsforbund, Jarle Råmunddal (f. 1967) avviser at det er rom for pastorer i Misjonsforbundet som skulle fornekte Jesu stedfortredende strafflidelse. I et tenkt tilfelle, mener han at Misjonsforbundet sentralt antakelig ville ha trukket ordinasjonen tilbake fra en pastor som måtte ha fremmet et slikt synspunkt.⁴²²

Etter initiativ fra daværende Oslo-biskop Andreas Aarflot, ble det i perioden 1996-2001 holdt læresamtaler mellom Den norske kirke og Det Norske Misjonsforbund. Læresamtalene resulterte i et felles dokument, *For at verden skal tro*.⁴²³ Forsoningssyn er ikke nevnt spesifikt i dokumentet, og det blir heller ikke henvist til forsoningsstriden i Misjonsforbundet på 1940-tallet, enda kirkehistorie er en integrert del av dokumentet. I kapitlet ”Konklusjoner og anbefalinger” heter det blant annet:

Gjennom de samtaler de to delegasjoner har hatt, er det blitt tydelig at en står nær hverandre som kirkesamfunn, noe som fremgår av denne utredningen. Vi står sammen om bekjennelsen av den apostoliske tro på den treenige Gud, slik den er gitt oss i Den Hellige Skrift. Begge kirker bygger på den reformatoriske arv der hovedsaken alltid vil være rettferdiggjørelse ved tro alene for Jesu Kristi skyld. På en rekke andre lærepunkt forkynner og lærer vi det samme, noe som er naturlig ut fra vår felles forpliktelse på Bibelen som norm og grunnlag for kirken⁴²⁴

⁴²⁰ Disen, Ingulf: Waldenström og DNMs historie. *Misjonsbladet*, 91. årgang, nr. 20/1994, s. 19

⁴²¹ Fjeld, Bjørn Øyvind: Søsterkirker går forskjellige veier. *Misjonsbladet*, 91. årgang, nr. 15/1994, s. 3

⁴²² Samtale med Jarle Råmunddal 5. mai 2012

⁴²³ ”*For at verden skal tro*”. Læresamtaler mellom Den norske kirke og Det Norske Misjonsforbund. Utgitt av kirkerådet, Den norske kirke 2001

⁴²⁴ ”*For at verden skal tro*” 2001, s. 58

Dokumentet peker på at de største teologiske forskjellene mellom de to kirkene finnes i dåpsspørsmålet og i synet på nattverden. Av den grunn heter det:

Det som her er nevnt, gjør det foreløpig vanskelig å utveksle prester/pastorer til permanent tjeneste i hverandres kirkesamfunn. Imidlertid ser vi gjerne at man kan bli invitert til å forkynne i det annet kirkesamfunn, dersom lokale forhold ligger til rette for det. Også på andre måter er det ønskelig at det etableres kontakt mellom ansatte og menigheter i våre kirkesamfunn.⁴²⁵

I 2002 vedtok Misjonsforbundets årskonferanse en gjennomgripende revisjon av ”Lover for Det Norske Misjonsforbund”. To år senere ble også statuttene for menigheter og frie misjonsforeninger revidert. I de tidligere statuttene het det i § 2: ”Innen menigheten (foreningen) skal råde full samvittighetsfrihet med hensyn til kirkelige spørsmål som: Uttredelse av statskirken, dåp, nattverd m.m. Lære som strider mot tydelige Guds ord må dog ikke tåles”.⁴²⁶

I de nye ”Lover for Det Norske Misjonsforbund” ble ovennevnte ordlyd erstattet av: ”Innen menigheten skal det råde full samvittighetsfrihet med hensyn til dåp, nattverd og eventuelt juridisk medlemskap i annet evangelisk trossamfunn”.⁴²⁷ Dermed forsvant altså formuleringen ”med hensyn til kirkelige spørsmål som”. Det samme gjelder formuleringen ”med mer”. Det er vanskelig å forstå denne endringen annerledes enn at årskonferansen ønsket en tydeligere presisering av hva medlemmene i Misjonsforbundet skal kunne ha ulike syn på.

Antallsmessig er Misjonsforbundet med sine 8.700 medlemmer pr. 31. desember 2011 nesten på samme nivå som før forsoningsstriden brøt ut.⁴²⁸ I mellomtiden har imidlertid innbyggertallet i Norge økt fra 3 til 5 millioner.⁴²⁹ Misjonsforbundets generalforsamling i 2010 ga enstemmig støtte til prosjektet ”Vekst 2010”, som går ut på å doble dagens Misjonsforbund innen 2020. Menighetsrådgiver i Misjonsforbundet, Roy Erling Foss karakteriserer ”Vekst 2010 på denne måten: ”Nerven i visjonen er misjonsbefalingen og vårt

⁴²⁵ ”For at verden skal tro” 2001, s. 59

⁴²⁶ Lover, Statutter og Instrukser. Det Norske Misjonsforbund 1974, s. 16

⁴²⁷ Årbok 2002. Årskonferanse i Drammen 2002, side 61. Protokoll for DNMs årskonferanse i Drammen 2002, s. 4 Det Norske Misjonsforbunds hovedkontor, Oslo

⁴²⁸ Medlemstall pr. 31.12.2011, oppgitt ved henvendelse til Det Norske Misjonsforbund 21. mars 2011

⁴²⁹ Statistisk sentralbyrå: Historisk statistikk. Hjemmehørende folkemengde og Tema befolkning

mottos andre ledd "og menneskers frelse".⁴³⁰

6.2 Grimstad misjonskirke 2012

Grimstad evangeliske Misjonsforsamling, i dag bedre kjent som Grimstad Misjonskirke, hadde ved årsskiftet 2011-2012 et medlemstall på 337 voksne medlemmer.⁴³¹ Dette er det klart høyeste medlemstall noen sinne. Menigheten er i vekst. I februar 2012 ble det tatt opp ytterligere 19 nye medlemmer.⁴³²

Misjonskirken i Grimstad er særlig kjent for sitt omfattende barne- og ungdomsarbeid. Hver uke samles anslagsvis 400 barn til ulike aktiviteter i kirken.⁴³³ Det må være riktig å si at Grimstad Misjonskirke i dag er en offensiv og aktiv menighet, med et godt ord på seg i det øvrige kirke- og kristenlivet i kommunen og i lokalsamfunnet for øvrig.

I det lokaløkumeniske arbeidet i Grimstad er Misjonskirken en meget aktiv medspiller. Det er et tett og tillitsfullt forhold mellom Den norske kirkes menigheter, de frivillige organisasjonene og de øvrige kirkesamfunnene i kommunen.⁴³⁴ Ett eksempel på dette er at samtlige menigheter og kristelige foreninger har et felles bønnemøte hver uke, et annet at de driver et bryggekapell nede ved havna sammen.⁴³⁵ Det gode lokaløkumeniske samarbeidet bekreftes av Agder biskops visitasforedrag fra 2010, hvor det heter: "Jeg registrerer også at menighetene i Grimstad har gode relasjoner til frikirkene. (...) Det er godt når søsken bor fredelig sammen".⁴³⁶

Grimstad evangeliske Misjonsforsamling var antakelig den av Misjonsforbundets menigheter som ble hardest berørt av forsoningsstriden i årene fra 1946 og utover. Vi må imidlertid kunne slå fast at det er vanskelig å finne spor etter forsoningsstriden i Misjonsforbundets lokale

⁴³⁰ *Misjonsbladet*, 106. årgang, nr. 4/2009, s. 23

⁴³¹ Årsmelding for Grimstad misjonsmenighet 2011, s. 2

⁴³² Samtale med pastor Kjell Birkeland i Grimstad Misjonskirke 11. april 2012.

⁴³³ Årsmelding for Grimstad misjonsmenighet 2011, s. 14

⁴³⁴ Samtale med pastor Kjell Birkeland i Grimstad Misjonskirke 24. mars 2012.

⁴³⁵ *Agderposten*. 20.11.2011, s.9

⁴³⁶ Fra biskop Olav Skjæveslands visitasforedrag i anledning bispevisitas i Fjære og Grimstad menigheter, november 2010. Agder

<http://www.kirken.no/agder/kassen/Biskop/Visitasforedrag%20Fj%C3%A6re%20og%20Grimstad.pdf>. Avlest 10. oktober 2011

menighet i Grimstad i dag. Hvordan menigheten hadde sett ut om den ikke hadde blitt rammet av forsoningsstriden på 1940-tallet, er et hypotetisk spørsmål som det er umulig å gi noe sikkert svar på.

KILDER OG LITTERATUR

1. Arkiv og uttrykte kilder:

1.1. Grimstad evangeliske Misjonsforsamlings arkiv

Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939-1957

Styreprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1957-1970

Medlemsprotokoll for Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1939 – 1955

Lydbåndopptak (kassettbånd) fra Grimstad evangeliske misjonsmenighets 40 års jubileumsfest 22. september 1979

1.2. Den norske kirke. Grimstad menighets arkiv

Dagbok for Grimstad menighet 1940-1972

Forhandlingsbok III for Grimstad menighetsråd. 1946 - 1957

1.3 Den norske kirke. Fjære menighets arkiv

Forhandlingsprotokoll for Fjære menighetsråd 1922 – 1939

Menighetsprotokoll for Fjære menighet 1940 – 1954

Protokoll for Fjære menighetsråd for krigsårene 1943 – 1945

1.4 Grimstad Normisjons arkiv

Protokoll for Grimstad Indremisjon 1932 – 1948

Protokoll for Grimstad Indremisjon 1948 – 1970

1.5 Riksarkivet (RA)

PA 0410 Det Norske Misjonsforbund

A. Forhandlingsprotokoller

L 0005 Styreprotokoller 1938 – 1945

L 0006 Styreprotokoller 1946 - 1951

D. Sak- og korrespondansearkiv

L 0009 – 0010 Geilomøtet 1946

L 0009 – 0011 Brøndals angrep (forsoningen)

L0012 – 0007 Korrespondanse. Torgussen. O.G. (Skien)

L0020 – 0001 Svensen og Brændeland. Diverse korrespondanse

1.6 Statsarkivet i Kristiansand (SAK)

Grimstad sogneprestkontor

0001 A1 Kopibok Grimstad Sogneprestembete 1907-1959

Biskopen i Agder

0004 E-180 Visitasmeldinger 1939 – 1940

0005 E-181 Visitasmeldinger 1941 – 1949

0017 E-95 Dissentere 1945 - 1968

0064 E-140 Korrespondanse Grimstad prestegjeld 1945 – 1968

1.7 Det Norske Misjonsforbunds historiske arkiv, Ansgar teologiske høgskole, Kristiansand (HSA)

Forhandlingsprotokoll for Det Norske Misjonsforbunds predikantforening 1942 - 1957

Korrespondansearkiv for Det Norske Misjonsforbunds predikantforening

1.8 Det Norske Misjonsforbunds hovedkontor, Oslo

Konferanseprotokoll for Det Norske Misjonsforbund nr. 2

Protokoll for Misjonsforbundets årskonferanse i Drammen 2002

Protokoll fra Misjonsforbundets årskonferanse i Skien 2006

2. Aviser, periodika og leksika

Agderposten

Aftenposten

Budbæreren

Dagen

For fattig og rik

Grimstad Adressetidende

Misjonsbladet

Missionæren

Norsk biografisk leksikon

Vårt Land

Bøker og skrifter:

- Aalen, Leiv 1982: *Dogmatisk grunnriss*. Ny revidert utgave. Oslo: Skrivestua, Det teologiske Menighetsfakultet
- Aarflot, Andreas 1971: *Norsk kirkehistorie*. Bind 2. Oslo: Lutherstiftelsen
- Assev, Per 2009: *Fjære bygdebok. Frivold krets*. Grimstad: Fjære historielag
- Austad, Torleiv 1984: *Troslære*. Oslo: Skrivestua. Det teologiske Menighetsfakultet
- Austad, Torleiv 2002: Det Norske Misjonsforbund i: Sødal, Helje Kringlebotn (red): *Det kristne Norge. Innføring i konfesjonskunnskap*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Berg, Thorolf (red.) 1977: *Betlehem misjonsmenighet 100 år*. Oslo: Betlehem Misjonsmenighet
- Berg, Thorolf (red.) 1984: *DNM 100 år. Festskrift for Det Norske Misjonsforbund*. Oslo: Det Norske Misjonsforbund
- Block-Hoell, Nils 1976: *Økumenikk – fakta og meninger*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Breistein, Ingunn Folkestad 1997: Det Norske Misjonsforbund, i: Heistø, Rigmor (red): *Dette tror vi*. Oslo: Libretto forlag
- Brændeland, Daniel 1937: *I skiftende tider. Betlehem Oslo frie Misjonsforening og menighet gjennom 60 år*. Oslo: Det Norske Misjonsforbunds forlag
- Brændeland, Daniel 1934: *Det Norske Misjonsforbund gjennom 50 år*. Oslo: Det Norske Misjonsforbunds forlag
- Brændeland, Daniel 1954: *I forsoningens tjeneste*. Oslo: Det Norske Misjonsforbunds forlag
- Brøndal, Mauritz 1947: *Forsoningen i faresonen*. Oslo: Lutherstiftelsens forlag
- Christensen, John 1944: *Vår kristne tro*. Oslo.
- Diesen, Ingulf og Edvin Tinnesand 1981: *Hva er Det Norske Misjonsforbund?* Brosjyre. Oslo: Det Norske Misjonsforbund
- Diesen, Ingulf 1971: *Det Norske Misjonsforbunds historie*. 4.utgave. Oslo: DNMs Teologiske Seminar
- Diesen, Ingulf 1980: *Veiryddere*. Oslo: Ansgar forlag
- Diesen, Ingulf og Halvard Hagelia 1984: *Veien videre. Det Norske Misjonsforbund 1884-1984*. Oslo: Ansgar forlag
- DNM permen. Håndbok for pastorer og menighetsledere*. Oslo: Det Norske Misjonsforbund 2002.
- Eriksen, Åsmund Bie 1981: *Grimstad kirke 100 år*. Grimstad: Grimstad menighetsråd

Engelsen, Nils J. 1984: "Økumen på hjemmeplan", i: Voksø, Per (red.), *Eivind Berggrav. Brobygger og kirkeleder 1884-1984*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Fiskaa, Haakon Mathias og Haakon Falck Myckland 1955: *Norges bebyggelse. Herredsbindet for Aust-Agder. Vestre del*. Trondheim: Faglitteratur.

Fjeld, Bjørn Øyvind. 1991: *Ett i Kristus*. Hovet: Hermon forlag

"For at verden skal tro". *Læresamtaler mellom Den norske kirke og Det Norske Misjonsforbund*. 2001. Oslo: Kirkerådet

Grimstad bys historie. Grimstad: Grimstad bymuseum 1927

Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 25 år. Jubileumsbrosjyre. Grimstad: Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1964

Grimstad Kristelige Ungdomsforening 100 år. Jubileumshefte Grimstad: Grimstad Kristelige Ungdomsforening 1992.

Hagelia, Hallvard 1984: Det nye Misjonsforbundet i: Diesen, Ingulf og Hallvard Hagelia: *Veien videre. Det Norske Misjonsforbund 1884-1984*. Oslo: Ansgar forlag

Hallesby, Ole 1923: *Forsoningen*. Kristiania: Lutherstiftelsens forlag

Hallesby, Ole 1928: *Fra arbeidsmarken. Et ord til indremissionsvenner*. Oslo: Indremisjonsselskapets forlag.

Heistø, Rigmor 1997 (red.): *Dette tror vi. 37 norske trossamfunn og livssynsorganisasjoner presenterer seg selv*. Oslo: Libretto forlag.

Hjemdal, Kurt 1993 i: Åge Løsnesløkken og Kurt Hjemdal. *På ditt ord. Indremisjonsselskapets historie 1868-1993*. Oslo: Luther forlag

Holter, Åge 1988: *Organisasjonenes Fellesråd 50 år. En historisk skisse 1938-1988*. Oslo: Santalmisjonens forlag

Holm-Glad, Thorleif (red.) 1964: *Hva er Det Norske Misjonsforbund?* Brosjyre. Oslo: Det Norske Misjonsforbund

Håndbok for Det Norske Misjonsforbund. Oslo: Misjonsforbundets forlag 1939

Jacobsen, Martin. 1982: "Dåpen i Det Norske Misjonsforbund", i: *Dåpen i norske kirkesamfunn*. Oslo: Land og kirke. Gyldendal Norsk Forlag

Jacobsen, Martin 1996: "Lammersbevegelsens orientering mot den svenske waldenströmtradisjonen i 1882", i: Tore Meistad (red): *Internasjonal innflytelse på regional religiøsitet*. Oslo: Norges Forskningsråds KULT-serie nr. 67

Jacobsen, Martin 1998: "Det hedenske Misjonsforbundet" I: Råmunddal, Lars (red): *Bibel og vekkelse. Festskrift til Ingulf Diesen*. Haugesund: Akademisk fagforlag

Jacobsen, Martin. 2002: *Strid om forsoningen. En studie av den såkalte forsoningsstriden i Det Norske Misjonsforbund fra 1946 og de økumeniske implikasjoner striden førte med seg.* Kristiansand: Ansgar Teologiske Høgskole

Kirke i hverdag og helg. Grimstad frikirke 1897-1997. Grimstad: Den Evangelisk Lutherske Frikirke, Grimstad menighet 1997

Lorentzen Kari. 1993: *Det Norske Misjonsforbund i: Borgen, Peder og Brynjar Haraldsø, Kristne kirker og trossamfunn.* Trondheim: Tapir Forlag

Løsnesløkken, Åge 1993 i: Åge Løsnesløkken og Kurt Hjemdal. *På ditt ord. Indremisjonsselskapets historie 1868-1993.* Oslo: Luther forlag

Marmøy, Reidar 2004: *Grimstad på 1900-tallet. Bind 1, 1900-1940.* Grimstad: Selskapet for Grimstad bys Vel

Marmøy, Reidar. 2010. *Grimstad på 1900-tallet. Bind 2, 1940-1970.* Grimstad: Selskapet for Grimstad bys Vel

Marmøy, Reidar 1995: *Håø, losenes øy.* Grimstad: Selskapet for Grimstad bys vel

Marmøy, Reidar 1998: *Et menneske på jorden. Jens S. Håø – forkynner og fisker.* Grimstad: Selskapet for Grimstad bys vel

Moe, Steinar 1978: *Kirke undervegs. Oversikt over norsk kirkehistorie.* Oslo: Luther forlag

Modalsli, Ole og Leir Gunnar Engedal 1980: *Evangelisk tro. Lærebok i dogmatikk.* Oslo: Menighetsfakultetet

Misjonsskirken i Grimstad 40 år. Festskrift. Grimstad: Grimstad evangeliske Misjonsforsamling 1979

Molland, Einar 1968: *Fra Hans Nielsen Hauge til Eivind Berggrav. Hovedlinjer i Norges kirkehistorie i det 19. og 20. århundre.* Ny revidert utgave. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Molland, Einar 1976: *Kristenhetens kirker og trossamfunn.* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Molland, Einar 1979: *Norges kirkehistorie i det 19. århundre. Bind 2.* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Nilsen, Oddvar 1981: *Og Herren virket med. Pinsebevegelsen gjennom 75 år.* Oslo: Filadelfiaforlaget

Oftestad, Bernt, Tarald Rasmussen og Jan Schumacher 1993: *Norsk kirkehistorie. 2. utgave.* Oslo: Universitetsforlaget

Rudvin, Ola 1967: *Indremisjonsselskapets historie. Bind 1.* Det Norske Lutherske Indremisjonsselskap 1892-1968. Oslo: Lutherstiftelsens forlag

Rudvin, Ola 1970: *Indremisjonsselskapets historie. Bind 2.* Det Norske Lutherske Indremisjonsselskap 1892-1968. Oslo: Lutherstiftelsens forlag

Svensen, Peter 1968: *Grimstad Indremisjon gjennom 100 år*. Jubileumsskrift. Grimstad: Grimstad Indremisjon

Sødal, Helje Kringlebotn (red.) 2002: *Det kristne Norge. Innføring i konfesjonskunnskap*. Kristiansand: Høyskoleforlaget

Tinnesand, Edvin 1977: Brytningstider i: Berg, Thorolf (red): *Betlehem misjonsmenighet 100 år. Festskrift for Betlehem Misjonsmenighet*. Oslo: Betlehem Misjonsmenighet, s.12-18

Tinnesand, Edvin: 1984. Mangsvekkelsen i: Berg, Thorolf (red), *DNM 100 år. Festskrift for Det Norske Misjonsforbund*. Oslo: Det Norske Misjonsforbund

Tønnevold, Johan 1992 i: *Grimstad Kristelige Ungdomsforening 100 år*. Jubileumshefte. Grimstad: Grimstad Kristelige Ungdomsforening

Voksø, Per og Erik Kullerud 1980: *I trekantens tegn. Norges Kristelige Ungdomsforbund gjennom hundre år*. Oslo: Triangelforlaget

Voksø, Per (red.) 1984: *Eivind Berggrav. Brobygger og kirkeleder 1884-1984*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Wennås, Olof. 1978: *Liv och frihet. En bok om Svenska Missionsförbundet*. Stockholm: Gummessons Bokförlag

Wisløff, Carl Fredrik 1971: *Norsk kirkehistorie, bind 3*. Oslo: Lutherstiftelsen

Wisløff, Carl Fredrik. 1974: *Kristne Kirkesamfunn*. Oslo: Luther forlag

Østnor, Lars 1990: *Kirkens enhet. Et bidrag til forståelsen av norske teologers oppfatning av det økumeniske problem i mellomkrigstiden*. Oslo: Solum forlag

Øvensen, Reidar 1997: *Frikirken. Litt historikk i: Kirke i hverdag og helg. Grimstad frikirke 1897-1997*. Grimstad: Den Evangelisk Lutherske Frikirke, Grimstad menighet

Årbok for Agder bispedømme 1973. Kristiansand: Agder bispedømme

Årsberetning for Grimstad Misjonsmenighet 2011. Grimstad: Grimstad Misjonsmenighet